

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

SOCIALINĖS POLITIKOS FAKULTETAS

EDUKOLOGIJOS INSTITUTAS

EDUKOLOGIJOS KATEDRA

GABIJA TELŠINSKYTĖ

**PAGRINDINĖS MOKYKLOS MOKINIŲ VERSLUMO
KOMPETENCIJOS UGDYMO GALIMYBĖS**

Magistro baigiamasis darbas

Vadovas

doc. dr. R. Prakapas

VILNIUS, 2012

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

SOCIALINĖS POLITIKOS FAKULTETAS

EDUKOLOGIJOS INSTITUTAS

EDUKOLOGIJOS KATEDRA

**PAGRINDINĖS MOKYKLOS MOKINIŲ VERSLUMO
KOMPETENCIJOS UGDYMO GALIMYBĖS**

Verslumo edukologijos magistro baigiamasis darbas

Studijų programa 621X20020

**Vadovas
doc. dr. R. Prakapas
2012 04 17**

Recenzentas

2012 04

**Atliko VEmis0-01 gr.stud.
G. Telšinskytė
2012 04 17**

VILNIUS, 2012

TURINYS

IVADAS.....	8
1. MOKINIŲ VERSLUMO KOMPETENCIJOS UGDYMO TEORINĖS PRIELAIDOS	11
1.1. Verslumo kompetencijos samprata	11
1.1.1. Verslumo sąvoka.....	11
1.1.2. Verslumo kompetencijos apibrėžtis.....	14
1.2. Mokinių verslumo kompetencijos ugdymas	18
1.2.1. Verslumo kompetencijos ugdymo samprata.....	18
1.2.2. Verslaus žmogaus asmeninės savybės.....	23
1.2.3. Verslumo kompetencijos ugdymo Lietuvos mokyklose pagrindiniai aspektai	25
1.2.3.1. Moksleivių verslumo kompetencijos ugdymo teisinis reglamentavimas ..	25
1.2.3.2. Moksleivių verslumo kompetencijos ugdymo mokykloje esmė ir pagrindinės tendencijos.....	29
1.2.3.3. Moksleivių verslumo kompetencijos ugdymo mokykloje programa	32
1.2.3.4. Pedagogų pasirengimas ugdyti moksleivių verslumo kompetenciją.....	39
2. VILNIAUS RADVILŲ GIMNAZIJOS IR KAVARSKO VIDURINĖS MOKYKLOS MOKINIŲ VERSLUMO KOMPETENCIJOS UGDYMO PALYGINAMOJI ANALIZĖ.....	41
2.1. Tyrimo metodologija.....	41
2.2. Moksleivių polinkio į verslumą palyginamoji analizė	45
2.3. Moksleivių verslumo kompetencijos palyginamoji analizė	48
2.4. Moksleivių verslumo kompetencijos ugdymo mokykloje pagrindinių aspektų palyginamoji analizė.....	52
2.5. Pedagogų pasirengimo ugdyti moksleivių verslumo kompetenciją palyginamoji analizė.....	56
3. PAGRINDINĖS UGDYMO PAKOPOS MOKSLEIVIŲ VERSLUMO KOMPETENCIJOS UGDYMO KOKYBĖS GERINIMO GALIMYBĖS.....	59
IŠVADOS.....	64
REKENDACIJOS.....	66
LITERATŪRA	67
ANOTACIJA	74

ANOTATION	75
SANTRAUKA	76
SUMMARY	78
PRIEDAI	80

LENTELIŲ SĄRAŠAS

1 lentelė. <i>Verslumo sąvokos</i>	11
2 lentelė. <i>Kompetencijų rūšys</i>	16
3 lentelė. <i>Verslumo ugdymo kryptys</i>	21
4 lentelė. <i>Pagrindiniai verslumo kompetencijos ugdymo metodai</i>	22
5 lentelė. <i>Versliai asmenybei būdingos asmeninės savybės ir kompetencijos</i>	23
6 lentelė. <i>Verslaus asmens savybės</i>	24
7 lentelė. <i>ES dokumentai, pagrindžiantys verslumo ugdymo svarbą</i>	26
8 lentelė. <i>Moksleivių verslumo kompetencijos ugdymo turinio formavimo principai</i>	31
9 lentelė. <i>Skirtingo tipo mokyklose mokomos ekonomikos programos ir jų tikslai</i>	33
10 lentelė. <i>Pagrindinės mokyklos mokinių ugdytini gebėjimai, susiję su verslumo kompetencijos ugdymu</i>	35
11 lentelė. <i>Tyrime dalyvavusių respondentų skaičius</i>	42
12 lentelė. <i>Respondentų demografinės charakteristikos</i>	42
13 lentelė. <i>Anketos klausimų pagrindimas</i>	43

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

1 pav. <i>Verslumą įtakojantys veiksniai</i>	13
2 pav. <i>Verslumo poveikis ekonomikos augimui ir užimtumui</i>	13
3 pav. <i>Kompetencijos sąvokos struktūra</i>	15
4 pav. <i>Kompetencijos sąvokos struktūra</i>	15
5 pav. <i>Verslumo kompetencijų ugdančių šalies institucijų grupės</i>	19
6 pav. <i>Verslumo kompetencijos ugdymo modelis</i>	19
7 pav. <i>Verslumo kompetencijos ugdymo etapai</i>	20
7 pav. <i>Jaunimo verslumą Lietuvoje skatinantys oficialūs dokumentai</i>	28
8 pav. <i>Verslumo kompetencijos ugdymo dalyvių ir jų interesų sąveika</i>	29
9 pav. <i>Mokomieji dalykai, su kuriais labiausiai siejamas verslumo ugdymas</i>	36
10 pav. <i>Aktyvaus moksleivių verslumo ugdymo metodas</i>	37
11 pav. <i>Respondentų pasiskirstymas pagal tai, ar jie save laiko versliais žmonėmis, N (N=96)</i>	45
12 pav. <i>Respondentų pasiskirstymas pagal tai, ar jie tiki, jog ateityje uždirbs daug pinigų, N (N=96)</i>	46
13 pav. <i>Respondentų pasiskirstymas pagal tai, ar jie mano, jog reikia mokytis būti versliais, N (N=96)</i>	47
14 pav. <i>Respondentų pasiskirstymas pagal tai, kada, jų nuomone, tikslinga pradėti mokytis verslumo, N (N=96)</i>	47
15 pav. <i>Respondentų pasiskirstymas pagal jiems būdingas asmenines savybes, N (N=96)</i>	49
16 pav. <i>Respondentų pasiskirstymas pagal L.A.Collins ir kt. (2006) įvardintus verslaus asmens sugebėjimus, N (N=96)</i>	50
17 pav. <i>Respondentų pasiskirstymas pagal jiems būdingus sugebėjimus, N (N=96)</i>	51
18 pav. <i>Respondentų pasiskirstymas pagal tai, ar jiems užtenka tiek, kiek jie mokykloje yra mokomi verslumo, N (N=96)</i>	52
19 pav. <i>Verslumo gebėjimai, kurių respondentai buvo mokomi mokykloje, N (N=96)</i>	53
20 pav. <i>Respondentams dėstomi dalykai, kuriuose labiausiai jaučiama verslumo ugdymo tendencija, N (N=96)</i>	54
21 pav. <i>Vilniaus Radvilų gimnazijoje ir Kavarsko vidurinėje mokykloje verslumo ugdymui taikomų metodų palyginimas, N (N=96)</i>	55

22 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal tai, ar, jų nuomone, jų mokyklos pedagogams pakanka kompetencijos ugdyti moksleivių verslumo kompetenciją, N (N=96).....	56
23 pav. Atskirų dalykų mokytojų pasirengimas ugdyti moksleivių verslumo kompetenciją, N (N=96)	57
24 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal tai, ar jų mokyklos pedagogai suinteresuoti ugdyti moksleivių verslumo kompetenciją, N (N=96)	57
25 pav. Vilniaus Radvilų gimnazijos bei Kavarsko vidurinės mokyklos pagrindinio ugdymo pakopos moksleivių verslumo kompetencijos ugdymo efektyvumo didinimo modelis.....	60

IVADAS

Darbo temos aktualumas. Verslas – vienas pagrindinių ekonomikos augimo veiksnių, turintis pagrindinį poveikį bendrai šalies ir atskirų jos regionų ekonomikai. Lietuvoje viena svarbių ekonomikos politikos krypčių yra smulkaus ir vidutinio verslo plėtojimas ir darbo vietų kūrimas didinant jaunimo verslumą (Čiburienė, Guščinskienė, 2009).

Lietuvoje verslumas, palyginus su Europos valstybėmis, yra pakankamai mažas: 19 – 20 įmonių 1000-ui gyventojų. Europoje vidurkis yra 55 įmonės 1000-ui gyventojų (DELFI verslas, 2011). Tai - beveik dvigubai daugiau. Rinkos analizės ir tyrimų grupės „Rait“ atlikto tyrimo rezultatai parodė, kad tik 18 proc. Lietuvos gyventojų laiko save versliais žmonėmis. Dar mažesnis skaičius ruošiasi užsiimti verslu ateityje - vos 5-6 proc. (Čiburienė, Guščinskienė, 2009). Jaunimo reikalų departamentas prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos parengtoje ataskaitoje taip pat pabrėžiamas žemas norinčių imtis nuosavo verslo ir bandžusių dirbti nuosavame versle lygis. Lietuvoje jaunimo, norinčio pradėti organizuoti nuosavą verslą, rodiklis siekia tik 16 proc., kai JAV - 61 proc.. Atitinkamai bandžusių pradėti dirbti nuosavame versle rodiklis Lietuvoje yra 14 proc., o JAV - 45 proc. (Župerka, 2009). Lietuvoje neseniai mokyklas pabaigę asmenys, šiuo metu bebaigią aukštąsias mokyklas, vis dar jaučia verslumo kompetencijų išsiugdymo trūkumą (Simoneit, 2009; Ulvidienė, Bučienė, 2009).

Atsižvelgiant į minėtus statistinius duomenis galima daryti prielaidą, kad Lietuvos jaunimas nepakankamai parengiamas savarankiškai vystyti vienos ar kitos rūšies verslą. Tokias prielaidas patvirtina ir empirinių tyrimų rezultatai, teigiantys, kad verslumo ugdymas švietimo įstaigose yra būtinas, tačiau kol kas jis nepakankamas. Be to, jį būtina ugdyti nuo ankstyvo amžiaus (Golcova, 2008).

Nacionalinėje jaunimo verslumo skatinimo programoje (2007) teigiama, kad žemą jaunimo verslumo lygį Lietuvoje sąlygoja tam tikros problemos: biurokratija, konkurencija, patalpų problemos ir pan. Be to, Lietuvoje kol kas nėra bendrojo sisteminio požiūrio į jaunimo verslumo skatinimą, nes švietimo, darbo rinkos, profesinio orientavimo, smulkaus ir vidutinio verslo skatinimo priemonės nėra tarpusavyje subalansuotos. Dabar šias sritis reguliuojančios valstybės institucijos dirba skirtingomis kryptimis (Čiburienė, Guščinskienė, 2009).

Problematiška padėtis susiklosčiusi ir įvairių lygių švietimo sistemoje: nors verslumo kompetencijos ugdymas jau integruotas į įvairių lygių moksleivių ugdymo bendrąsias programas, dauguma jų vis dar negali teigti, kad jų verslumo kompetencijos ugdymo poreikis mokyklose yra pilnai patenkinamas (Golcova, 2008; Župerka, 2009). Apie žinių trūkumą imtis verslo ir aktyviai dalyvauti rinkos ekonomikoje taip pat pasisako ir neseniai mokyklas baigę dabartiniai studentai (Simoneit, 2009). Pagrindinio ir vidurinio ugdymo švietimo įstaigose dirbantiems pedagogams dažnai

trūksta pasirengimo, žinių, tinkamos aplinkos ir priemonių ugdyti šiandieninių moksleivių verslumo kompetenciją, atitinkančią šiandieninės konkurencingos rinkos diktuojamas sąlygas (Zaleskienė, Žadeikaitė, 2008; Župerka, 2009).

Darbo temos iširtumas. Remiantis mokslinės literatūros analize nustatyta, kad tam tikri atskiri analizuojamos problemos atskiri aspektai yra daugelio mokslininkų tyrimo objektai: verslumo samprata (Astromskienė, Ramanauskienė, 2011; Palčiauskienė, Virketytė, 2009; Zaleskienė, Žadeikaitė, 2008), kaimo gyventojų verslumas (Astromskienė, Ramanauskienė, 2011) verslumo reikšmė ekonomikos augimui (Kundrotaitė, 2009; Sodžiūtė, 2009), verslumo ugdymo metodikos (Sodžiūtė, 2009; Gaidys, 2009; Župerka, 2009; Danikauskienė, 2006), pedagogų pasirengimas ugdyti verslius mokinius (Župerka, 2009; Golcova, 2008; Gaidys, 2009) ir pan.

Kompetencijos sampratą taip pat analizavo nemažai autorių (Jucevičienė, Lepaitė, 2003; Jovaiša, 1997; Laužackas, 1999; Lepaitė, 2003). Literatūroje analizuoti ir įvairūs kompetencijos ugdymo (Motiejūnienė, Žadeikaitė, 2007, 2009; Adamonienė, Ruibutė, 2007) bei verslumo kompetencijos ugdymo (Župerka, 2009, 2011; Žiurkutė, Karanauskienė, Budrienė, 2011; Strazdienė, Garalis, 2006) probleminiai aspektai.

Lietuvoje taip pat atlikta įvairių tyrimų, leidžiančių įvertinti moksleivių verslumo ugdymo problemas (Danikauskienė, 2006; Golcova, 2008; Zaleskienė, Žadeikaitė, 2008; Župerka, 2009). Esant didelei moksleivių verslumo kompetencijos ugdymo tematika tyrimų gausai, pasigendama skirtingo tipo mokyklose (pvz., didmiesčio ir mažesnio šalies miestelio) pagrindinę ugdymo pakopą bebaigiančių, t.y. X klasės moksleivių, verslumo kompetencijos ugdymo tematika atliktų tyrimų.

Darbo problema: Ar pagrindinėje moksleivių ugdymo pakopoje moksleivių verslumo ugdymo kompetencija yra ugdoma pakankamai ir patenkina šių mokinių poreikius? Ar skirtingo tipo mokyklų pagrindinėje ugdymo pakopoje besimokančių moksleivių verslumo ugdymo kompetencijos vystymo pagrindinės tendencijos yra tapačios?

Tyrimo objektas – pagrindinėje moksleivių ugdymo pakopoje besimokančių moksleivių verslumo kompetencijos ugdymas.

Tyrimo tikslas – atskleisti pagrindinėje moksleivių ugdymo pakopoje besimokančių moksleivių verslumo kompetencijos ugdymo galimybes.

Darbo uždaviniai:

1. Aptarti mokinių verslumo kompetencijos ugdymo teorines prielaidas.
2. Išanalizuoti ir palyginti skirtingo tipo mokyklose (didmiesčio bei mažesnio šalies miestelio) pagrindinėje ugdymo pakopoje besimokančių moksleivių verslumo kompetencijos ugdymo tendencijas.

3. Įvardinti tyrime dalyvavusių mokyklų pagrindinėje ugdymo pakopoje besimokančių moksleivių verslumo kompetencijos ugdymo kokybės gerinimo galimybes.

Darbo metodai:

- Literatūros analizė.
- Anketinė apklausa.

Pagrindinės sąvokos: verslumas, verslumo kompetencija, moksleivių verslumo kompetencijos ugdymas, Bendrosios ugdymo programos, verslaus žmogaus sugebėjimai, verslaus žmogaus asmeninės savybės.

1. MOKINIŲ VERSLUMO KOMPETENCIJOS UGDYMO TEORINĖS PRIELAIIDOS

1.1. Verslumo kompetencijos samprata

1.1.1. Verslumo sąvoka

Verslumo sąvoka kildinama iš anglų kalbos žodžio *entrapreneurship*, kuris siejamas su mokėjimu iš naujo atrasti galimybes, galimybe realizuoti save ir kurti ekonominę arba socialinę vertę (Gegeckienė, Graikšienė, 2009; Palčiauskienė, Virkelytė, 2009; Adamonienė, Šilingienė, 2006).

Mokslinėje literatūroje verslumas analizuojamas dviem pagrindiniais aspektais: iš vienos pusės, mokslininkai teigia, kad verslumas yra iniciatyva (Gronskas, 2000; Vainienė, 2005; Ireland, 2003), kiti (Juozaitienė, 2003; Kundrotaitė, 2009; Lydeka, 1998) teigia, kad tai - įgimtos ir įgytos žmogaus savybės, leidžiančios jam novatoriškai mąstyti ir aktyviai veikti bei rizikuoti. Minėtam teiginiui pagrįsti 1 lentelėje pateikiamos įvairių autorių suformuluotos verslumo sąvokos.

1 lentelė

Verslumo sąvokos

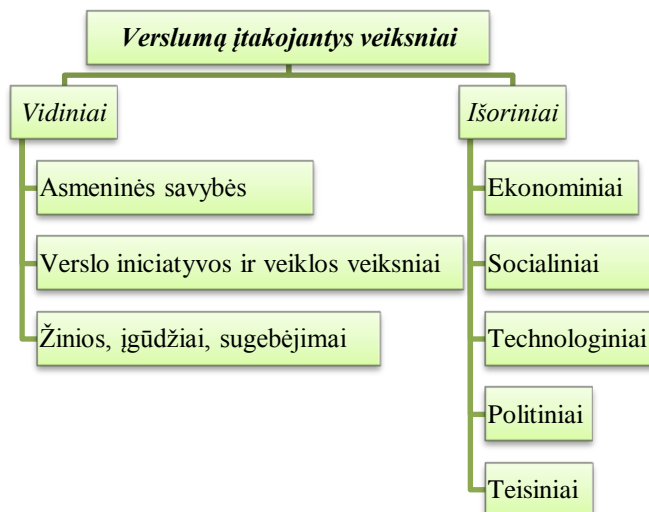
Autorius, metai	Sąvoka
<i>Lydeka, 1998</i>	Verslumas - įgimtos ir įgytos žmogaus savybės, leidžiančios novatoriškai mąstyti ir aktyviai bei rizikingai veikti.
<i>Gronskas, 2000</i>	Verslumas - būdas, kuriuo verslininkas realizuoja savo sugebėjimus bei kvalifikaciją, sukauptą patirtį, išradingumą gamybinėje komercinėje veikloje.
<i>Juozaitienė, 2003</i>	Verslumas – tai savybė, kuri lemia verslininkystės gyvavimą ir yra daugiau kokybinė sugebėjimų ir savybių išraiška, būdinga atskiriems žmonėms, pasižymintiems aktyvumu, iniciatyva, žiniomis ir smalsumu, tvirta vidine motyvacija, polinkiu į naujoves, taupumu, galimybe rizikuoti.
<i>Ireland ir kt., 2003</i>	Verslumas - palankių galimybių atpažinimas.
<i>Ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymo strategija, 2004</i>	Verslumas - mąstymo būdas ir asmeninės socialinės, vadybinės bei asmeninės kompetencijos, leidžiančios turimas žinias pritaikyti savo kasdieniniam gyvenimui, t.y. konkretūs gebėjimai, teikiantys galimybę ne tik organizuoti savo verslą, bet ir prisiimti riziką už padarytus sprendimus.
<i>Vainienė, 2005</i>	Verslumas - gamybos veiksnys, kurio turinys – žmogaus sugebėjimas sujungti kapitalą, darbą, gamtinius išteklius, organizuoti verslą, įgyvendinti inovacijas, rizikuoti savo turtu, siekiant pelno.
<i>Zaleskienė, Žadeikaitė, 2008</i>	Verslumas - asmens gebėjimas idėjas paversti veiksmais.
<i>Kundrotaitė, 2009</i>	Verslumas suvokiamas kaip žmogaus savybių ir gebėjimų raiška veikloje leidžianti kurti ekonominę ir socialinę vertę. Vieni autoriai teigia, kad verslumas yra iniciatyva, kiti, kad tai įgimtos ir įgytos žmogaus savybės, leidžiančios jam novatoriškai mąstyti ir aktyviai veikti bei rizikuoti. Jis akcentuojamas kaip “nematerialus kapitalas”, ekonomikos variklis, gamybos veiksnys.
<i>Atkočiūnienė ir kt., 2011</i>	Verslumas gali būti suprantamas siaurąja ir plačiąja prasme. Verslumas <i>siaurąja prasme</i> – tai mokėjimas sukurti pridėtinę ekonominę vertę, t.y. mokėjimas uždirbti pinigus, pritraukti investicijas, mokėjimas savo veikla sudominti potencialius prekės ar paslaugos vartotojus. Verslumas <i>placiąja prasme</i> - tai įgimtų ir įgytų asmeninių savybių rinkinys, kuris leidžia kurti ekonominę, socialinę ir kitas vertes.

Ekonominiu aspektu verslumo sąvoka apibrėžta Europos Komisijos išleistame specialiame leidinyje (Green Paper on Entrepreneurship in Europe, 2003). Jame verslumas suprantamas kaip „žmogaus nuostatos, padedančios kurti ir formuoti ekonominę veiklą, prisiimti riziką, panaudoti kūrybingumą ir/ar inovacijas bei vadybinius gebėjimus jau esančioje ar naujoje verslo organizacijoje“. Europos komisija akcentuoja verslumo kuriamą naudą vertinant ją ekonomine prasme kaip gerovės variklį kuriant paslaugas ir prekes bei kaip ilgalaikę naudą siekiant socialinių tikslų.

Nors verslumas dažnai suvokiamas kaip žmogaus savybių ir gebėjimų raiška veikloje, tačiau ne mažiau svarbūs ir išoriniai verslumą skatinantys veiksniai. Esant didesniems verslo užmojams, vieno asmens savybių, profesinių žinių bei patirties nepakanka. Verslas ir jo sistema egzistuoja tam tikroje aplinkoje, kurioje vyksta tam tikri procesai. Verslumas didele dalimi priklauso ir nuo to, kaip žmonės skatinami imtis verslo. Esminį poveikį verslui daro visuomenė, pasirinkdama, ką pirkti, kiek ji turi pinigų ir kaip reaguoja į vieną ar kitą verslą.

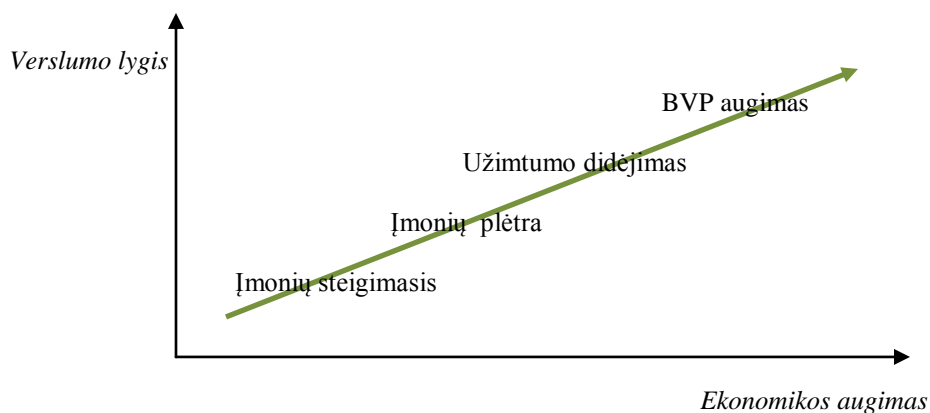
Įvairūs autoriai, pvz., R.Adamonienė ir V.Šilingienė (2006), R.Palčiauskienė ir R.Virketytė (2009), analizavę verslumą įtakojančius veiksniai, juos skirsto į dvi pagrindines grupes: vidiniai ir išoriniai veiksniai (žr. 1 pav.):

1. Vidiniai verslumą sąlygojantys veiksniai yra susiję su darbuotojo asmeninėmis savybėmis, motyvacija imtis verslo, turimomis žiniomis ir gebėjimais. Motyvaciją imtis verslo sąlygoja verslo iniciatyvos ir veiklos veiksniai. V. Pruskus (2003) išskiria labai įvairias paskatas, tokias kaip norą praturtėti, siekimą būti savarankišku, norą parodyti savo sugebėjimus, susikurti sau darbo vietą, įgyvendinti savo idėją, saviraiškos poreikį ir kt. J. Heeboll (1995) nurodo tokius veiksniai, kurie yra verslo iniciatorių motyvacija ir veiklos stimulai: stiprus poveikis laisvai daryti taip, kaip jis arba ji pati nori; džiaugsmas kurti; poreikis matyti konkrečius savo veiklos rezultatus; ekonominė nauda; nerimas dėl dabartinio darbo; stimuliavimas, kai atliekamos iššaukiamos ir rizikingos užduotys; įsijautimas į verslininko vaidmenį; poreikis vadovauti kitiems; poreikis pačiam sau ir kitiems įrodyti savo išmanymą; potraukis dominuoti.
2. Išoriniai veiksniai susiję su tam tikra aplinka: politine, socialine, teisine, ekonomine ir technologine. Šios aplinkos veikia verslą ir lemia jo pokyčius. Verslas tuo pačiu veikia aplinkas ir sąlygoja jų pokyčius.

1 pav. **Verslumą įtakojantys veiksniai** (Adamonienė, Šilingienė, 2006)

Naujausiose ekonomikos teorijose (pvz., Ekonominio augimo ir Ekonominės gerovės teorijose, Industrinės visuomenės teorijoje, Konkurencinių pranašumų teorijoje), taip pat daugelyje Europos Sąjungos narių oficialių susitikimų ataskaitose (pvz., Nicos konferencijos „Training for Entrepreneurship“ (2000) ataskaitoje, Leonardo da Vinči programos dėstytojų mobilumo projekte „Verslumo įgūdžių ugdymas aukštojo mokslo institucijose“ ir pan.) iš naujo bandoma įvertinti verslumo – „nematerialaus kapitalo“ vietą ir reikšmę ekonomikoje. Verslumo, kaip reiškinio globaliu požiūriu, esmė yra jo didėjanti įtaka ekonomikos pažangai (žr. 2 pav.). Moksliniai tyrimai rodo, kad tarp verslumo ir ekonominio augimo egzistuoja teigiama sąveika, visų pirma išsivysčiusiose valstybėse (Kurdrotaitė, 2009; Sodžiūtė, 2009). Inovacijomis ir kompetencija pagrįstam darniam ekonomikos augimui reikia vis daugiau naujų bendrovių, spartinančių BVP augimą, kurios galėtų pasiūlyti daugiau ir geresnių darbo vietų, o šios savo ruožtu įtakoja šalies gyventojų užimtumą.

2 pav. **Verslumo poveikis ekonomikos augimui ir užimtumui** (Kurdrotaitė, 2009)

Įvairūs autoriai išreiškia skirtingas nuomones apie galimybę išmokti verslumo. Pasak A.Adcroft, R.Willis, S.Dhaliwol (2004), įmanoma išmokti techninių dalykų, tačiau negalima išmokti asmeninių savybių. J.Curron ir J.Stanworth (1998) taip pat pritaria nuomonei, kad verslumo neįmanoma išmokti, nes nėra charakteringų bruožų ir elgesio normų, kurios apibūdintų verslininką, tačiau yra įrodymų, kad verslininkai gali būti priešingai nusiteikę įvairių formų mokymams. Tuo tarpu M.Anselm mano, kad žmonės gimsta su polinkiu verslumui, bet verslumo lygis bus aukštesnis, jeigu jie bus mokomi verslumo gebėjimų (cit. Strazdienė, Garalis, 2006).

Galima iš dalies pritarti aukščiau pristatytų autorių nuomonei. Mažai tikėtina, kad verslumo galima būtų išmokti konkrečioje švietimo įstaigoje per ribotą laikotarpį, pvz., kaip lankant kokios nors kalbos kursus. Verslumo ugdymas turėtų būti ilgas, nuolatinis procesas, kurio metu verslumo kompetenciją reikia nuolat ugdyti, paremiant ją asmeninių savybių vystymu. Galbūt priimtinesnė būtų S.L.Jack ir A.R.Anderson (cit. Strazdienė, Garalis, 2006) mintis, kad verslumo ugdymo procesą sąlyginai galima suskirstyti į meną ir mokslą. Pasak minėtų autorių, verslumo mokslo dalį, kuri apima funkcinis vadovavimo gebėjimus, galima mokyti ir ji gali būti sėkmingai išmokta. Tuo tarpu meno dalies, kuri apjungia kūrybingumo ir inovatyvumo savybes, negalima išmokyti. Kita vertus, pagrindines verslumo savybes, tokias, kaip, pvz., atsakingumas, savęs ugdymas, sugebėjimas valdyti neapibrėžtas situacijas ir pan., laikui bėgant įmanoma išsiugdyti.

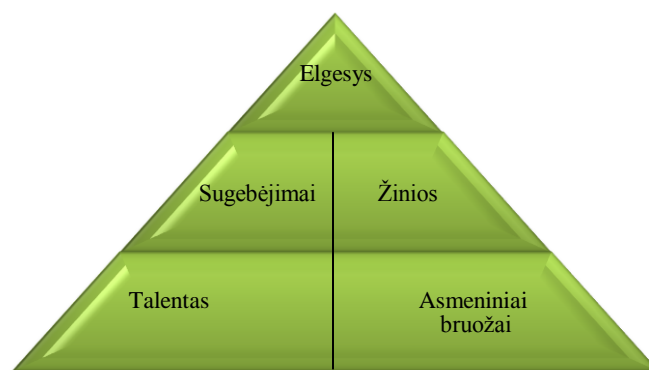
Apibendrinant šį poskyrį galima pateikti tokias išvadas: *Mokslinėje literatūroje verslumo samprata dažniausiai interpretuojama dviem aspektais: kaip iniciatyva veikti ir kaip įgimtos asmeninės savybės. Išreiškiamos skirtingos nuomonės apie galimybę išmokti verslumo. Nepaisant to, tiek asmens iniciatyvą veikti, tiek ir verslumą lemiančias asmenines savybes galima įtakoti. Šiuos įtakojančius veiksnius galima suskirstyti į vidinius ir išorinius.*

1.1.2. Verslumo kompetencijos apibrėžtis

Remiantis Lietuvių kalbos žodynu (2012), kompetencija – „žinių ar veiklos sritis, su kurias kas nors gerai susipažinęs“. B.Martinkus ir kt. (2002) teigimu, kompetencija – tai „žinių ir įgūdžių derinimas bei sugebėjimas juos pritaikyti konkrečiomis aplinkybėmis, tai – vadybos funkcijų atlikimas, atsižvelgiant į aplinkos bei situacijos apribojimus“ (Martinkus, Neverauskas, Sakalas, 2002, p.50).

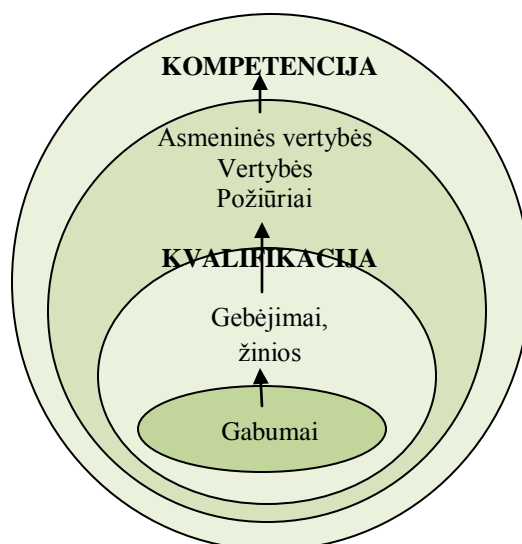
Remiantis pateiktais apibrėžimais galima teigti, kad kompetencija atspindi konkrečios atliekamos veiklos kokybę, kaip kokybiškai asmuo geba atlikti savo darbą.

R.L.Barker (1995) kompetencijos sąvoką pateikia kaip atskirų struktūrinių dalių sistemą (žr. 3 pav.). Remiantis minėtu autoriumi, kompetenciją sudaro toks elgesys, tokios žinios, tokie gebėjimai, talentai ir asmeniniai bruožai, kurie padeda geriau atlikti darbą. R.L.Barker (1995) kompetencijos sąvokos struktūrą galima būtų adaptuoti ir verslumo kompetencijos sąvokai. Tokiu atveju, remiantis R.L.Barker (1995), verslumo kompetenciją sudarytų du lygiai: pirmajame asmens talentas organizuoti komercinę veiklą bei jo asmeniniai gebėjimai, leidžiantys tai įgyvendinti, o antrajame lygmenyje – asmens verslumo sugebėjimai bei žinios, kaip tai galima būtų padaryti.

3 pav. **Kompetencijos sąvokos struktūra** (Barker, 1995).

Kiek kitokią kompetencijos sąvokos struktūrą pateikia D.Lepaitė (2003). Pasak minėtos autorės, kompetencija formuojasi trimis vienas kitą įtakojančiais lygiais: gabumai, gebėjimai, vertybės ir požiūriai (žr. 4 pav.). Šio autorės kompetencijos sąvokos struktūrą taip pat galima būtų pritaikyti verslumo kompetencijos sąvokos aiškinimui.

4 pav. **Kompetencijos sąvokos struktūra** (Lepaitė, 2003)

Lyginant D.Lepaitės (2003) ir R.L.Barker (1995) kompetencijos sąvokos struktūras galima pastebėti, kad abu autoriai įvardina vienodus esminius elementus (asmeninius bruožus, sugebėjimus, žinias, tačiau jų hierarchiniai lygmenys skiriasi. Be to, R.L.Barker (1995) kompetencijos sąvokos vienu iš pagrindinių elementų įvardina asmens talentą, ko nėra D.Lepaitės (2003) modelyje.

Tikėtina, kad tik iš dalies galima būtų pritarti R.L.Barker (1995) kompetencijos sąvokos modeliui, nes nei vienoje sferoje netalentingas žmogus negalėtų būti kompetentingas kurioje nors srityje. Šį teiginį vertinant per verslumo kompetencijos prizmę kelia abejonių tai, kad, remiantis R.L.Barker (1995) nuomone, neturintys talento individai negalėtų įgyti (turėti) verslumo kompetencijos. Galima daryti prielaidą, kad esminis kompetencijos, tame tarpe ir verslumo kompetencijos, lygmuo turėtų būti individo asmeninės savybės, kurios skatintų jį ugdyti reikalingus gabumus ir įgūdžius, įgyti konkrečiai kompetencijai išsiugdyti reikalingas žinias.

Įvairūs autoriai (Zavadskė, 2008; Laužackas, 2005; Martinkus ir kt., 2002; Baltutytė, 2008), Jovaiša, Shaw, 1998; Leonienė, 2008) bando įvairiais požiūriais klasifikuoti kompetencijas (žr. 2 lent.).

2 lentelė

Kompetencijų rūšys

<i>Autorius</i>	<i>Kompetencijų rūšys</i>
<i>Jovaiša, Shaw, 1998</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Baziniai gebėjimai 2. Gyvenimiški gebėjimai 3. Esminiai gebėjimai 4. Įsidarbinimo gebėjimai 5. Socialiniai ir pilietiniai gebėjimai 6. Plačios apimties gebėjimai 7. Vadovavimo gebėjimai 8. Verslo organizavimo gebėjimai
<i>Zavadskė, 2008</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Išorinė kompetencija: žinios, įgūdžiai. 2. Giluminė kompetencija: motyvai, bruožai, savikompetencija.
<i>Baltutytė, 2008</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Asmeninė kompetencija 2. Socialinė kompetencija 3. Metodinė kompetencija 4. Profesinė kompetencija 5. Valdymo kompetencija
<i>Leonienė, 2008</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Profesinė kompetencija 2. Nprofesinė kompetencija: komunikacija, santykių palaikymo, kūrybingumo, nuomonės, pokyčių toleravimo kompetencijos

Apibendrinus 2 lentelėje pateiktas kompetencijos rūšių klasifikacijas galima pastebėti, kad vieni autoriai išskiria didesnę jų skaičių (pvz., Jovaiša, Show, 1998), kiti – mažesnę (pvz., Zavadskė, 2008). Nepaisant to, visi lentelėje pateikti autoriai mini esmines kompetencijas: bendrąsias ir su profesine veikla susijusias žinias bei įgūdžius. Atlikus kompetencijos rūšių analizę pastebėta, kad daugeliu požiūriu autorių išvardintos kompetencijos tarpusavyje persidengia, dubliuojasi. Pavyzdžiui, T.Jovaišos ir S.Shaw

(1998) įvardintus vadovavimo gebėjimus galima būtų priskirti socialiniams gebėjimams, bazinius – prie esminių gebėjimų ir pan.

Nors kai kuriose autorių išvardintose kompetencijų klasifikacijose atskirai išskiriamos su verslumu susijusios kompetencijos ir bendrosios kompetencijos (pvz., Jovaiša, Show, 1998; Baltutytė, 2008; Leonienė, 2008), abi jos rūšys (tiek bendroji, tiek ir profesinė kompetencija) įtakoja tai, kaip konkrečioje situacijoje individas sugebės atskleisti savo verslumo kompetenciją. Kitaip tariant, bendroji asmens kompetencija įtakoja asmens profesinę kompetenciją, o pastaroji, savo ruožtu, lemia verslumo kompetencijos kokybę. Šią išsakytą mintį galima pagrįsti P.Jucevičienės ir D.Lepaitės (2003) tyrimo rezultatais, įrodžiusiais asmens veiklos ir jo kompetencijos tarpusavio ryšį. Autorės mano, kad kompetencija kaip holistinė idėja gali būti apibrėžiama kaip koncepcija, kuri akcentuoja gebėjimą perkelti žinias, ir įgūdžius į naujas situacijas, kartu įgalinant žmogų veikti įvairiuose veiklos lygiuose. Pasak minėtų autorių kompetencija įgalina veikti, o veikloje galima išskirti ir pačią kompetenciją. Ji neegzistuoja viena pati, nepriklausoma nuo veikos, nuo sprendžiamos problemos, ji nėra stebima, galima fiksuoti tik jos raišką, vertinti tik realiomis veiklos sąlygomis.

Atsižvelgiant į aukščiau pateikta kompetencijos sampratą bei praeitame darbo poskyryje aptartą verslumo sąvoką galima modeliuoti verslumo kompetencijos sąvoką: verslumo kompetencija – tai žinių ir įgūdžių turėjimas bei sugebėjimas juos pritaikyti komercinėje veikloje. Verslumo kompetencija yra tai, ką žmogus rodo, o ne ką turi. Kitaip tariant, žmogus gali turėti įgijęs įvairių įgūdžių, sugebėjimų, asmeninių savybių, tačiau atlikdamas konkrečias jam paskirtas (pasirinktas) komercines funkcijas, jis gali nesugebėti tinkamai pritaikyti visų savo turimų žinių ir sugebėjimų esamoje situacijoje, ko pasekoje šios funkcijos nebus atliktos maksimaliai efektyviai, t.y. nekompetentingai. Taigi, kompetenciją galima stebėti tik tam tikru momentu, tam tikroje vietoje ir tam tikros užduoties atžvilgiu.

L.A.Collins ir kt. (2006), apibendrinusi daug tyrimų verslumo tema, išskyrė 3 esmines verslumo kompetencijų kategorijas:

1. Motyvaciją. Ši kategorija apima laimėjimų poreikį, rizikos prisiėmimą, vidinę kontrolę, aiškias vertybes ir didelį neapibrėžtumo toleravimą.
2. Verslumo įgūdžius. Ši kategorija apima galimybių pastebėjimą, teigiamą mąstymą, gebėjimą išgyventi nesėkmę, kūrybišką, intuityvų problemų sprendimą ir pan.
3. Naujos veiklos (verslo) kūrimą. Ši kategorija apima gebėjimus, betarpiškai susijusius su verslo valdymu: rizikos prisiėmimu, konfliktų valdymu, verslo planavimo gebėjimais, bendraisiais vadybos gebėjimais ir pan.

Kadangi šio darbo analizuojama problematika susijusi su moksleivių verslumo kompetencijos ugdymu, tikslinga apibrėžti moksleivių verslumo kompetencijos sampratą. Moksleivių verslumo kompetencijos esmę atspinti Ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymo strategijoje (2004), kurioje numatoma tokia strategijos vizija: „kiekvienas baigiantis pagrindinę mokyklą mokinys išsiugdys verslumą ir turės rinkos ekonomikos žinių pagrindus, žinios, kokių jo asmeninių savybių reikia ir kaip jas sėkmingai ugdyti, kad sėkmingai galėtų pasinaudoti rinkos ekonomikos teikiamomis galimybėmis“ (Ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymo strategija, 2004).

Verslumo ugdymuisi svarbi asmens savybių (iniciatyvumo, naujumo, gebėjimo protingai rizikuoti ir kt.) ir aplinkos ypatumų (veikimo laisvės, galimybių arsenalo ir kt.) dermė (Collins ir kt., 2006)..

Taigi, verslumo kompetencija – tai žinių ir įgūdžių turėjimas bei sugebėjimas juos pritaikyti komercinėje veikloje. Išskiriamos trys esminės verslumo kompetencijų kategorijos: motyvacija, verslumo įgūdžiai, naujos veiklos (verslo) kūrimas. Ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymo strategijoje (2004) pateiktoje moksleivių verslumo kompetencijos sampratoje akcentuojama, kad asmuo, baigęs pagrindinio ugdymo pakopą privalo būti įgijęs tam tikrų žinių ir sugebėjimų, leisiančių jam lengviau pasinaudoti darbo rinkos teikiamomis galimybėmis.

1.2. Mokinių verslumo kompetencijos ugdymas

1.2.1. Verslumo kompetencijos ugdymo samprata

Verslumo kompetencijos ugdymas – viena svarbiausių prielaidų šalies ūkiui plėtoti ir gyventojų gerovei kelti (Palčiauskienė, Virketytė, 2009). Verslumo kompetencijos ugdymo tikslas – ugdyti asmenų gebėjimus, reikalingus jiems kaip individams ir kaip visuomenės nariams savarankiškai gyventi ir pozityviai veikti savo, šeimos ir visuomenės labui, kad jie sugebėtų prisiimti atsakomybę bei mokėtų gyventi visuomenėje, pagrįstoje rinkos ekonomikos sąlygomis (Ulvidienė, Bučienė, 2009).

Individų verslumo kompetencijos ugdymu užsiima įvairios šalies institucijos, įstaigos ir organizacijos (žr. 5 pav.). Asmens verslumo kompetencijos ugdymas, prasidėjęs dar pradinėje mokykloje, tęsiasi ir pagrindinėje, vidurinėje mokyklose (Gaidys, 2009; Europos Komisija, 2009). Verslumas skatinamas ir aukštosiose mokyklose. Į studijų programų dalykus įtraukiamos temos, padedančios suvokti verslumo sampratą, ugdyti verslumui (tiek ekonominiam, tiek asmeniniam ir socialiniam) reikalingas savybes ir kompetencijas, įgyti praktinių įgūdžių, kurie pagelbės jaunimui

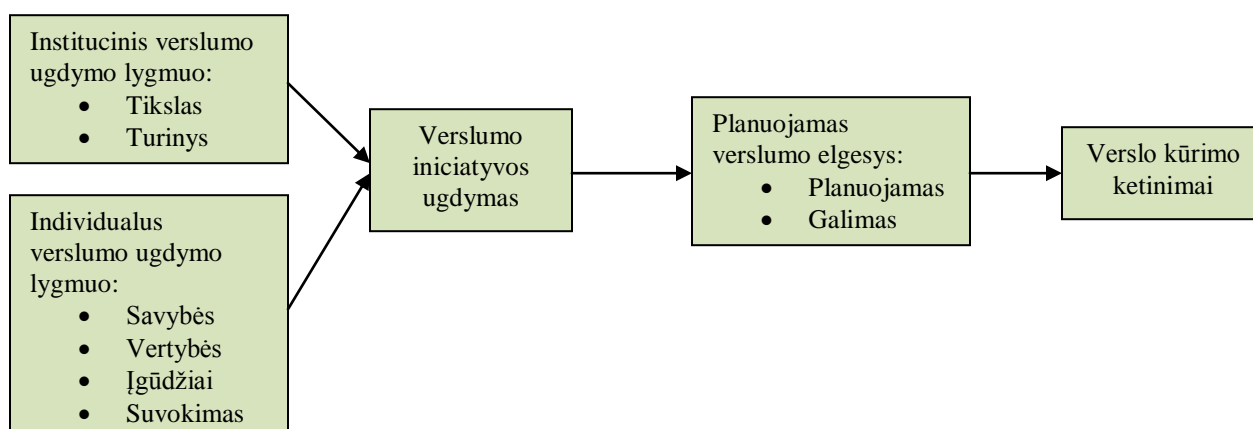
ateityje įgyvendinti savo idėjas, išvengti nedarbo baigus studijas aukštojoje mokykloje (Žiurkutė ir kt., 2011).

5 pav. Verslumo kompetencijų ugdančių šalies institucijų grupės

Verslumo skatinimu ir ugdymu užsiima nemažai nevyriausybinių organizacijų: Jaunimo reikalų departamentas, Nacionalinis plėtros institutas, VŠĮ „Profat“, kuri kasmet organizuoja verslumo konkursus PROFAS, įvairias nevyriausybines organizacijas, dirbančias su jaunimu ir ugdančias jaunimo verslumą (Verslo angelai, Verslumo centrai, Verslumo skatinimo fondas ir pan.).

Verslumo kompetencijos ugdymas turi būti kryptingas ir kompleksiškas, paremtas strateginiais sprendimais (Dubinas, Ševareikienė, 2002). A.Župerka (2011) pateikia teorinį asmens verslumo ugdymo modelį, kuriame persipina institucinis ir individualus verslumo ugdymo lygmenys (žr. 6 pav.).

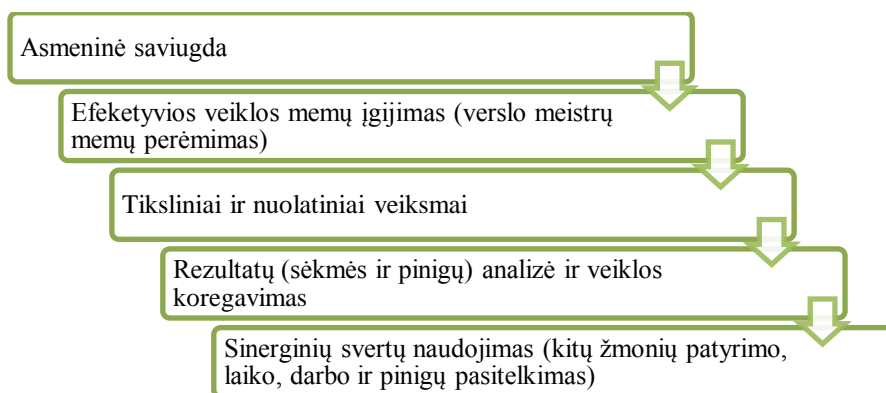

6 pav. Verslumo kompetencijos ugdymo modelis (Župerka, 2011)

Galima pritarti A.Župerkos (2011) nuomonei, kad individo verslumas turi būti ugdomas sistemiškai, įtraukiant ir individualų, ir institucinį ugdymo lygmenis. Tačiau autorė siūlo pateiktą modelį

papildyti dar vienu veiksmu, galinčiu įtakoti individo verslumo ugdymą. Tai – išorinė aplinka, sąlygojanti asmens motyvaciją ugdyti jo verslumo kompetenciją. Teigiamai ar neigiamai verslumo požiūriu įtakotas individas gali tapti itin motyvuotas, ar, priešingai, demotyvuotas, ugdyti savo verslumo kompetenciją.

R.Jasinavičius (2006), kaip ir A.Župerka (2011), verslumo ugdymą taip pat aptaria kaip nuoseklų procesą, susidedantį iš 5 etapų (žr. 7 pav.). Tik R.Jasinavičius (2006) verslumo ugdymo procesą pateikia kaip nuoseklų, žingsnis po žingsnio sekantį procesą, kurio tik pačioje pabaigoje, įgyvendinus asmeninį verslumo ugdymo lygmenį, įtraukiamas institucinis verslumo ugdymo lygmuo. Kaip jau buvo minėta anksčiau, galima prieštarauti tokiam verslumo ugdymo modeliui, nes, tik bendradarbiaujantys individualus ir institucinis verslumo ugdymo lygmenys gali įtakoti efektyvų verslumo kompetencijos ugdymą.

7 pav. **Verslumo kompetencijos ugdymo etapai** (pagal Jasinavičių, 2006)

Įvertinus šalyje taikomas verslumo mokymo programas pastebima, kad jis apima du elementus (Gaidys, 2009):

1. Plačią verslumo nuostatų ir įgūdžių mokymo koncepciją, kuri sujungia tam tikrų asmeninių savybių ugdymą ir nėra tiesiogiai susijusi su savo verslo kūrimu.
2. Tikslinį mokymą, kaip pradėti savo verslą.

Verslumo kompetencijos ugdymo programos skiriasi savo trukme, struktūra, turiniu ir pateikimo metodu, tačiau praktinio mokymo turinys daugeliu atveju nukreiptas į trijų pagrindinių sričių ugdymą (Hisrich ir Peters, 1998):

1. Techninių gebėjimų ugdymas.
2. Verslo vadybos gebėjimų ugdymas.
3. Asmeninių verslumo gebėjimų ugdymas.

Įvairūs autoriai verslumo kompetencijos programų sudarymui teikia įvairius pasiūlymus. Pavyzdžiui, Pasak A.A.Gibb (2000) teigia, kad rengiant verslumo ugdymo kompetencijos ugdymo programas labai svarbu išsiaiškinti ryšį tarp sąvokų *įmonė, verslumas, verslo gebėjimai) ir asmeniniai gebėjimai*. I.Jamieson (1984) nuomone, sudarant verslumo ugdymo programas pirmiausia reikia atskirti skirtingas verslumo ugdymo kryptis (žr. 3 lent.).

3 lentelė

Verslumo ugdymo kryptys (pagal Gibb, 2000)

Kryptis	Apibūdinimas
<i>Mokymas apie įmonę</i>	Susijusi su pasitikėjimo kūrimu. Jos tikslas - mokyti jaunimą įvairių įmonės kūrimo ir vadovavimo įmonei aspektų remiantis teorinėmis žiniomis. Čia turėtų būti įtraukti mokymai, kurie skatintų gebėjimų, įgūdžių ir vertybių ugdymą pradėdant verslą, jį valdant, jam vadovaujant arba sėkmingai dirbant verslo įmonėje.
<i>Mokymas įmonei</i>	Susijusi su verslininko rengimu individualiai karjerai, turint tikslą padėti imtis savo verslo. Besimokantieji mokosi praktinių gebėjimų, reikalingų įkurti mažą įmonę ir jai vadovauti. Čia mokymai daugeliu atvejų apsiriboja verslo plano sukūrimu. Autorius teigia, kad tai pats siauriausias verslumo pasireiškimas, nukreiptas į smulkaus verslo, dažniausia vieno asmens, kūrimą.
<i>Mokymasis įmonėje</i>	Susijusi su vadovavimu įmonei ir nukreipta į augimo ir ateities verslo vystymo užtikrinimą. Verslo vadovavimo ir augimo programos taip pat ir gaminio vystymo bei marketingo kursai tiks šiai kryptiai. Tokie mokymai suteikia gebėjimus, žinias ir požiūrius, padedančius kurti savo ateitį ir spręsti savas problemas.

Kiti autoriai (Garavan, O'Conneide, 1994) priėmė platesnį požiūrį apie verslumo kompetencijos ugdymo programų sudarymą. Jie išskyrė „verslumo“ ugdymą ir „mažų įmonių savininkų“ ugdymą. Pasak A.A.Gibb (2000), I.Jamieson (1984) ir kt., verslumo ugdymo kryptis suteikia galimybę išsiaiškinti sąlygas, reikalingas naujos įmonės kūrimui, ir sužinoti įvairias teorijas, susijusias su sėkmingo verslo vystymu. Mažų įmonių savininkų vystymo kryptį autoriai suskirstė dar į tris kategorijas: pasitikėjimo ugdymas, praktinė pagalba siekiantiems pereiti nuo tradicinio darbo prie savo verslo, specialistų žinių atnaujinimas.

Apžvelgus aukščiau išsakytas mintis verslumo kompetencijos programų kūrimo požiūriu galima daryti išvadą, kad kiekviena kuriama programa turi atitikti tuometinius ugdymo individo poreikius ir galimybes verslumo kompetencijos ugdymo kontekste. Tai visiškai susiję su darbo autorės nuomone, kad kiekvienas individo amžiaus tarpsnis ir jo metu potencialiai galintys kilti verslumo kompetencijos ugdymo poreikiai turi atitikti jam siūlomų verslumo kompetencijos ugdymo programų turinį.

Be tinkamų verslumo kompetencijos ugdymo programų, verslumo kompetencijos ugdymo procese svarbūs tinkamai pasirinkti ugdymo metodai. Įvairūs autoriai (Gaidys, 2009; Župerka, 2009; Danikauskienė, 2006) mini atskirus verslumo kompetencijos ugdymo metodus ar jų grupes. Visus juos galima suskirstyti į aktyvius ir pasyvius. 4 lentelėje pateikiami A.Župerkos (2011) susisteminti pagrindiniai verslumo kompetencijos ugdymo metodai pagal kompetencijos ugdymo aktyvumą.

Vieni autoriai teigia, kad aktyvūs mokymo metodai yra tinkamesni verslumo kompetencijos ugdymui nei pasyvūs (Garavan, O' Cinneide, 1994), dar kiti – mini vieną ar kelis konkrečius efektyviausius ugdymo metodus (Granto Pažeros asmeninė erdvė, 2011; Gibb, Nelson, 1996; Strazdienė, Geležienė, 2008). Galima daryti prielaidą, kad efektyviam verslumo kompetencijos ugdymui reikėtų derinti ir aktyvius, ir pasyvius ugdymo metodus. Organizuojant verslą dažniausiai neužtenka vien tik praktinių įgūdžių ir sugebėjimų, neturint jokių konkrečios veiklos sferos teorinių žinių, leidžiančių individui įvertinti vykdomos veiklos galimas alternatyvas ir iš to išplaukiančius rezultatus.

4 lentelė

Pagrindiniai verslumo kompetencijos ugdymo metodai (Župerka, 2011)

<i>Aktyvūs ugdymo metodai</i>		<i>Pasyvūs ugdymo metodai</i>	
<i>Modeliavimo-imitavimo</i>	<i>Praktinės veiklos</i>	<i>Informacijos teikimo</i>	<i>Mentaliteto vystymo</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Modeliavimas kompiuteriu • Vaidmens imitavimas 	<ul style="list-style-type: none"> • Vizitai verslo įmonėje • Konsultacijos • Darbas verslo įmonėje 	<ul style="list-style-type: none"> • Knygų skaitymas • Paskaitos 	<ul style="list-style-type: none"> • Kritinis mąstymas • Problemų sprendimas • Tarpdisciplininis žinių taikymas

Verslumo ugdymas įgauna ypatingą reikšmę esminių socialinių, ekonominių ir technologinių transformacijų sąlygomis, kai iškyla būtinumas intensyviai vystyti verslą naujomis perspektyvomis kryptimis ir tuo pačiu užtikrinti visuotinį užimtumą bei įvairiapusišką visų socialinių sluoksnių raidą (Palčiauskienė, Virketytė, 2009).

Taigi, *verslumo kompetencijos ugdymo tikslas – ugdyti asmenų gebėjimus, reikalingus jiems veikti taip, kad jie sugebėtų prisiimti atsakomybę bei mokėtų gyventi visuomenėje, pagrįstoje rinkos ekonomikos sąlygomis. Verslus žmogus turi būti kryptingas, kompleksiškas, nuoseklus. Individų verslumo kompetencijos ugdymu užsiima daugelis šalies institucijų, įstaigų ir organizacijų. Verslumo kompetencijos ugdymo programos skiriasi savo trukme, struktūra, turiniu ir pateikimo metodu, tačiau praktinio mokymo turinys daugeliu atveju nukreiptas į trijų pagrindinių sričių ugdymą: techninių, verslo vadybos ir asmeninių verslumo gebėjimų ugdymą. Verslumo kompetencijos ugdymo procese svarbūs tinkamai pasirinkti ugdymo metodai.*

1.2.2. Verslaus žmogaus asmeninės savybės

Teigiama, kad žmogaus asmeninės savybės – viena pagrindinių jo verslumo kompetencijos sudedamųjų dalių ((Barker, 1995; Lepaitė, 2003; ir kt.). Analizuojant verslumo ugdymo kompetencijos pagrindinius aspektus tikslinga aptarti asmens verslumą lemiančias asmenines savybes.

Mokslinėje literatūroje išskiriamas gana platus spektras įvairių verslaus žmogaus savybių. 5 lentelėje pateikiamos kelių autorių išvardintos versliai asmenybei būdingos asmeninės savybės.

5 lentelė

Versliai asmenybei būdingos asmeninės savybės ir kompetencijos

	<i>Verslumo vadovas, 2012</i>	<i>Nickels, McHughi, 1996</i>	<i>Lukaševičius ir kt., 2005</i>	<i>Kundrotaitė, 2009</i>	<i>Zaleskienė, Žadeikaitė, 2008</i>	<i>Collins ir kt., 2006</i>	<i>Palčiauskienė, Virketytė, 2009</i>
<i>Tikėjimas savo sėkme, pasitikėjimas savimi</i>	+	+					+
<i>Užsibrėžtų tikslų siekimas</i>	+	+	+	+	+		
<i>Noras būti nepriklausomam</i>	+						
<i>Kūrybingumas</i>	+				+		+
<i>Veržlumas ir ryžtingumas</i>	+	+	+				+
<i>Savikontrolė</i>		+					
<i>Darbštumas</i>							+
<i>Neapibrėžtumas</i>		+	+				
<i>Atsakingumas</i>							+
<i>Savęs ugdymas</i>			+				
<i>Sugebėjimas valdyti neapibrėžtas situacijas</i>						+	
<i>Inovacijų diegimas</i>				+	+		+
<i>Atvirumas kaitai</i>						+	
<i>Rizika</i>				+	+	+	
<i>Iniciatyvumas</i>					+		
<i>Komunikabilumas</i>					+		+

Remiantis 5 lentelėje pateiktomis įvairių autorių (Nickels, McHughi, 1996; Lukaševičius ir kt., 2005; Kundrotaitė, 2009; Collins ir kt., 2006; ir kt.) mintimis ir kitų informacijos šaltinių (Verslumo vadovas, 2012) duomenimis, asmens verslumą lemiančių asmeninių savybių aspektu galima teigti, kad didžioji pristatytų autorių dalis mano, jog žmogaus verslumą lemia tokios jo asmeninės savybės, kaip

užsibrėžtų tikslų siekimas, veržlumas ir ryžtingumas, tikėjimas savo sėkme ir pasitikėjimas savimi, kūrybingumas, inovacijų diegimas, tolerancija rizikai.

Lyginant 5 lentelėje pateiktas autorių mintis verslios asmenybės bruožų tematika galima pastebėti, kad kai kurie autoriai (Palčiauskienė, Virketytė, 2006; Zaleskienė, Žadeikaitė, 2008; Nickels, McHughi, 1996) vardino tokių savybių rinkinius, o kiti (Kundrotaitė, 2009; Collins ir kt., 2006) – minėjo tik kelias atskiras esmines asmenines savybes.

Kai kurie autoriai (Čiburienė, Guščinskienė, 2009; Nickels ir kt., 1996; ir kt.) įvardintas verslumo asmenines savybes ir kompetencijas skaido į smulkesnes subkategorijas. Pavyzdžiui, Verslumo vadove (2012) pateiktos pagrindinės verslaus žmogaus savybės ir kompetencijos, - tikėjimas savo sėkme ir užsibrėžtų tikslų siekimas, noras būti nepriklausomam, kūrybingumas, apskaičiuota rizika bei veržlumas ir ryžtingumas, - turi net po kelias ir daugiau porūšių (žr. 6 lent.).

6 lentelė

Verslaus asmens savybės (Pagal Verslumo vadovas (2012))

<i>Savybės ir kompetencijos</i>	<i>Požymiai</i>
<i>Tikėjimas savo sėkme ir užsibrėžtų tikslų siekimas</i>	<ul style="list-style-type: none"> • žiūrėjimas į ateitį; • optimizmas; • siekimas įvykdyti užduotis; • energingumas; • pasitikėjimas savimi; • atkaklumas; • atsidavimas darbui.
<i>Noras būti nepriklausomam</i>	<ul style="list-style-type: none"> • turėjimas savo nuomonės; • gebėjimas pačiam priimti sprendimus; • mokėjimas dirbti savarankiškai; • netradicinių sprendimų pomėgis.
<i>Kūrybingumas</i>	<ul style="list-style-type: none"> • sugebėjimas formuluoti naujas idėjas; • išradingumas; • smalsumas; • naujovių ir permainų pomėgis.
<i>Apskaičiuota rizika</i>	<ul style="list-style-type: none"> • gebėjimas dirbti ir priimti sprendimus, neturint visapusiškos informacijos; • savo galimybių įvertinimas, užsibrėžiant sunkius, bet pasiekiamus tikslus.
<i>Veržlumas ir ryžtingumas</i>	<ul style="list-style-type: none"> • sugebėjimas pasinaudoti gyvenimo duotomis galimybėmis; • tikėjimas, kad pats esi savo likimo kalvis.

Išsiaiškinus mokslininkų nuomonę, kokios turėtų būti esminės verslaus žmogaus savybės, buvo įdomu sužinoti, kokia yra Lietuvos jaunimo nuomonė šiuo klausimu. Lietuvoje yra atlikta nemažai mokslinių tyrimų (Simoneit, 2009; Arėška, 2009; Gaidys, 2009; ir kt.), leidžiančių įvertinti jaunimo (moksleivių, studentų) nuomonės šiuo klausimu. Pavyzdžiui, 2009 m. G.Simoneit atlikto tyrimo rezultatai rodo, kad studentai pagrindinėmis verslaus žmogaus savybėmis nurodė jo gebėjimą turimus žmogiškuosius bei materialius išteklius paversti kitiems reikalinga ir paklausia produkcija ar paslauga,

individo veiklos efektyvumą ir rezultatyvumą, iniciatyvumą, gebėjimą priimti individualius ir grupinius sprendimus, gebėjimą organizuoti ir planuoti savo darbą bei atsakingumą. Menkiausiai buvo pritarta nuomonei, kad verslumo įgūdžiai – tai žmogaus asmeninis ir dalykinis potencialas (Simoneit, 2009).

Lyginant G.Simoneit (2009) atlikto tyrimo rezultatus su teoretikų įvardintomis pagrindinėmis verslios asmenybės asmeninėmis savybėmis, tyrime dalyvavęs jaunimas neminėjo teoretikų išvardintų esminių verslumą lemiančių asmeninių savybių, tačiau pateikė sukonkretintus asmeninius gebėjimus, konkrečiai susijusius su verslo aplinka (pvz., sugebėjimas turimus žmogiškuosius bei materialius išteklius paversti kitiems reikalinga ir paklausia produkcija ar paslauga).

Apibendrinant šį poskyrį galima pateikti tokias išvadas: *žmogaus asmeninės savybės – viena pagrindinių jo verslumo kompetencijos sudedamųjų dalių. Literatūroje išskiriamas platus spektras įvairių verslaus žmogaus savybių. Dažniausiai autoriai tarp pagrindinių šių savybių mini užsibrėžtų tikslų siekimą, veržlumą ir ryžtingumą.*

1.2.3. Verslumo kompetencijos ugdymo Lietuvos mokyklose pagrindiniai aspektai

1.2.3.1. Moksleivių verslumo kompetencijos ugdymo teisinis reglamentavimas

Europos Sąjungoje įvairiais oficialiais dokumentais (Europos Parlamento ir Tarybos rekomendacija dėl bendrųjų visą gyvenimą trunkančio mokymosi gebėjimų; Europos Komisijos ataskaita (2001) „Apie konkrečius švietimo sistemų ateities planus“; Europos švietimo ir mokymo sistemų ateities tikslai ir darbo programa, 2001-2002; ir kt.) skatinamas mokinių, jaunimo ir suaugusių asmenų verslumas (žr. 7 lent.).

Visais lygmenimis vykdoma daugybė verslumo ugdymo iniciatyvų ir Europos Sąjungoje (pvz., komunikatas „Verslumu pagrįsto mąstymo puoselėjimas ugdant ir mokant“, Socrates ir Leonardo da Vinci programos), ir Lietuvoje (pvz., projektai „Aplenk ašį“, „Druskininkų jaunimo verslumas per turizmą ir kultūrą“, „Organizuokime Druskininkuose gerus renginius patys“ ir kt.) (Europos Sąjungos taikomi instrumentai jaunimo verslumui skatinti, 2011). Tačiau dauguma iš jų nėra integruotos į ugdymo programas ir darnią vientisą sistemą (Profesinis rengimas ir verslumas, 2009).

ES dokumentai, pagrindžiantys verslumo ugdymo svarbą

(sudaryta remiantis Golcova, 2008; Profesinis rengimas ir verslumas, 2009)

Dokumento pavadinimas	Dokumento tikslas
<i>2006 m. gruodžio 18 d. Europos Parlamento ir Tarybos rekomendacija dėl bendrųjų visą gyvenimą trunkančio mokymosi gebėjimų</i>	Dokumente „iniciatyvumas ir verslumas“ bendrai įvardijami kaip vienas iš aštuonių pagrindinių gebėjimų, kurie turi būti ugdomi visose švietimo ir mokymo pakopose.
<i>Europos Komisijos 2001 – 01 – 31 ataskaita „Apie konkrečius švietimo sistemų ateities planus“</i>	Ataskaitoje pažymima, kad švietimo sistema turi ugdyti „verslumo dvasią“ – teigiamas nuostatas ir mąstymo būdą, skatinantį iniciatyvą, problemų sprendimą ir rizikos prisiėmimą, stiprinant ryšius su verslu.
<i>Europos švietimo ir mokymo sistemų ateities tikslai ir darbo programa (2001-2002)</i>	Šiuo dokumentu siekiama įgyvendinti minėtus tikslus iki 2010 m. Šie tikslai – tai žinių visuomenėje reikalingų įgūdžių lavinimas ir konkretūs kalbų mokymosi skatinimo ir verslumo vystymo tikslai bei bendras poreikis stiprinti Europinį švietimo aspektą.
<i>Leonardo da Vinči programos dėstytojų mobilumo projektas „Verslumo įgūdžių ugdymas aukštojo mokslo institucijose“</i>	Jame minima, kad verslumo ugdymui, kaip vienai svarbiausių prielaidų plėtojant šalies ūkį ir realiai keliant gyventojų gerovę, turėtų būti skiriamas ypatingai didelis dėmesys kolegijose, kur verslo praktiniai mokymai realizuojami realiose įmonėse.
<i>Nicos konferencijos „Training for Entrepreneurship“ (2000) ataskaita</i>	Buvo aptarti asmeninių savybių, tiesiogiai susijusių su verslumu, ugdymas ir atitinkami švietimo tikslai.

Viena iš Lietuvos valstybės ilgalaikės raidos strategijos (2002) aptariamų sričių – konkurencinga ekonomika. Taigi, minėtoje programoje (strategijoje) pati valstybė numato verslo plėtros strategijos kryptis Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare. Minėtoje strategijoje yra aprašyta ir tikslinių grupių (jaunimo, moterų) verslumo ugdymo būdų analizę. Joje numatoma (Gaidys, 2009):

1. Parengti ir įtraukti į vidurinio mokslo bei kolegijų ir universitetų mokymo programas žinių apie verslą ir verslininkystę modulius.
2. Plėtoti tarptautinio verslo specialistų rengimą, verslumą ugdančius bei kvalifikacijos kėlimą užtikrinančius kursus.

Verslumo ugdymo reikšmė numatoma ir kitame svarbiame šalies dokumente – LR Vyriausybės programoje. Tarp kitų teisinių nuostatų joje minima ir tai kad šalyje reikėtų (Vaidelis, 2006):

1. Sukurti, įdiegti ir tobulinti verslumo ugdymo priemones (12 priemonių).
2. Teikti paramą jaunimo verslo pradžiai ir plėtrai (10 priemonių).
3. Vykdyti jaunimo verslumo situacijos ir verslumo skatinimo stebėseną bei informuoti valstybės institucijas ir visuomenę apie verslumo skatinimą Lietuvoje (6 priemonės).

Ekonominio švietimo ir verslumo ugdymo svarba pabrėžiama ir teisiniame dokumente „Lietuvos švietimo plėtotės strateginės 2003-2012 metų nuostatos“ (2003). Remiantis šiuo dokumentu, Lietuvoje 2003-2012 metų laikotarpiu turėtų būti „visuose švietimo lygiuose sustiprinamas dėmesys verslumui skatinti ir finansinei išminčiai ugdyti. Pasiekama, kad ekonominio raštingumo pradmenis įgytų visi

pagrindinės mokyklos mokiniai, šio raštingumo pagrindai ir verslumo įgūdžiai būtų suteikti visiems mokiniams ir studentams“ (Lietuvos švietimo plėtotės strateginės 2003-2012 metų nuostatos, 2003).

Lietuvos 2003-2012 m. švietimo projekte „Lietuvos švietimo plėtotės strateginės nuostatos“ (2003) teigiama, kad „Valstybė prisiima atsakomybę už verslumo stiprinimą, turi verslumo skatinimo viziją, yra išsikėlusį bei numačiusi konkrečias priemones tiems tikslams įgyvendinti“ (Lietuvos švietimo plėtotės strateginės nuostatos, 2003). Verslumo įgūdžiai geriausiai pasireiškia veikloje, todėl jaunimas turi būti nukreiptas galutiniam rezultatui – išugdyti asmenybę, gebančią savarankiškai ir atsakingai veikti. Žmogus, turintis verslaus asmens savybių, gebės integruotis į darbo rinką, mokės tvarkytis savo asmeninį, socialinį ir dvasinį gyvenimą.

2003-2012 metų Valstybės švietimo strategijos nuostatos įgyvendinamos remiantis Bendrojo lavinimo ugdymo turinio formavimo, įgyvendinimo, vertinimo ir atnaujinimo strategija (2006). Joje numatyta susieti ugdymo turinį su šiuolaikinėmis asmens kompetencijomis ir sukurti jo atnaujinimo sistemą.

Konkrečios verslumo kompetencijų ugdymo gairės pradiniam, pagrindiniam ir viduriniam švietimo sistemos lygmenyse apibrėžtos Bendrosiose programose. Tai - vienas iš svarbiausių dokumentų, skirtų šalies švietimo sistemos ugdymo turiniui apibrėžti. Valstybės lygmeniu rengiamas ir patvirtinamas pagrindinis ugdymo turinį reglamentuojantis dokumentas – Bendrosios programos – kelia bendruosius ugdymo tikslus visoms šalies mokykloms, apibrėžia mokinių mokymosi pasiekimus ir aprašo ugdymo proceso gaires. Šie dokumentai sudaro galimybes mokykloms ir mokytojams kelti savo tikslus, atspindinčius kiekvieno mokinio ar mokyklos bendruomenės poreikius, atsižvelgti į mokytojų patirtį bei turimus išteklius. Mokykla ir mokytojai pasirenka ugdymo (tame tarpe ir verslumo ugdymo) planavimo, ugdymo proceso organizavimo, mokinių pasiekimų ir pažangos vertinimo, vertinimo informacijos panaudojimo būdus, priima sprendimus dėl ugdymo turinio integravimo, diferencijavimo ir individualizavimo (Motiejūnienė, Žadeikaitė, 2009).

Bendrosios programos pateikiamos ne atskiriems dalykams, o ugdymo sritis: dorinio ugdymo, kalbų, matematikos, gamtamokslinio ugdymo, socialinio ugdymo, meninio ugdymo, informacinių technologijų, technologijų, kūno kultūros. Į ugdymo sritis sujungti giminingi mokomieji dalykai padėjo labiau suderinti ir integruoti ugdymo turinį orientuojantis į mokinių kompetencijos ugdymą (Motiejūnienė, Žadeikaitė, 2009).

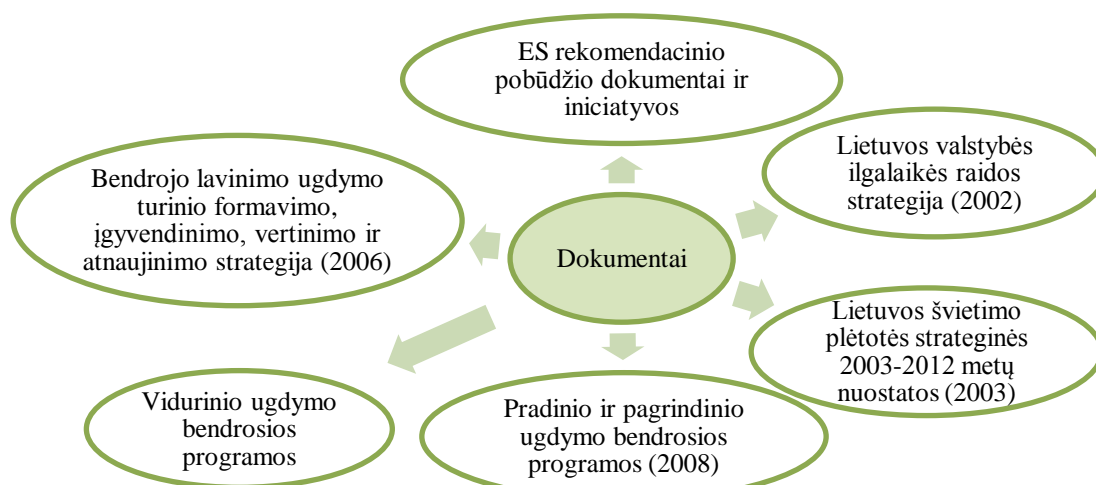
Pastaruoju metu šalyje galioja dvi Bendrosios programos (Švietimo plėtotės centras, 2011):

1. Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosios programos (2008).
2. Vidurinio ugdymo bendrosios programos (2011).

Visos bendrosios programos parengtos taip, kad atlieptų naujus švietimui iškilusius iššūkius – sparčią Lietuvos socialinio ir ekonominio gyvenimo kaitą ir besiplečiančias galimybes įgyvendinti

švietimo naujoves. Vadinasi, minėtose programose įvardintas ir moksleivių verslumo kompetencijos ugdymas.

Taigi, Lietuvoje jaunimo verslumo ugdymą apibrėžia nemažas skaičius oficialių dokumentų. Pagrindiniai jų: ES rekomendacinio pobūdžio jaunimo verslumą skatinantys dokumentai ir iniciatyvos, Lietuvos valstybės ilgalaikės raidos strategija (2002), Lietuvos švietimo plėtotės strateginės 2003-2012 metų nuostatos (2003), Bendrojo lavinimo ugdymo turinio formavimo, įgyvendinimo, vertinimo ir atnaujinimo strategija (2006), pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosios programos (2008) bei vidurinio ugdymo bendrosios programos (2011) (žr. 7 pav.).

7 pav. Jaunimo verslumą Lietuvoje skatinantys oficialūs dokumentai

Taigi, Lietuvoje jaunimo verslumo ugdymą apibrėžia nemažas skaičius teisinių ir kitų oficialių dokumentų. Pagrindiniai jų: ES rekomendacinio pobūdžio jaunimo verslumą skatinantys dokumentai ir iniciatyvos, Lietuvos valstybės ilgalaikės raidos strategija (2002), Lietuvos švietimo plėtotės strateginės 2003-2012 metų nuostatos (2003), Bendrojo lavinimo ugdymo turinio formavimo, įgyvendinimo, vertinimo ir atnaujinimo strategija (2006), pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosios programos (2008) bei vidurinio ugdymo bendrosios programos (2011). Kiekviename iš jų minima verslumo ugdymo svarba ir jos reikšmė, kai kuriuose iš jų aptariamos esminės atskirose ugdymo pakopose besimokančių moksleivių verslumo kompetencijos ugdymo gairės.

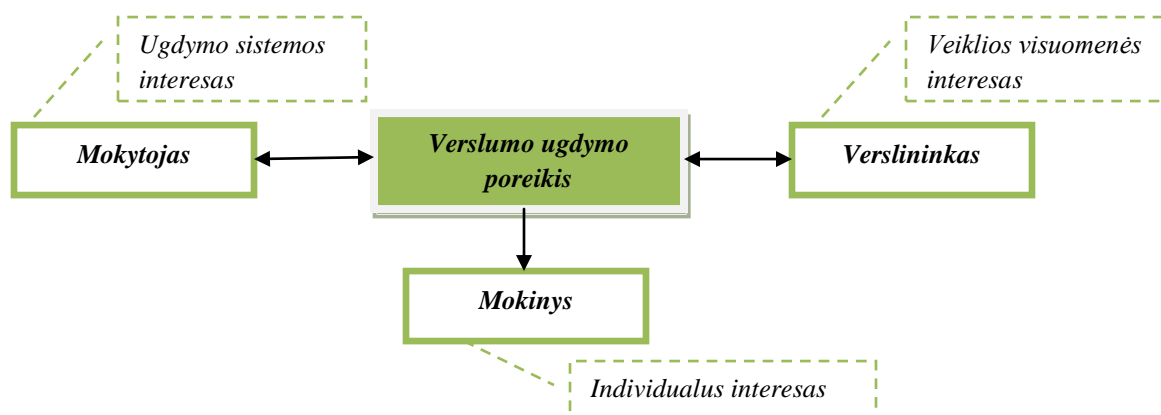
1.2.3.2. Moksleivių verslumo kompetencijos ugdymo mokykloje esmė ir pagrindinės tendencijos

Ikimokyklinio ir pagrindinio ugdymo sistemos užima reikšmingiausią vietą formuojant ir stiprinant jaunų žmonių vertybes, žinias, įgūdžius ir požiūrį. Jaunystėje sukaupia individo patirtis lemia jo tikėjimą, kuris tęsiasi visą žmogaus gyvenimą. Verslo žinios ir įgūdžiai gali būti įgyjami vėlesniuose gyvenimo perioduose (studijų metu, darbinėje veikloje). Tačiau polinkis į verslą bei verslininkui būdingas elgesys ir požiūris suformuojamas prieš universitetinių studijų laikotarpį (Župerka, 2009).

Verslumas švietimo sistemoje suvokiamas gana plačiai ir labiau yra akcentuojamas, kaip savarankiškumas, atsakomybė, inovatyvumas bendrąja prasme (Navasaitienė ir kt., 2007). Jaunimo verslumo ugdymas šiuolaikinėse visuomenėse laikomas vienu iš prioritetinių ugdymo kryptų (Zaleskienė, Žadeikaitė, 2008).

Moksleivių verslumas plačiąja prasme – tai jauno žmogaus požiūris, įgūdžiai ir žinios, kurie leidžia atpažinti galimybę kurti pridėtinę vertę (tiek socialinę, tiek ekonominę) ir veiksmai, skirti šiai galimybei panaudoti (Čiburienė, Guščinskienė, 2009). Remiantis Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto (EESRK) nuomone dėl Komisijos komunikato „Įgyvendinant Bendrijos Lisabonos programą: verslumu pagrįsto mąstymo puoselėjimas ugdant ir mokant (2006), verslumo mokykloje ugdymo tikslas – „ugdyti mokinių gebėjimus, reikalingus jiems kaip individams ir kaip visuomenės nariams savarankiškai gyventi ir pozityviai veikti savo, šeimos ir visuomenės labui, kad jie sugebėtų priimti atsakomybę bei mokėtų gyventi visuomenėje, pagrįstoje rinkos ekonomikos sąlygomis“. Moksleivių verslumo ugdymas apima žinias, įgūdžių ugdymą, nuostatas ir asmenines savybes, atitinkančias mokinių amžių ir suvokimo lygį (Navasaitienė ir kt., 2007).

Verslumo kompetencijos mokykloje ugdymas yra integralus bendravimo procesas, kurį sudaro 3 pagrindiniai elementai (mokinys, mokytojas, verslininkas) ir jų interesai (žr. 8 pav.).

8 pav. Verslumo kompetencijos ugdymo dalyvių ir jų interesų sąveika (Gaidys, 2009)

Pateiktame paveiksle galima pastebėti, kad verslumo kompetencijos ugdymo metu dalyvauja trys tarpusavyje persipynusios sistemos (suinteresuotos grupės): mokytojas (ugdytojas) kaip atskira sistema, su savo savita asmenybės struktūra (kompetencija (žiniomis, įgūdžiais, gebėjimais), vertybinėmis orientacijomis, poreikiais, interesais ir t.t.); mokinys (ugdytinis) kaip atskira sistema, kuris taip pat savita asmenybė su savo asmenybės struktūra ir šeimos suformuota vertybine sistema, ir, galiausiai, veiklos pasaulio (verslininkų) ir gyvenimo aplinkos sistema (visuomenės), kurios struktūroje yra darbo bei gamybos rinka, įvairūs technologiniai procesai, gamybos priemonės, politinis interesas ir t.t. (Gaidys, 2009).

Abejotina, ar šiandieninėje mokykloje verslininkus galima būtų įvardinti kaip lygiaverčius verslumo kompetencijos ugdymo mokykloje dalyvius. Tikėtina, kad tiek mokyklos bendruomenei, tiek ir patiems verslininkams trūksta suinteresuotumo aktyviai įtraukti verslininkus į šiandieninių moksleivių ruošimą ateityje tapti efektyviu rinkos dalyviu.

Verslumo ugdymas Lietuvoje pradėtas kaip disciplina diegti nuo 2000 metų. Per tą laiką buvo atlikta nemažai darbų ir įgyvendinta konkrečių tikslų, kurie inicijavo ir stimuliuojo verslumo dėstymą mokyklose. Per šį laikotarpį į verslumo ugdymo diegimo projektą visoje Lietuvoje įsijungusių įvairių bendrojo lavinimo mokyklų skaičius nuolat didėja (Gaidys, 2009).

Verslumas palaipsniui integruojamas į mokomąsias ugdymo turinio disciplinas. Lietuvos švietimo reforma vyksta jau 20 metų ir jos didžiausias darbas atliktas tobulinant mokyklų programas, kuriose akcentuojamas orientavimas į naujus visuomenės poreikius. Verslumo ugdymas ir yra dabartinės visuomenės poreikis.

Bendrųjų programų ugdymo turinyje aiškiai susitarta dėl švietimo lygmenų: valstybės, steigėjo, mokyklos, ir mokytojo funkcijų formuojant, įgyvendinant ir vertinant ugdymo turinį. Ne išimtis ir verslumo ugdymo kompetencijos įtraukimas į bendrųjų programų ugdymo turinį.

Mokyklose plėtojant šiuolaikinį verslumo kompetencijos ugdymo turinį orientuojamasi į laukiamus rezultatus bei poveikį – ko mokiniai turėtų išmokti, kokius bendruosius gebėjimus ir nuostatas išsiugdyti, kad galėtų sėkmingai kurti savo asmeninį gyvenimą ir sėkmingai integruotis į šiuolaikinę visuomenę (Motiejūnienė, Žadeikaitė, 2008). Ugdymo turiniu siekiama ugdyti asmens vertybių sistemą, kompetencijas, tam tikrų sričių žinių, gebėjimų, įgūdžių ir nuostatų visumą. Ugdymo turinys kuriamas remiantis integralumo, koncentriškumo, individualizavimo ir diferencijavimo principais (žr. 8 lentelę). Tai apibrėžiama 2006-2012 Bendrojo lavinimo ugdymo turinio formavimo, įgyvendinimo, vertinimo ir atnaujinimo strategijoje.

Visuose švietimo lygiuose stiprinamas dėmesys verslumui skatinti, iš esmės atnaujinami švietimo turinio perteikimo būdai. Labiausiai akcentuojama, kad verslumas ugdomas mokantis ekonomikos.

Moksleivių verslumo kompetencijos ugdymo turinio formavimo principai (sudaryta remiantis Bendrojo lavinimo ugdymo turinio formavimo, įgyvendinimo, vertinimo ir atnaujinimo strategija, 2006)

<i>Principai</i>	<i>Apibūdinimas</i>
<i>Integralumas</i>	Atskiri dalykai integruojami tarpusavyje, su gyvenimo aktualijomis, ugdymo turiniu siekiama atskleisti įvairiapusių tikrovės reiškinių ryšius ir sąveikas, ugdyti mokinio kompetencijas.
<i>Koncetriškumas</i>	Ugdymo turinys formuojamas ir įgyvendinamas atsižvelgiant į mokinių amžiaus tarpsnių ypatumus, užtikrinamas ugdymo turinio tęstinumas ir spirališkumas – prie tų pačių temų gebėjimų ir nuostatų ugdymo grįžtama aukštesnėse klasėse tik aukštesniu lygiu.
<i>Individualizmas ir diferencijavimas</i>	Ugdymo turinyje siekiama, kad kiekvienas mokinys kuo sėkmingiau įgyvendintų prigimtines galias ir pats ugdymo turinys pritaikomas pagal skirtingą mokinių sugebėjimų lygį, mokymosi stilius ir patirtį.

Dauguma pedagogų, visuomenės veikėjų tapatina verslumo ugdymą ir ekonominį raštingumą, tačiau tai - atskiri dalykai, papildantys vienas kitą ir negalintys vienas be kito. Verslumo ugdymas yra atskira sritis, kurią labai glaudžiai galima derinti bei integruoti su ekonominiu švietimu. Todėl šios dvi sritys yra integruotos bendrai ir aprašytos 2004 metais pasirodžiusioje „Ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymo strategijoje“. Ekonomikos raštingumas – tai ekonomikos reiškinių supratimo pagrindų sukurta mokinio motyvacija ir pasirengimas pritaikyti savo žinias ir gebėjimus praktinėje veikloje, mokinio amžiui adekvatus ekonominiu žinių ir kompetencijų lygis (Ekonominio raštingumo ir ugdymo strategija, 2004).

Ekonominis raštingumas Lietuvoje įgyvendinamas visose mokyklos ugdymo pakopose. Pradinio ir pagrindinio ugdymo koncentruos iki devintos klasės ekonomika integruota į kitų mokomųjų dalykų programas ir kaip pasirenkamasis dalykas; 9-10 klasėse privalomas ugdymo dalykas; vidurinės mokyklos 11-12 klasėse - pasirenkamasis dalykas. Ekonominio raštingumo mokymo turinys turi būti pritaikytas kiekvienai mokinių grupei, atsižvelgiant į pasirengimą, poreikius ir motyvaciją, remiantis diferencijavimo ir individualizavimo principais, naudojant aktyvius mokymo metodus, orientuojantis į mokymą kuriant ir veikiant. Tik tada mokymas bus efektyvus, nes universalios mokymo programos nesuteiks galimybės tobulėti ir patiems mokytojams, ir mokiniams (Gaidys, 2009).

Šiandieninio jaunimo, neseniai pabaigusio vidurinę mokyklą, nuomone, verslumo ugdymas turėtų prasidėti vidurinėje mokykloje (Simoneit, 2009).

Remiantis Bendrosiomis programomis (2011), visos ugdymo institucijos ir patys pedagogai laisvai gali interpretuoti visų mokymo disciplinų, taip pat ir verslumo ir ekonominio raštingumo turinius. Tik, žinoma, reikia laikytis Bendrųjų programų ir Išsilavinimo standartų apibrėžtų taisyklių ir būtinų nuostatų. Taigi, kasdieninis praktinis verslumo pagrindų ugdymo turinio kūrimas vyksta mokykloje pedagogų, kurie ir moko vaikus verslumo. Švietimo ir mokslo ministerija mokyklai siūlo tik orientyrus,

ugdymo turinio kūrimo gaires: bendruosius ugdymo tikslus, Bendrąsias programas, Išsilavinimo standartus, lanksčius mokymo planus, lanksčią egzaminų sistemą. Šiomis gairėmis remiantis, realus ugdymo turinys formuojamas mokyklos bendruomenėje (Gaidys, 2009).

Verslumo kompetencijos ugdymo turinys yra vis kitoks kiekvienoje mokykloje, tačiau vienaip ar kitaip turi būti nukreiptas į ugdomų asmeninių savybių kompleksą. Gebėjimų ugdymas yra mokinių ugdymo pagrindas. Dažniausiai yra išskiriami asmeniniai, socialiniai, komunikaciniai, kritinio mąstymo bei problemų sprendimo, darbiniai ir veiklos gebėjimai, kuriuos galima ugdyti mokyklose (Gegeckienė, Graikšienė, 2009).

Jaunimo verslumo kompetencijos ugdymas šiuolaikinėse visuomenėse laikomas vienu iš prioritetinių ugdymo krypčių. Jo tikslas – ugdyti mokinių gebėjimus, reikalingus jiems siekiant gyventi visuomenėje, pagrįstoje rinkos ekonomikos sąlygomis. Verslumo kompetencijos mokykloje ugdymas vykdomas Bendrųjų ugdymo programų pagrindu. Moksleivių verslumo kompetencijos ugdymas - atskira ugdymo sritis, kurią labai glaudžiai galima derinti bei integruoti su ekonominiu švietimu bei kitais mokykloje mokomais dalykais. Bendrosiose ugdymo programose numatyti tik verslumo kompetencijos ugdymo gairės, orientuotos į moksleivių ugdomų asmeninių savybių kompleksą, kurių įgyvendinimo būdus kiekviena mokykla pasirenka individualiai. Ekonominis raštingumas Lietuvoje įgyvendinamas visose mokyklos ugdymo pakopose.

1.2.3.3. Moksleivių verslumo kompetencijos ugdymo mokykloje programa

Mokyklų ugdymo programos turi ugdyti individo kūrybinius, užduočių formulavimo bei įgyvendinimo ir kasdieninių problemų, su kuriomis susidorojama bendradarbiaujant su kitais žmonėmis, sprendimo gebėjimus (Wheatley 1999). Verslumo programos ir moduliai turėtų skatinti moksleivius kūrybiškai mąstyti, veiksmingai spręsti problemas, objektyviai analizuoti verslo idėjas, bendrauti, dalyvauti socialiniuose tinkluose, vadovauti ir vertinti bet kokį projektą (Profesinis rengimas ir verslumas: Ekspertų grupės galutinė ataskaita, 2009).

Remiantis Europos Komisijos dokumentu „Profesinis rengimas ir verslumas: Ekspertų grupės galutinė ataskaita“ (2009), programos mokyklose gali būti laikomos ugdančiomis verslumą, jei joms būdingi bent du iš šių elementų:

- ugdo asmenines savybes ir visuotinai pritaikomus (horizontalius) įgūdžius, kurie sudaro verslumą grindžiamo mąstymo ir elgesio pagrindą;

- padeda moksleiviams geriau suvokti savarankišką darbą ir verslą kaip vieną iš būsimos karjeros galimybių;
- įgyvendinami praktiniai verslo projektai ir veikla, pvz., moksleiviai vadovauja mažosioms įmonėms;
- suteikia konkrečių įgūdžių ir žinių, kaip pradėti verslą ir sėkmingai vadovauti įmonei.

Kaip jau buvo minėta, Lietuvoje moksleiviai verslumo pradedami mokytis pradinėse klasėse, tolydžio mokantis sudėtingesnių sąvokų bei dėsnių. Lietuvos mokyklose mokiniams dėstoma ekonomika suskirstyta į 3 koncentrus: kokias žinias moksleiviai galėtų įgyti jau pradinėje mokykloje, kokias – pagrindinėje ir kokias – vidurinėje mokykloje (gimnazijoje) (Ekonomikos mokymo programa ir standartai, 2001). 9 lentelėje pateikiamos skirtingo tipo mokyklose mokomos ekonomikos programos ir jų tikslai.

9 lentelė

Skirtingo tipo mokyklose mokomos ekonomikos programos ir jų tikslai

(pagal Ekonomikos mokymo programa ir standartai, 2001)

<i>Mokyklos tipas</i>	<i>Programos esmė</i>
<i>Pradinė mokykla</i>	Moksleiviai supažindinami su tokiomis sąvokomis, kaip stygius, alternatyvieji kaštai, mainai; per įvairius žaidimus ir veiklas jie sužino, kas yra gamyba, pirkimas, pardavimas. Šias sąvokas giliau ir plačiau jie nagrinės vyresnėse klasėse, tačiau įvedus ekonomikos sąvokas pradinėje mokykloje, moksleiviai turės galimybę geriau suvokti tikrovę, greičiau suprasti aukštesnėse klasėse nagrinėjamas abstraktesnes ekonomikos sąvokas ir dėsnius. Kadangi ekonomika yra neatsiejama kiekvieno žmogaus, šeimos, bendruomenės gyvenimo dalis, ekonomikos dėsniai ir sąvokos lengvai gali būti integruojami į gamtos pažinimą, matematiką, kalbų mokymą ir kitus mokomuosius dalykus.
<i>Pagrindinė mokykla</i>	Moksleiviai turėtų įgyti (jei ekonomikos pradmenų kurso nebuvo pradinėje mokykloje) arba plačiau ir giliau pakartoti pradinei mokyklai priskiriamas ekonomikos sąvokas bei pradėti mokytis sudėtingesnių temų: paklausa ir pasiūla, rinkos nesėkmės, bendrasis vidaus produktas ir t.t. Šioje amžiaus grupėje ekonomika gali taip pat būti integruojama į geografijos, istorijos, matematikos pamokas. Sunku įsivaizduoti ir pilietinį ugdymą be pagrindinių ekonomikos žinių, esminio suvokimo, kaip pasirūpinti savimi ir būti aktyviu visuomenės nariu. Pagrindinėje mokykloje ekonomika jau gali būti dėstoma ir kaip atskiras dalykas.
<i>Vidurinė mokykla (gimnazija)</i>	Moksleiviai geba daryti išvadas, apibendrinti faktus ir duomenis aukštesniu lygmeniu, todėl gali būti mokoma daugiau ekonomikos temų bei nuodugniau. Jeigu moksleiviai pradeda mokytis ekonomikos tik vidurinėje mokykloje, pirmiausia jie turi įgyti pradinės ir pagrindinės mokyklos koncentrams priskiriamų ekonomikos žinių, vėliau – mokytis naujų temų.

Kadangi empirinėje šio darbo dalyje bus analizuojamos pagrindinių mokyklų moksleivių verslumo kompetencijos ugdymo galimybės, tikslinga aptarti pagrindinio ugdymo Bendrąsias programas (2008) moksleivių verslumo kompetencijos ugdymo požiūriu.

Taigi, remiantis pagrindinio ugdymo bendromis programomis galima teigti, kad pagrindinės mokyklos moksleivių Bendrųjų programų ugdymo turinio struktūroje verslumo kompetencijų ugdymui

skirta dalis – „Bendrųjų kompetencijų ugdymas“. Tai – ugdymo programa, apimanti tokias integruojamąsias programas (Bendrųjų kompetencijų ir gyvenimo įgūdžių ugdymas, 2008):

1. Mokymosi mokytis integruojamoji programa.
2. Komunikavimo integruojamoji programa.
3. Darnaus vystymosi integruojamoji programa.
4. Sveikatos ir gyvenimo įgūdžių integruojamoji programa.
5. Kultūrinio sąmoningumo integruojamoji programa.
6. Prevencinės programos.

Apžvelgus Bendrųjų kompetencijų ugdymo integruojamųjų programų ypatumus padaryta išvada, kad pagrindinės mokyklos moksleivių verslumo kompetencijos ugdymui aktualiausios komunikavimo ir darnaus vystymosi integruojamosios programos.

Komunikavimo kompetencija šiandien suprantama kaip kalbinių, regos, bendravimo, technologinių ir socialinių gebėjimų visuma (Bendrųjų kompetencijų ir gyvenimo įgūdžių ugdymas, 2008). Šie sugebėjimai daugelio autorių yra įvardinami kaip vieni iš svarbiausių verslios asmenybės individualių bruožų.

Darnaus vystymosi švietimas yra esminė priemonė ugdyti dabarties žmogui būtinas kompetencijas, teikiančias galimybę prasmingai dalyvauti visuomenės gyvenime, tobulėti profesinėje veikloje ir veiksmingai prisidėti prie pažangių visuomenės pokyčių (Bendrųjų kompetencijų ir gyvenimo įgūdžių ugdymas, 2008). Kaip galima pastebėti iš darnaus vystymosi švietimo sampratos, ji pati savaime yra tiesiogiai susijusi su verslumo kompetencijos ugdymu.

Komunikavimo ir darnaus vystymosi integruojamose programose įvardinti siektini mokinių gebėjimai, susiję su verslumo kompetencijos ugdymu, pateikiami 10 lentelėje. Pagrindiniai komunikavimo integruojamosios programos moksleivių ugdomi gebėjimai – tinkamai suprasti ir perteikti įvairius pranešimus; darnaus vystymosi integruojamosios programos esminiai ugdytini gebėjimai: pažinti darnaus vystymosi dėsningumus ir raišką, formuluoti ir spręsti darnaus vystymosi problemas, suprasti asmens tobulėjimo reikšmę siekiant geresnės gyvenimo kokybės, suprasti visuomenėje vykstančius procesus ir konstruktyviai juose dalyvauti.

A.Župerkos (2009) atlikto tyrimo rezultatai apklausiant moksleivius parodė, kad mokyklos dėstomuose dalykuose mokiniai išmoksta dirbti komandoje, tampa atsakingesni, išmoksta priimti sprendimus, pradeda pasitikėti savo jėgomis, sužino daugiau apie verslą, mokosi planuoti savo veiklą bei gerina asmeninį pažinimą. Šių savybių ir gebėjimų ugdymas – ilgalaikis procesas.

Komunikavimo ir darnaus vystymosi gebėjimai privalo būti integruoti į visų mokomųjų dalykų programas (Bendrųjų kompetencijų ir gyvenimo įgūdžių ugdymas, 2008).

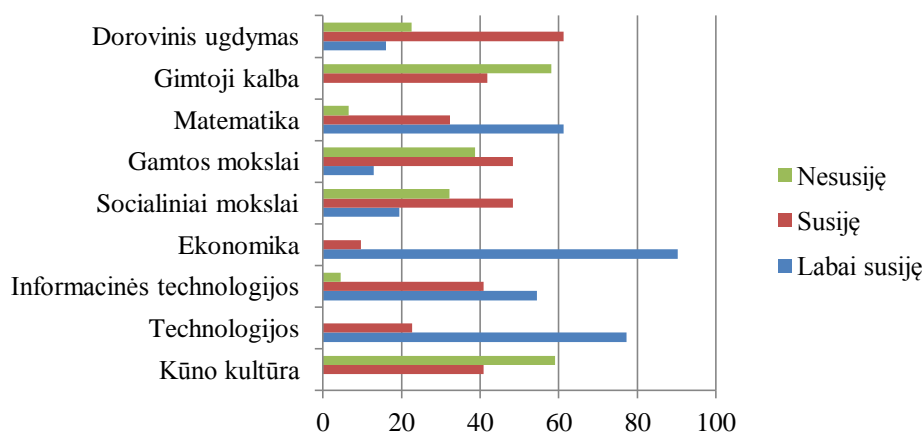
Pagrindinės mokyklos mokinių ugdytini gebėjimai, susiję su verslumo kompetencijos ugdymu

(pagal Bendrųjų kompetencijų ir gyvenimo įgūdžių ugdymas, 2008)

<i>Komunikavimo integruojamosios programos pagrindu ugdomi gebėjimai</i>	<i>Darnaus vystymosi integruojamosios programos pagrindu ugdomi gebėjimai</i>
<p>1. Tinkamai suprasti įvairius pranešimus:</p> <ul style="list-style-type: none"> • priimti (išgirsti, išklaudyti, skaityti, matyti) pranešimus ir suprasti autoriaus tikslus; • suprasti (analizuoti, lyginti, įsivaizduoti, pajauti) žodinius ir nežodinius (ženklai, simboliai, gestai, mimika, judesiai, piešiniai, paveikslai, nuotraukos, schemos, lentelės, gamtos vaizdai, muzikos garsai ir kt.) pranešimus; • interpretuoti ir vertinti pranešimų informaciją; • atpažinti tinkamą ir netinkamą kalbinę raišką (taisyklingumas, sąvokų vartojimas, aiškumas, tikslumas); <p>2. Tinkamai perteikti įvairius pranešimus:</p> <ul style="list-style-type: none"> • planuoti ir modeliuoti pranešimus atsižvelgiant į adresatą, komunikavimo intencijas, situaciją ir naudojamą priemonę; • perteikti įvairaus pobūdžio pranešimus atsižvelgiant į adresatą, komunikavimo intencijas, situaciją, tinkamai vartojant įvairias žodines ir nežodines raiškos formas, perteikiant, interpretuojant ir kuriant tekstus; • laikytis kalbos normų ir kalbos etiketo reikalavimų; • taisyklingai vartoti (tarti, rašyti) dalyko sąvokas, terminus; • naudotis dokumentų ir kitais šablonais; • gebėti naudotis šiuolaikinėmis komunikavimo priemonėmis (kompiuteris, telefonas); • apmąstyti priimamus ir siunčiamus pranešimus. 	<p>1. Pažinti darnaus vystymosi dėsningumus ir raišką (mokytis):</p> <ul style="list-style-type: none"> • kritiškai mąstyti, formuluoti analizuotinus klausimus; • ugdytis sisteminį požiūrį, suvokti reiškinių ir problemų sąsajas; • formuluoti problemas ir inicijuoti pokyčius; • spręsti problemas ir įveikti kliūtis; • kūrybingai mąstyti, orientuojantis į ateities perspektyvą; • ugdytis visuminį požiūrį ir suvokti tarpdalykinius ryšius; <p>2. Formuluoti ir spręsti darnaus vystymosi problemas (mokytis veikti):</p> <ul style="list-style-type: none"> • taikyti žinias įvairiuose gyvenimo kontekstuose; • valdyti kritines ir rizikingas situacijas; • priimti sprendimus neapibrėžtose situacijose (nesant išsamios informacijos); • veikti esant apribojimams; • veikti atsakingai; • veikti oriai, gerbti save; <p>3. Suprasti asmens tobulėjimo reikšmę siekiant geresnės gyvenimo kokybės (mokytis būti):</p> <ul style="list-style-type: none"> • pasitikėti savo jėgomis; • adekvačiai komunikuoti su kitais, išreikšti savo mintis, požiūrius ir kt.; • atpažinti ir svarstyti nuostatas; • valdyti stresą ir įtampą; <p>4. Suprasti visuomenėje vykstančius procesus ir konstruktyviai juose dalyvauti (mokytis gyventi ir dirbti drauge):</p> <ul style="list-style-type: none"> • veikti atsakingai, suvokiant savo veiklos pasekmes vietos ir globaliu mastu; • nustatyti suinteresuotąsias grupes, suvokti jų interesus; • demokratiškai dalyvauti priimančias sprendimus; • pasiekti sutarimą konfliktinėse situacijose; • bendradarbiauti ir dirbti komandoje; • veikiant kartu racionaliai pasiskirstyti įsipareigojimus; • gerbti dirbančiuosius drauge.

Verslumo gebėjimai turi būti ugdomi bendrai viso mokymosi turinio metu ne tik per verslumo disciplinas, ne tik formalaus ugdymo užsiėmimuose. Tai turi būti integralus, visa apimantis ugdymo procesas visose disciplinose: matematikos, lietuvių kalbos, kūno kultūros pamokose, dailės, muzikos, informatikos pamokose ir t.t., bet svarbiausia, turi būti nukreiptas į jau minėtus asmeninius gebėjimus, socialinius, kritinio mąstymo bei problemos sprendimo gebėjimus ir darbinės veiklos gebėjimus. Nepaisant to, remiantis tyrimais (Župerka, 2009), verslumo ugdymas mokyklose yra labiausiai susijęs su ekonomika, technologijomis, matematika, informacinėmis technologijomis, taip pat su doroviniu ugdymu, gamtos bei socialiniais mokslais. Minėto autoriaus atlikto tyrimo rezultatai rodo, kad pedagogai

mažiausiai verslumo ugdymą sieja su tokiais dalykais kaip gimtoji kalba, kūno kultūra, meniniu ugdymu (žr. 9 pav.).

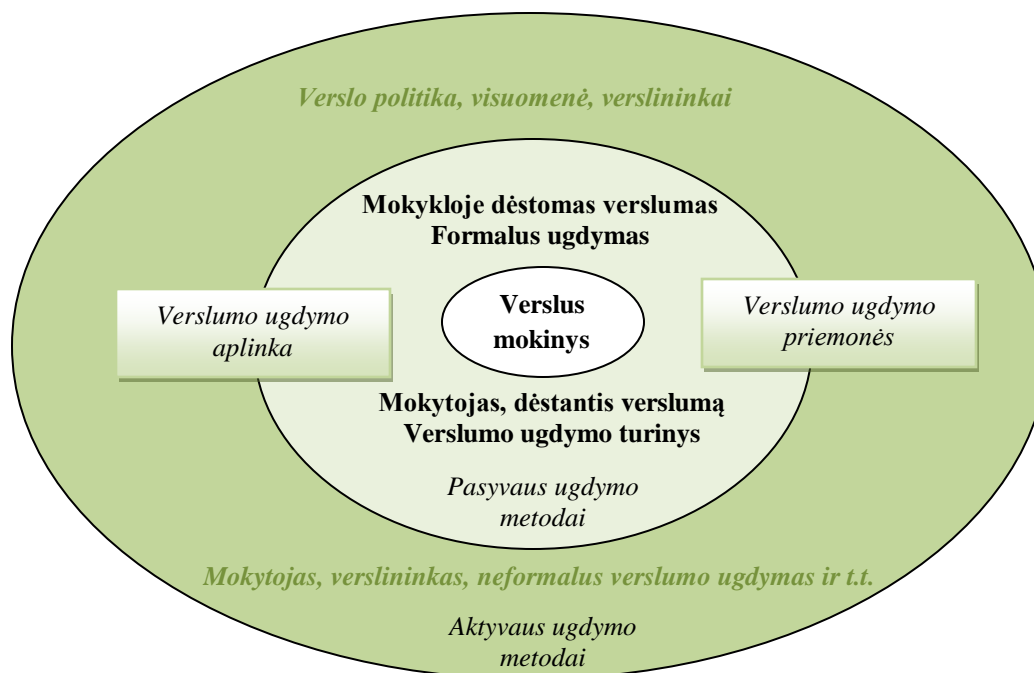
9 pav. Mokomieji dalykai, su kuriais labiausiai siejamas verslumo ugdymas (Župerka, 2009)

Skirtingi autoriai vardina įvairius moksleivių verslumo ugdymo metodus: paskaitos, kompiuterinis modeliavimas ir verslo žaidimai, moksleivių įmonės, projektai ir darbas grupėse, apsilankymai įmonėse, darbo praktika, modeliavimas, darbas vaidmenimis, tyrimai, prisistatymas, suvaidinimas, diskusija ir debatai (patirties perdavimas), kolektyvinis idėjų svarstymas, pratimai ir kita veikla, atvejų analizė, vaizdinė medžiaga, interviu, darbas grupėje, projektu grindžiamos užduotys, vizitai, modeliavimas (Europos Komisija, 2009; Danikauskienė, 2006).

Pagrindinis verslumo ugdymo metodais mokykloje įvardijamas aktyvus bendravimas ir bendradarbiavimas kontaktuojant tokiems veikėjams, kaip šeima, švietimo sistema (mokykla ir vėliau universitetas), verslo atstovams su neformalioju ugdymu (Danikauskienė, 2006; Gaidys, 2009). 10 paveiksle pateikiamas R.Gaidžio suformuluotas aktyvaus moksleivių verslumo ugdymo metodas.

Pasak R.Gaidžio (2009), moksleivių verslumo ugdymo procese turėtų būti naudojami visi formaliojo ir neformaliojo ugdymo metodai. Formaliojo, t.y. pamokų metu, dėstoma teorija, mokomasi teorinių pagrindų. Neformaliojo ugdymo metu turėtų būti užsiimama projektine veikla, vykti konkursai, verslo planų rašymas, simuliaciniai mokymai, aktyvios diskusijos, aktyvus verslumo propagavimas.

Galima pritarti R.Gaidžio (2009) nuomonei, kad moksleivių verslumo kompetencija turi būti ugdoma pasitelkiant ir formalius, ir neformalius ugdymo metodus. Tik visapusiškų metodų taikymas, jų derinimas tarpusavyje padės moksleiviams įvairiapusiškiau pažvelgti į skirtingas situacijas randant unikalius, inovacinius problemų sprendimų variantus.

10 pav. Aktyvaus moksleivių verslumo ugdymo metodas (Gaidys, 2009)

Nepaisant to, kad autoriai mini įvairius moksleivių verslumo ugdymo metodus, A.Župerkos (2009) atlikto tyrimo rezultatai iliustruoja Lietuvos mokyklose populiariausius pedagogų darbe taikomus moksleivių verslumo ugdymo metodus: „smegenų šturmas“, testai, apklausų metodai.

Pasak ekspertų, vienas svarbiausių moksleivių verslumo ugdymo motyvacinių veiksnių - jų bendravimas su sėkmingais verslininkais (Profesinis rengimas ir verslumas: Ekspertų grupės galutinė ataskaita, 2009). Remiantis Europos Komisijos dokumentu „Profesinis rengimas ir verslumas: Ekspertų grupės galutinė ataskaita“ (2009), nėra didelių administracinių kliūčių mokykloms ir įmonėms bendradarbiauti moksleivių verslumo ugdymo procese, ir toks bendradarbiavimas sėkmingai vyksta. Be to, didžioji dauguma šalių praneša, kad mokykloms nėra pernelyg sunku rasti verslininkų, sutinkančių ateiti į pamokas. Teigiami rezultatai paprastai priklauso nuo mokyklos arba mokytojo aktyvumo. Tad dažniausiai tai nėra įvardijama kaip problema. Tačiau gali būti sudėtinga užtikrinti mažųjų ir labai mažų įmonių dalyvavimą (Profesinis rengimas ir verslumas: Ekspertų grupės galutinė ataskaita, 2009).

Pasak ekspertų, vienas iš didžiausių sunkumų – įtraukti į mokyklų veiklą mažąsias ir labai mažas įmones. Mažosios įmonės negali skirti pakankamai laiko tam, kad suteiktų mokiniams galimybę atlikti praktiką įmonėje arba nemato, kuo joms naudinga bendradarbiauti su mokyklomis.

Nepaisant daugelio mokytojų ir verslininkų susidomėjimo ir geranoriškumo bendradarbiaujant, vis dar reikia įveikti nemažai kliūčių, pavyzdžiui (Profesinis rengimas ir verslumas: Ekspertų grupės galutinė ataskaita, 2009):

- labai mažų įmonių darbuotojai turi atlikti daugybę įvairių užduočių, todėl lieka nedaug laiko bendradarbiavimui su mokyklomis;
- įmonės ir mokyklos nepakankamai žino ir supranta vienos kitų prioritetus ir kasdienę veiklą;
- dėl nurodytų priežasčių galbūt trūksta pasitikėjimo;
- skirtingas darbo laikas (darbo valandos);
- mokyklose nėra pagrindinių ryšių palaikymo punktų.

Efektyviam moksleivių verslumo ugdymui reikalingos ne tik efektyvios mokymo programos, metodai, bet ir kokybiška mokymo medžiaga bei priemonės. Mokytojai galėtų sužinoti apie šias priemones keliais būdais: informacijos mugėse, interneto svetainėse ir mokymosi tinkluose. Duomenų bazė, kurioje būtų skelbiami mokytojų patirties aprašymai vykdant verslumo ugdymo programas ar veiklą ir kūrybinių projektų bei iniciatyvų idėjos taip pat būtų svarbus žinių šaltinis. Be informacijos mokytojams taip pat gali prireikti gairių, kuri programa ar veikla labiausiai tinka jiems ir jų mokiniams. Tokią pagalbą galėtų teikti konsultuojantys specialistai (Profesinis rengimas ir verslumas: Ekspertų grupės galutinė ataskaita, 2009).

Moksleivių verslumo ugdymo procese labai svarbi ir ugdymo aplinka. Pastebėta, kad norint sukurti verslumo ugdymui palankią ir informatyvią aplinką, reikalingi švietimo sistemos pokyčiai, nes šiuo metu mokyklos aplinka nėra pritaikyta verslumo ugdymui. Taip pat mažai išvystytas ir jaunimo organizacijų bendradarbiavimas su formaliuoju švietimu, verslo atstovų interesas, aktyvi informacijos sklaida, palankūs finansiniai valstybinių institucijų instrumentai, sertifikuojama jaunimo organizacijų veikla, įteisintas jaunojo verslininko statusas, reorganizuotas regionų jaunimo pritraukimas, mokymas ir kt. (Gaidys, 2009).

Moksleivių verslumo ugdymo programos turėtų skatinti moksleivius kūrybiškai mąstyti, veiksmingai spręsti problemas, objektyviai analizuoti verslo idėjas, bendrauti, dalyvauti socialiniuose tinkluose, vadovauti ir vertinti bet koki projektą. Lietuvos mokyklose mokiniams dėstoma ekonomikos programa suskirstyta į 3 koncentrus: kokias žinias moksleiviai galėtų įgyti jau pradinėje mokykloje, kokias – pagrindinėje ir kokias – vidurinėje mokykloje (gimnazijoje). Pagrindinės mokyklos moksleivių verslumo kompetencijos ugdymui aktualiausias komunikavimo ir darnaus vystymosi integruojamosios programos. Moksleivių verslumo ugdymo procese turėtų būti naudojami formaliojo ir neformaliojo ugdymo metodai. Skirtingi autoriai vardina įvairius verslumo ugdymo metodus. Pedagogai verslumo ugdymo procese dažniausiai naudoja mokymosi bendradarbiaujant, „smegenų šturmo“, testų, apklausų metodus. Efektyviam moksleivių verslumo ugdymui reikalingos ne tik efektyvios mokymo programos, metodai, bet ir kokybiška mokymo medžiaga bei priemonės, tinkama ugdymosi aplinka.

1.2.3.4. Pedagogų pasirengimas ugdyti moksleivių verslumo kompetenciją

Pirminis ir tolesnis mokytojų rengimas yra ypač svarbūs, bet verslumo ugdymas dar nėra sistemiškai įtrauktas į švietimo darbuotojų rengimo programas, todėl gali būti sudėtinga siekti, kad įsitrauktų pedagogus rengiančios įstaigos.

Tam, kad mokytojai geriau suprastų verslumo ugdymą, jo siekius, metodus ir turinį, reikia vykdyti daugiau mokytojų rengimo programų, seminarų ir praktinių mokymų bei skleisti informaciją apie įvairias galimybes ir metodus, skirtus remti verslumu grindžiamą mąstymą.

Daugeliu atvejų verslumo mokymu darbo vietoje užsiima išorės organizacijos, kurios rengia programas mokykloms. Pvz., Rytų Norvegijos tyrimų instituto (angl. *Eastern Norway Research Institute*) atliktas vertinimas rodo, kad 80 proc. mokymo darbo vietoje kursų rengia NVO *JA-YE Norway*. 2007–2008 m. tokiuose mokymuose dalyvavo apie 2 000 mokytojų (Profesinis rengimas ir verslumas: Ekspertų grupės galutinė ataskaita, 2009).

Labai svarbu, kad mokytojų mokymo procesas būtų toks pats, kokį mokytojai naudos dirbdami su moksleiviais, t.y. jie turėtų sukurti idėją ir ją įgyvendinti, aptarti mokymąsi, įvertinti įgytus įgūdžius ir žinias bei įvertinti visą procesą.

Rengiant mokytojus būtina išugdyti konkrečius įgūdžius, reikalingus mokant verslumo, pvz., projektų valdymo, pedagoginius ir asmeninius įgūdžius (Profesinis rengimas ir verslumas: Ekspertų grupės galutinė ataskaita, 2009). Nepaisant to, kad suvokiama moksleivių verslumo kompetencijos ugdymo svarba, analizuojant verslumo ugdymo situaciją Lietuvos mokyklose pastebimas atotrūkis tarp ugdymo poreikio ir galimybių įgyvendinimo (Župerka, 2009):

- Nustatytas mokomosios medžiagos, vadovėlių trūkumas.
- Identifikuotas specialistų, galinčių dėstyti verslumo dalyką, stygius.
- Verslumo ugdymo poreikiui patenkinti reikia mokymo programų, planų (standartų).
- Verslumo ugdymo poreikiui patenkinti reikia mokytojų paruošimo ir atestacijos sistemos.
- Pedagogams trūksta kompetencijos kvalifikuotai ugdyti moksleivių verslumą.
- Iškyla kitos problemos.

Lietuvos pedagogų nepasirengimą kokybiškai ugdyti moksleivių verslumą iliustruoja ne vieno atlikto tyrimo rezultatai (Zaleskienė, Žadeikaitė, 2008; Danikauskienė, 2006; Župerka, 2009). Tyrimų rezultatai rodo, kad Lietuvos didžioji pedagogų dalis yra nepakankamai pasirengusi ugdyti mokinių verslumą (Župerka, 2009; Zaleskienė, Žadeikaitė, 2008). Remiantis I.Zaleskienės ir L.Žadeikaitės (2008) tyrimo rezultatais, Lietuvoje dar 24,75 proc. pedagogų mano, kad verslumą ugdyti nėra reikalo, nes verslas jau savaime populiarus.

Skirtingų specialybių mokytojai mokyklose turi skirtingą pasirengimo ugdyti moksleivių verslumą lygį. Geriausiai tam yra ekonomikos mokytojai (Zaleskienė, Žadeikaitė, 2008; Župerka, 2009).

Pagrindiniai Lietuvos pedagogų informacijos bei žinių šaltiniai apie moksleivių verslumo ugdymą yra bendravimas su kitais pedagogais, verslininkais, masinės informacijos priemonės, seminarai bei mokymo kursai. Mokymo kursai ne tik suteikia pedagogams žinių, bet ir suteikia galimybę pasidalinti patirtimi su savo kolegomis, pabendrauti su tam tikros srities ekspertais ir profesionalais, kurie skaito paskaitas mokymo kursuose (Danikauskienė, 2006).

Lietuvos mokyklose moksleivių verslumo ugdymo kompetencijos ugdymas susijęs su daugeliu problemų, ugdymo priemonių stoka, pedagogų menkas pasirengimas ugdyti verslumą ir jų stygius, trūksta nustatytų verslumo ugdymo mokykloje standartų ir kt. Skirtingų specialybių mokytojai mokyklose turi skirtingą pasirengimo ugdyti moksleivių verslumą lygį. Geriausiai pasirengę tai ekonomikos mokytojai. Nemaža pedagogų dalis savo pamokose visiškai neįtraukia jokių verslumo ugdymo aspektų.

2. VILNIAUS RADVILŲ GIMNAZIJOS IR KAVARSKO VIDURINĖS MOKYKLOS MOKINIŲ VERSLUMO KOMPETENCIJOS UGDYMO PALYGINAMOJI ANALIZĖ

2.1. Tyrimo metodologija

Tyrimo atlikimo vieta. Tyrimui atlikti buvo pasirinktos šios dvi mokyklos:

1. Vilniaus Radvilų gimnazija.
2. Kavarsko vidurinė mokykla.

Kavarsko vidurinė mokykla ir Vilniaus Radvilų gimnazija tyrimui pasirinktos dėl kelių priežasčių:

- Abiejose šiose mokyklose įgyvendinama moksleivių pagrindinio ugdymo pakopa, o tai atitinka pagrindinį darbo tikslą ir tiesiogiai susiję su darbo pavadinimu.
- Abiejose šiose mokyklose X klasės moksleiviai mokomi ekonomikos, kas yra vienas iš pagrindinių tyrimo vietos pasirinkimo atskaitos taškų.
- Tyrimui pasirinktos skirtingo tipo – didmiesčio (Vilniaus) bei nedidelio miestelio (Kavarskas) mokyklos. Visiškai skirtingo tipo mokyklose gauti tyrimo rezultatai leis įvertinti, ar jose moksleivių verslumo ugdymo principai yra tapatūs, ar skiriasi.

Tyrimo imtis. Tyrimui atlikti abiejose tyrime dalyvavusiose mokyklose buvo pasirinkti paskutiniosios – X klasės – pagrindinio išsilavinimo pakopos moksleiviai. Toks sprendimas buvo priimtas dėl kelių priežasčių:

- Abiejose mokyklose X klasėje moksleiviai yra mokomi ekonomikos.
- Aukščiausioje pagrindinio išsilavinimo pakopoje besimokantys moksleiviai plačiausiai susipažinę su įvairiomis mokykloje verslumo kompetencijas ugdančiomis tendencijomis.
- X klasės moksleiviai tiksliau nei žemesnių klasių moksleiviai suvokia skaitomo teksto prasmę, kas įtakos teisingesnius respondentų atsakymus į anketos klausimus.

Formuojant abiejų mokyklų tyrimo imtis buvo naudotasi Paniotto formule su 0,5 proc. paklaida (Valackienė, Mikėnė, 2008):

$$n = \frac{1}{\Delta^2 + \frac{1}{N}} ;$$

Kur:

n – reikiamas respondentų skaičius;
 Δ – 0,5 proc. paklaida;
 N – tiriamos visumos narių skaičius.

11 lentelėje pateikiamas Kavarsko vidurinėje mokykloje bei Vilniaus Radvilų gimnazijoje mokykloje besimokančių X klasės moksleivių skaičius bei paskaičiuotas šiose mokyklose besimokančių tyrime dalyvavusių moksleivių skaičius.

11 lentelė

Tyrimo dalyvavusių respondentų skaičius

	X klasių moksleivių skaičius	Reikalingų užpildyti anketų skaičius	Išdalinta anketų	Teisingai užpildytų anketų skaičius
Kavarsko vidurinė mokykla	29	23	29	27
Vilniaus Radvilų gimnazija	103	82	88	69
Iš VISO:	132	111	117	96

Taigi, kaip galima pastebėti iš 8 lentelėje pateiktų duomenų, tyrime dalyvavo 96 respondentai (27 respondentai iš Kavarsko vidurinės mokyklos ir 69 respondentai iš Vilniaus Radvilų gimnazijos).

12 lentelė

Respondentų demografinės charakteristikos

Lytis				VISO		Mokykla, kurioje respondantai mokosi				VISO	
Berniukai		Mergaitės		VISO		Kavarsko vidurinė mokykla		Vilniaus Radvilų gimnazija		VISO	
N	Proc.	N	Proc.	N	Proc.	N	Proc.	N	Proc.	N	Proc.
54	56,2	42	43,8	96	100	27	28,1	69	71,9	96	100

Respondentų demografinės charakteristikos pateikiamos 12 lentelėje.

Kaip galima pastebėti iš 12 lentelėje pateiktų duomenų, iš viso tyrime dalyvavo 42 mergaitės (43,8 proc.) ir 54 berniukai (56,2 proc.). 71,9 proc. respondentų sudarė Vilniaus Radvilų gimnazijos mokiniai ir 28,1 proc. – Kavarsko vidurinės mokyklos mokiniai.

Tyrimo metodas – anketinė apklausa. Iškeliamam tyrimo tikslui ir uždaviniams pasiekti pasirinktas toks tyrimo metodas dėl kelių priežasčių:

- Tyrimui atlikti nereikėjo didelių laiko sąnaudų (moksleiviai anketa galėjo užpildyti per pertrauką tarp pamokų).
- Tyrimui atlikti nereikėjo didelių finansinių išteklių.
- Toks tyrimo metodas garantavo respondentų anonimiškumą, kas, tikėtina, respondentams leido objektyviau atsakinėti į anketoje suformuluotus klausimus.

Darbe pritaikytos anketinė apklausos pagrindas – anketa (žr. 1 pr.). Anketą sudaro 21 įvairaus tipo klausimai: uždari, atviri-uždari, vertinimo skalės.

Anketą sudaro trys pagrindinės dalys:

1. Įžanginė, kurioje respondentai supažindinami su tyrimo tikslu, tyrimo atlikėja, anketos pildymo metodika, jiems garantuojamas apklausos anonimiškumas.
2. Pagrindinė dalis, kurioje suformuluoti klausimai, leidę įgyvendinti pagrindinius iškeltus tyrimo uždavinius.
3. Demografiniai anketos klausimai, leidę identifikuoti respondentų lytį ir mokyklą, kurioje jie mokosi.

Anketoje suformuotų klausimų pagrindimas pateikiamas 13 lentelėje.

13 lentelė

Anketos klausimų pagrindimas

Klausimo numeris ir formuluotė	Klausimo tikslas
1. <i>Ar laikai save versliu žmogumi?</i>	Šių klausimų tikslas – įvertinti respondentų požiūrį į verslumą apskritai, t.y. išsiaiškinti, ar jie laiko save versliais žmonėmis, ar planuoja pradėti savo verslą, ar linkę ugdyti savo verslumo kompetencijas.
2. <i>Ar tiki, kad ateityje pradėsi savo verslą?</i>	
3. <i>Ar tiki, kad ateityje uždirbsi daug pinigų?</i>	
4. <i>Tavo nuomone, ar reikia mokytis būti versliu (-ia)?</i>	
6. <i>Baigęs (-usi) pagrindinę mokyklą tu planuoji:</i>	Šiuo klausimu siekiama išsiaiškinti respondentų nuomonę, nuo kada būtų efektyviausia imti jaunas asmenybes mokytis verslumo.
5. <i>Tavo nuomone, kada tikslinga pradėti ugdyti asmens verslumą?</i>	
7. <i>Kurios iš žemiau pateiktų asmeninių savybių yra būdingos tau?</i>	
	Klausimo tikslas – išsiaiškinti, kurios iš įvairių autorių išvardintų verslaus asmens asmeninių savybių yra būdingos respondentams.

Klausimo numeris ir formuluotė	Klausimo tikslas
8. <i>Ar tau būdingos šios kompetencijos?</i>	Šio klausimo tikslas – nustatyti, kurios iš L.A.Collins ir kt. (2006) išvardintų verslaus žmogaus kompetencijų (motyvacijos, verslumo, naujos veiklos kūrimo) būdingos respondentams.
9. <i>Kurie iš žemiau išvardintų sugebėjimų būdingi tau?</i>	Šio klausimo tikslas – nustatyti, kurios iš Verslumo vadove (2012) išvardintų verslaus žmogaus sugebėjimų (tikėjimas savo sėkme, noras būti nepriklausomam, kūrybingumas, apskaičiuota rizika, veržlumas ir ryžtingumas) būdingos respondentams.
10. <i>Ar tikslinga mokykloje mokinius mokyti verslumo?</i>	Šiuo klausimu siekiama sužinoti respondentų nuomonę apie tai, ar mokyklose tikslinga ugdyti mokinių verslumo kompetenciją.
11. <i>Ar moksleivių verslumo ugdymas tavo mokykloje yra pakankamas?</i>	Klausimo tikslas – išsiaiškinti verslumo kompetencijos ugdymo pakankamumą analizuojamose mokyklose.
13. <i>Kuriuose tavo mokykloje dėstomuose dalykuose labiausiai jaučiama verslumo ugdymo tendencija?</i>	Šiuo klausimu siekta išsiaiškinti, kokie mokykloje dėstomi dalykai respondentams labiausiai leidžia ugdyti verslumo kompetenciją.
14. <i>Kokie metodai taikomi jūsų mokykloje ugdant moksleivių verslumą?</i>	Šio klausimo tikslas – įvardinti tiriamosiose mokyklose taikomus moksleivių verslumo kompetenciją ugdančius metodus.
15. <i>Ar pedagogai tave sugeba sudominti nuosavo verslo įkūrimo galimybėmis?</i>	Šiuo klausimu norima išsiaiškinti, ar mokykloje respondantai yra sudominami naujo verslo vystymu.
16. <i>Tavo nuomone, ar jūsų mokyklos pedagogams pakanka kompetencijos ugdyti šiandieninių moksleivių verslumą?</i>	Klausimo tikslas – respondentų požiūriu įvertinti tyrime dalyvavusių mokyklų pedagogų pasirengimą moksleivius mokyti verslumo.
17. <i>Tavo nuomone, kurių dalykų tavo mokyklos mokytojai yra labiausiai pasirengę ugdyti moksleivių verslumą?</i>	Apibendrinus respondentų atsakymus į šį klausimą bus galima įvardinti konkrečių dėstomų dalykų pedagogus, kurie efektyviausiai mokykloje ugdo moksleivių verslumo kompetenciją.
18. <i>Tavo nuomone, ar jūsų mokyklos pedagogai suinteresuoti ugdyti moksleivių verslumą?</i>	Šio klausimo tikslas – išsiaiškinti, ar, respondentų nuomone, mokyklos pedagogai yra suinteresuoti šalia pagrindinių dėstomų dalykų integruoti ir moksleivių verslumo kompetencijos ugdymą.
19. <i>Tu esi:</i>	Klausimai, skirti išsiaiškinti respondentų demografines charakteristikas: lytį ir mokyklą, kurioje mokosi.
20. <i>Tu mokaisi:</i>	

Tyrimo organizavimas. Tyrimą atliko (anketas nuvežė į mokyklą, išdalino respondentams, užpildytas surinko) pati darbo autorė.

Tyrimas buvo atliekamas dviem etapais: pradžioje buvo apklausti Vilniaus Radvilų gimnazijos moksleiviai, o vėliau – Kavarsko vidurinės mokyklos moksleiviai. Apklausos buvo mokykloje, pertraukų tarp pamokų metu. Kiekvienoje mokykloje respondentų apklausa užtruko po vieną dieną.

Vilniaus Radvilų gimnazijoje pastebėta, kad respondantai labai nenoriai pildė anketas, kelios jų tyčia buvo sugadintos. Iš 82 šioje mokykloje išdalintų anketų teisingai buvo užpildyta 69 (84,1 proc.). Daroma prielaida, kad tai įvyko dėl laiko trūkumo ir moksleivių nenoro gaišti savo laiko papildomais, su jų tiesioginėmis funkcijomis mokykloje nesusijusiais dalykais.

Tyrimo atlikimo laikas: 2012.02.20. – 2012.03.02.

Duomenų apskaičiavimas ir tyrimo ataskaitos parengimas. Respondentų anketose pateikti atsakymai buvo suskaičiuoti rankiniu būdu. Rankiniu būdu apskaičiuoti anketiniai duomenys naudojantis MS Word 2007 programa pateikti darbo prieduose.

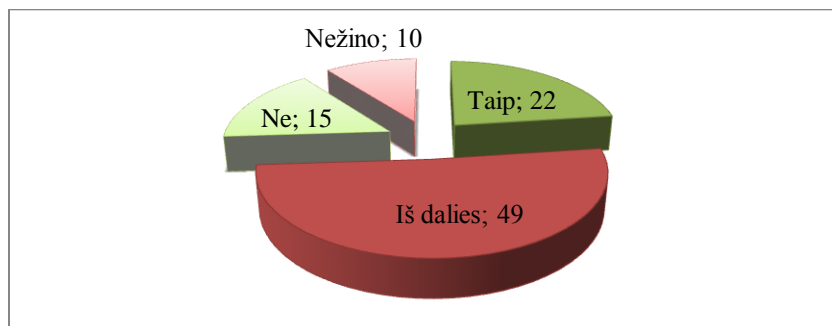
Vaizdinė tyrimo dalis parengta naudojantis prieduose pateiktais statistiniais duomenimis bei MS Excel 2007 kompiuterine programa.

Skirtumų tarp dviejų kintamųjų patikimumas „p“ buvo vertinamas taikant T-Test metodą. Skirtumai tarp kintamųjų laikytini patikimais, kai $p < 0,05$. T-Test procedūra taikyta taip pat naudojantis darbo prieduose pateiktais statistiniais tyrimo rezultatais bei MS Excel 2007 kompiuterine programa.

Tyrimo ataskaita parengta naudojant MS Word 2007 kompiuterinę programą.

2.2. Moksleivių polinkio į verslumą palyginamoji analizė

Apibendrinus tyrimo rezultatus paaiškėjo, kad didžioji pagrindinę mokyklą bebaigiančių respondentų dalis (51 proc.) tik iš dalies save laiko versliais žmonėmis (žr. 11 pav. ir 2 pr. 1 lent.). Mažiau nei ketvirtadalis respondentų laiko save versliais ir kiek daugiau nei ketvirtadalis – nelaiko arba nežino, ar laiko save versliais. Tik 31 proc. respondentų mano, jog jie ateityje imsis savarankiško verslo (žr. 2 pr. 2 lent.). Tokie tyrimo rezultatai leidžia daryti prielaidą, kad pagrindinio ugdymo pakopoje moksleiviai ne itin efektyviai paruošiami aktyviai dalyvauti rinkoje, jų motyvacija savarankiškai imtis verslo pakankamai žema, nepasitikima ar tik iš dalies pasitikima savo jėgomis.

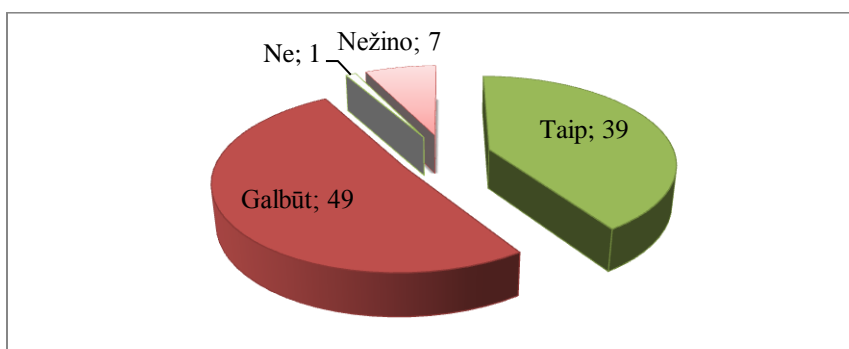
11 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal tai, ar jie save laiko versliais žmonėmis, N (N=96)

Palyginus Vilniaus Radvilų gimnazijos ir Kavarsko vidurinės mokyklos pagrindinės ugdymo pakopos moksleivių atsakymus, leidžiančius įvertinti jų polinkį į verslumą ir poreikį kurti savo nuosavą verslą ateityje, reikšmingų skirtumų nenustatyta ($p > 0,05$).

Nepaisant to, kad tik 23 proc. respondentų mano, jog yra verslios asmenybės (žr. 2 pr.1 lent.), 31 proc. ateityje tikisi įkurti savo verslą (žr. 2 pr. 2 lent.). Remiantis šiais rezultatais galima daryti išvadą, kad 8 proc. respondentų, net ir nelaikančių save versliais, arba manančių, kad jie tik iš dalies yra verslūs,

ateityje vis tiek tikisi rizikuoti ir kurti savo verslą. Tokie rezultatai liudija faktą, kad tik nedidelė respondentų dalis yra linkę rizikuoti.

Apibendrinus tyrimo rezultatus paaiškėjo, kad 41 proc. visų tyrime dalyvavusių pagrindinės ugdymo pakopos moksleivių ateityje tikisi uždirbti daug pinigų (žr. 12 pav. ir 2 pr. 3 lent.). Didžioji dalis respondentų (51 proc.) nėra įsitikinę dėl savo finansinio stabilumo ateityje. Galima daryti prielaidą, kad tai sietina su pakankamai žemu respondentų verslumo lygiu ir nepasitikėjimu savimi. Nepaisant to, kad vos 23 proc. respondentų laiko save versliais, o tik 31 proc. yra apsisprendęs ateityje kurti verslą, galima daryti išvadą, kad 10 proc. respondentų, kurie tikisi ateityje uždirbti pakankamai nemažas pinigų sumas, tai ruošiasi įgyvendinti kitais būdais, tačiau nekurdami savo verslo.

12 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal tai, ar jie tiki, jog ateityje uždirbs daug pinigų, N (N=96)

Pagrindinės ugdymo pakopos respondentų iš didmiesčio (Vilniaus) gimnazijos ir mažesnio miestelio (Kavarsko) vidurinės mokyklos atsakymai statistiškai patikimai nesiskyrė ($p>0,05$).

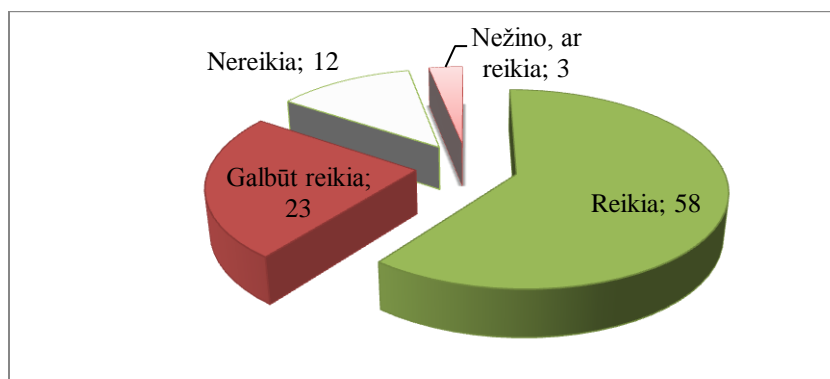
Nepaisant to, kad dalis respondentų ateityje tikisi kurti savo verslą, dalis – ne, o didžioji jų dalis – abejoja, net 60 proc. tyrime dalyvavusių moksleivių teigia, kad kol kas, pabaigę pagrindinę ugdymo pakopą, jie mokysis toliau, kol kas siekdami įgyti bent jau vidurinį išsilavinimą (žr. 3 pr. 3 lent.). Ši tendencija vienodai būdinga ir Vilniaus Radvilų gimnazijoje, ir Kavarsko mokykloje ($p>0,05$).

Didžioji respondentų dalis (60 proc.) mano, jog verslumo reikia mokytis, ši asmens savybė savaime efektyviai neišsivysto (žr. 13 pav. ir 3 pr. 1 lent.). Tik 13 proc. tyrime dalyvavusių moksleivių mano, kad to daryti nereikia.

Vilniaus Radvilų gimnazijos moksleivių ir Kavarsko vidurinės mokyklos moksleivių atsakymai šiuo aspektu reikšmingai nesiskyrė ($p>0,05$).

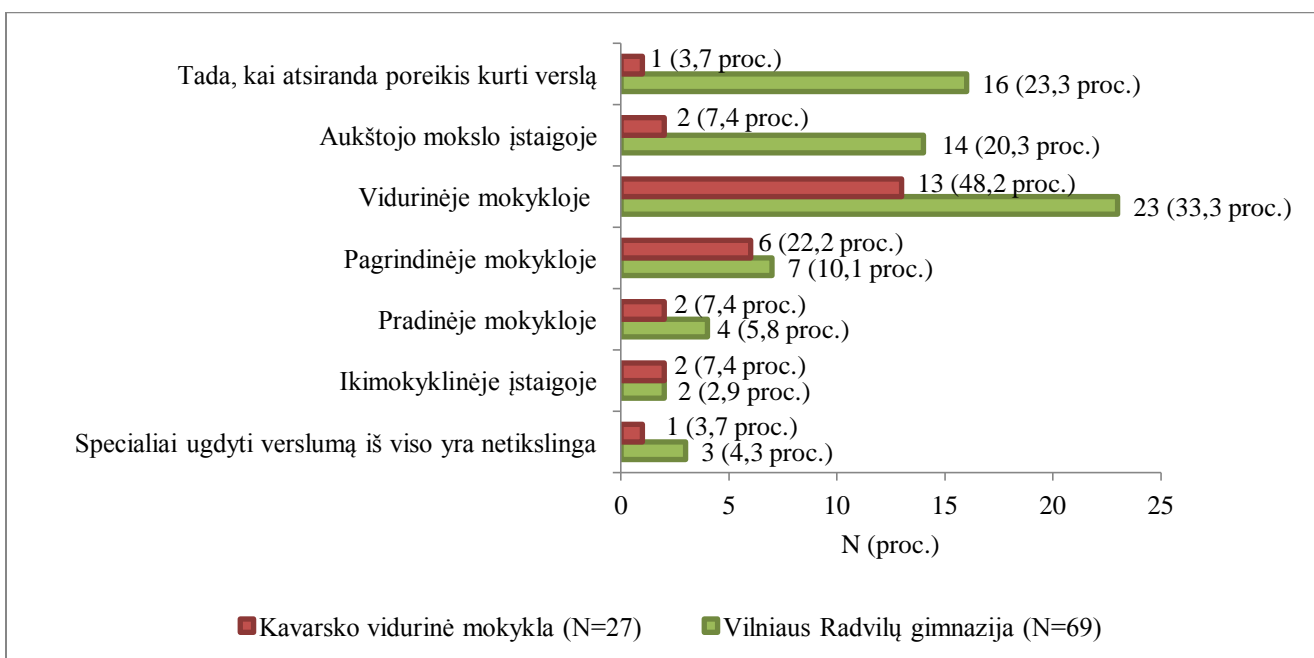
Didžioji dalis respondentų mano, kad verslumo pradėti mokytis geriausiai vidurinėje mokykloje (36 proc.) (žr. 3 pr. 1 lent.). Patikimai reikšmingai skyrėsi tyrime dalyvavusios didmiesčio pagrindinio ugdymo pakopoje besimokančių respondentų ir mažesnio Lietuvos miestelio vidurinės mokyklos

pagrindinėje ugdymo pakopoje besimokančių respondentų atsakymai vertinant, kad efektyviausia individus pradėti mokyti verslumo ($p < 0,05$, $p = 0,0204$).

13 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal tai, ar jie mano, jog reikia mokytis būti versliais, N (N=96)

Statistiškai patikimai daugiau Kavarsko vidurinės mokyklos respondentų nei Vilniaus Radvilų gimnazijos respondentų teigia, jog verslumą pradėti ugdyti reikėtų vidurinėje mokykloje, pradinėje ugdymo pakopoje arba netgi priešmokyklinėje įstaigoje (žr. 14 pav.). Tuo tarpu Vilniaus Radvilų gimnazijos respondentai žymiai dažniau nei Kavarsko vidurinės mokyklos respondentai atsakinėdami į šį klausimą žymėjo atsakymus „tada, kai atsiranda poreikis kurti verslą“, „aukštojo mokslo įstaigoje“.

$p < 0,05$, $p = 0,0204$.

14 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal tai, kada, jų nuomone, tikslinga pradėti mokytis verslumo, N (N=96)

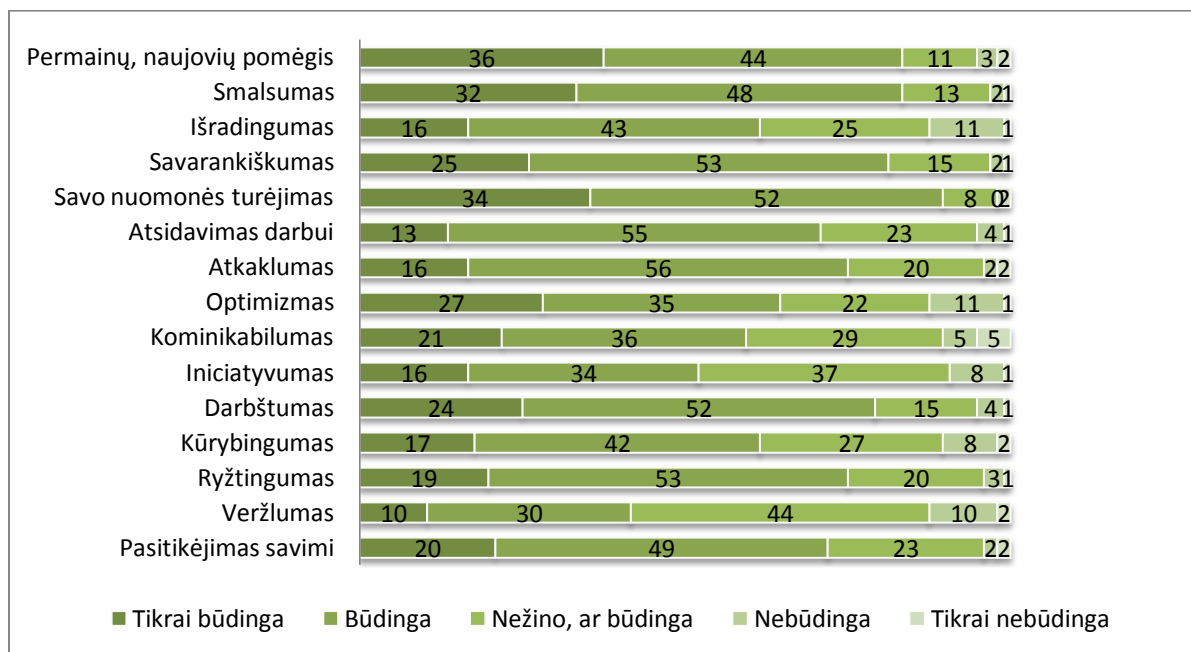
Apibendrinant tokius skirtingus skirtingo tipo ugdymo švietimo įstaigų pagrindinio ugdymo pakopoje besimokančių respondentų atsakymus galima daryti išvadą, kad Vilniaus mokyklos moksleiviai, lyginant su Kavarsko, linkę labiau pavėlinti verslumo ugdymo pradžią. Mažesnio miestelio moksleiviai labiau nei didmiesčio moksleiviai suinteresuoti, kad verslumas žmoguje būtų imtas ugdyti kuo anksčiau.

Galima daryti prielaidą, kad tokius tyrimo rezultatus lėmė ekonominiai netolygumai skirtingose šalies vietovėse: kadangi mažesniuose miesteliuose dėl mažesnės prekių (paslaugų) paklausos pradėti verslą žymiai sunkiau nei didesniuose šalies miestuose, juose galima pamatyti ir mažiau sėkmingo verslo vystymo pavyzdžių. Esant siauram verslo vystymo pavyzdžių skaičiui, mažesnio miestelio moksleiviai labiau nei didmiesčio moksleiviai suinteresuoti įgyti žinių švietimo įstaigose. Tikėtina, kad Vilniuje gyvenantys respondentai žymiai dažniau nei mažesniame miestelyje gyvenantys respondentai susiduria su įvairaus pobūdžio verslo vystymo pavyzdžiais, jo vystymo strategija, kultūra ir pan. Kitais žodžiais tariant, tai, ką mažo miestelio respondentai tikisi išmokti švietimo įstaigose, didmiesčio respondentai išmoksta stebėdami aplinką.

Taigi, didžioji pagrindinę ugdymo pakopą mokykloje bebaigiančių respondentų dalis tik iš dalies save laiko versliais žmonėmis ir kol kas nėra įsitikinę dėl savo finansinio stabilumo ateityje. Pabaigę pagrindinę ugdymo pakopą dauguma jų mokysis toliau. Trečdalis tyrime dalyvavusių respondentų ateityje tikisi įkurti savo verslą. Didžioji respondentų dalis mano, jog verslumo reikia mokytis. Patikimai skyrėsi Vilniaus Radvilų gimnazijos ir Kavarsko vidurinės mokyklos respondentų atsakymai, kada tikslinga pradėti mokytis verslumo: didmiestyje besimokantys respondentai, verslumo ugdymo pradžią nukelia vėlesniam laikui nei mažesniame miestelyje besimokantys respondentai.

2.3. Moksleivių verslumo kompetencijos palyginamoji analizė

Tyrimo metu siekta išsiaiškinti, kurios iš verslaus asmens savybių yra būdingo tyrime dalyvavusių pagrindinės švietimo pakopos tyrime dalyvavusių moksleivių daugumai. Į šį klausimą apibendrinti respondentų atsakymai pateikiami 15 paveiksle (taip pat žr. 4 pr. 1-2 lent.).

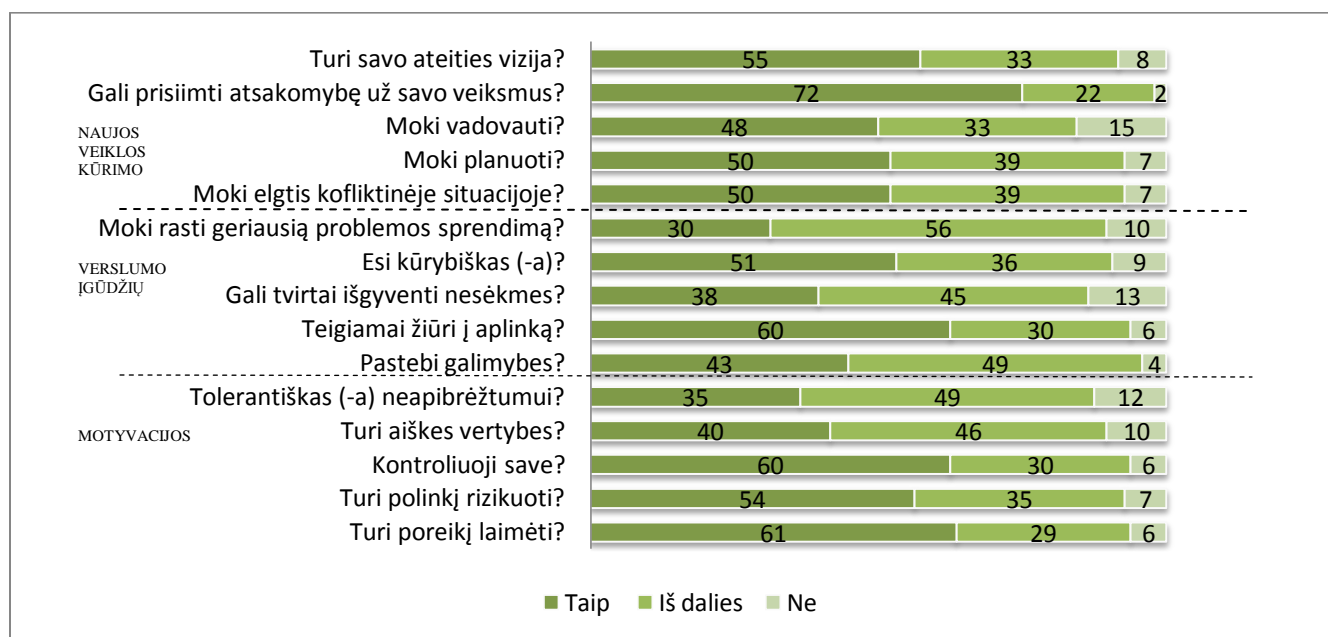

15 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal jiems būdingas asmenines savybes, N (N=96)

Kaip galima pastebėti iš 15 paveikslėlio, respondentų daugumai būdingos arba iš dalies būdingos visos pagrindinės verslaus asmens savybės: savo nuomonės turėjimas, smalsumas, permainų ir naujovių pomėgis, savarankiškumas, darbštumas ir pan. Respondentai rečiausiai minėjo tokias sau būdingas verslios asmenybės savybes, kaip išradingumas, optimizmas, veržlumas, iniciatyvumas, kūrybingumas.

Skirtingo tipo mokyklose besimokančių respondentų asmeninės savybės verslumo aspektu reikšmingai nesiskyrė ($p > 0,05$).

Atliekant tyrimą taip pat norėta išsiaiškinti, kurie L.A.Collins ir kt. (2006) įvardinti verslios asmenybės sugebėjimai (motyvacijos, verslumo įgūdžių ar naujos veiklos kūrimo) būdingi tyrime dalyvavusių respondentų daugumai. Apibendrinus tyrimo rezultatus paaiškėjo, kad labiausiai respondentams būdingi naujos veiklos (verslo) kūrimo įgūdžiai, mažiausiai – verslumo įgūdžiai (žr. 16 pav. ir 5 pr.1-2 lent.).

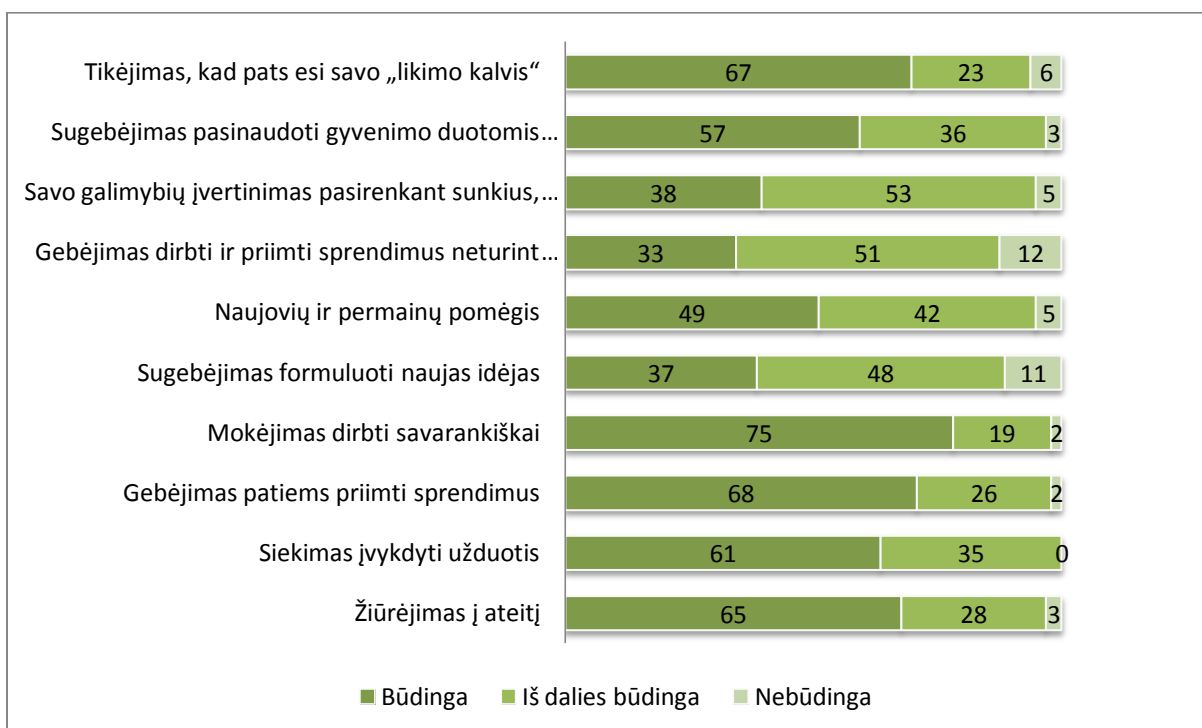

16 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal L.A.Collins ir kt. (2006) įvardintus verslaus asmens sugebėjimus, N (N=96)

Dažniausiai respondentai atsakinėjo, kad jiems būdingi tokie verslios asmenybės įgūdžiai, kaip sugebėjimas vadovauti (75 proc.), laimėjimo poreikis (63,5 proc.), savikontrolė (62,5 proc.), teigiamas požiūris į aplinką (62,5 proc.). Tyrime dalyvavusių pagrindinės švietimo pakopos respondentų tarpe mažiausiai išvystyti verslumo įgūdžiai – nesugebėjimas planuoti, tolerancijos neapibrėžtumui trūkumas, sugebėjimo tvirtai išgyventi nesėkmes trūkumas.

Abiejų tyrime dalyvavusių moksleivių atsakymai vardinant savo verslumo įgūdžius reikšmingai nesiskyrė ($p>0,05$).

Anketinės apklausos pagalba taip pat norėta nustatyti, kokie esminiai, daugumos autorių išvardinti versliam žmogui būdingi sugebėjimai vyrauja tyrime dalyvavusių respondentų tarpe. Nustatyta, kad abiejose (ir Vilniaus Radvilų gimnazijoje, ir Kavarsko vidurinėje) mokyklose pagrindinio ugdymo pakopoje besimokančių respondentų daugumai būdingas sugebėjimas dirbti savarankiškai (78,1 proc.), sugebėjimas patiems priimti sprendimus (70,8 proc.), tikėjimas, jog patys yra „savo likimo kalviai“ (68,8 proc.) (žr. 17 pav. ir 6 pr. 1-2 lent.).

17 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal jiems būdingus sugebėjimus, N (N=96)

Labiausiai respondentams trūksta išugdyto sugebėjimo dirbti ir priimti sprendimus neturint visapusiškos informacijos ir sugebėjimo formuluoti naujas idėjas.

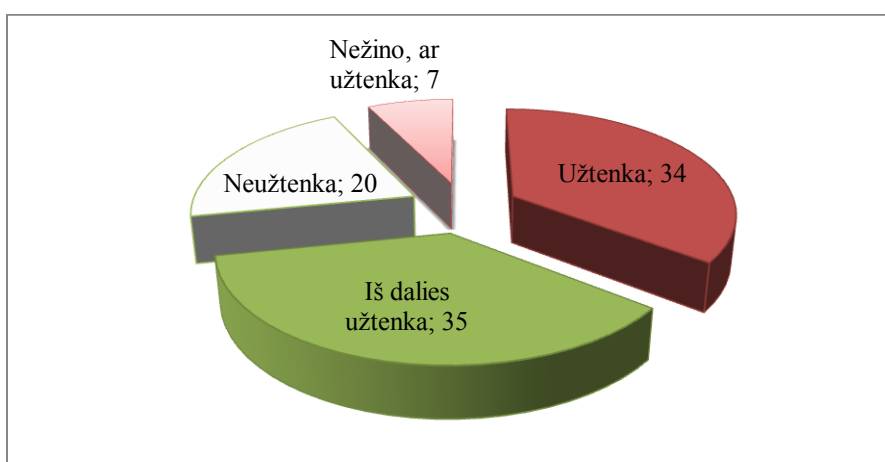
Abiejose tirtose mokyklose aukščiau pristatyti tyrimo rezultatai jų verslumo įgūdžių ir sugebėjimų aspektu tapatūs ($p > 0,05$).

Taigi, apibendrinant šį poskyrį galima teigti, kad *pagrindiniai verslios asmenybės asmeniniai bruožai, įgūdžiai ir sugebėjimai tyrime dalyvavusiems pagrindinės švietimo pakopos respondentams būdingi tik iš dalies. Daugumai respondentų būdingos verslaus asmens asmeninės savybės: savo nuomonės turėjimas, smalsumas, permainų ir naujovių pomėgis, savarankiškumas, darbštumas ir pan.; įgūdžiai: sugebėjimas vadovauti, laimėjimo poreikis, savikontrolė, teigiamas požiūris į aplinką; sugebėjimai: sugebėjimas dirbti savarankiškai, sugebėjimas patiems priimti sprendimus, tikėjimas, jog patys yra „savo likimo kalviai“.*

2.4. Moksleivių verslumo kompetencijos ugdymo mokykloje pagrindinių aspektų palyginamoji analizė

97 proc. tyrime dalyvavusių respondentų teigia neprieštarauja teiginiui, jog mokykloje mokinių verslumą ugdyti reikia (žr. 7 pr. 1 lent.). Šie rezultatai reikšmingai nesiskiria ir vertinant skirtingo tipo tyrime dalyvavusias mokyklas ($p > 0,05$).

Paprašius įvertinti, ar jiems užtenka tiek, kiek verslumo jie yra mokomi savo mokyklose, respondentų atsakymai buvo nevienareikšmiai (žr. 18 pav. ir 7 pr. 2 lent.).

18 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal tai, ar jiems užtenka tiek, kiek jie mokykloje yra mokomi verslumo, N (N=96)

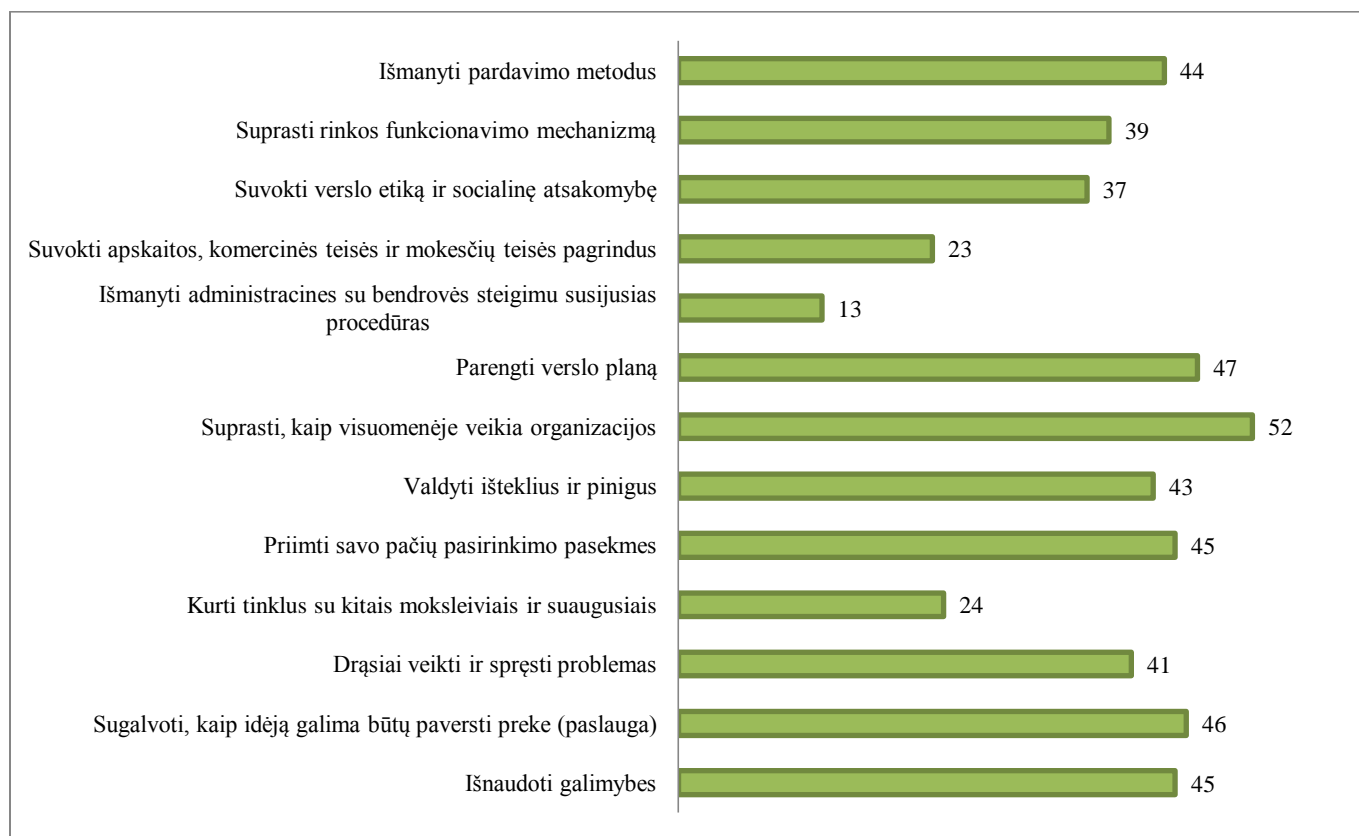
Verslumo mokymo kiekiu savo mokykloje yra patenkinti tik kiek daugiau nei trečdalis visų respondentų (35 proc.). Nepatenkintieji ir iš dalies patenkinti sudaro daugiau nei pusę visų respondentų (58 proc.). Abiejose tirtose mokyklose vyrauja panašios respondentų vertinimų tendencijos ($p > 0,05$).

Tokie tyrimo rezultatai leidžia daryti dvi prielaidas:

1. Arba šiandieninę pagrindinio švietimo pakopoje numatyti verslumo ugdymo tikslai ir uždaviniai yra per siauri ir neatitinka šiandieninių moksleivių poreikių.
2. Arba respondantai patys nejaučia, kad yra ugdomi verslumo, nes šio dalyko dėstymas yra susijęs ne tik su ekonomikos pamokomis, bet jis taip pat yra integruotas į daugelį kitų mokykloje dėstomų dalykų.

Apibendrinus respondentų atsakymus į anketos klausimą, kuriuo buvo norėta sužinoti, su kokiais aspektais, susijusiais su verslumo ugdymu, respondantai dažniausiai susiduria mokykloje pamokų metu, paaiškėjo, kad labiausiai tikėtinas antrosios aukščiau pristatytos prielaidos patvirtinimas. Didžioji dalis

respondentų minėjo ekonomikos pamokose dėstytus verslumo pagrindus: sampratą apie organizacijas (54 proc.), mokymąsi parengti verslo planą (49 proc.), išmanymą, kaip idėją galima būtų paversti preke (paslauga) (48 proc.), kaip galima būtų išnaudoti galimybes (47 proc.), pardavimo metodų sampratą (46 proc.) (žr. 19 pav. ir 8 pr. 1 lent.).

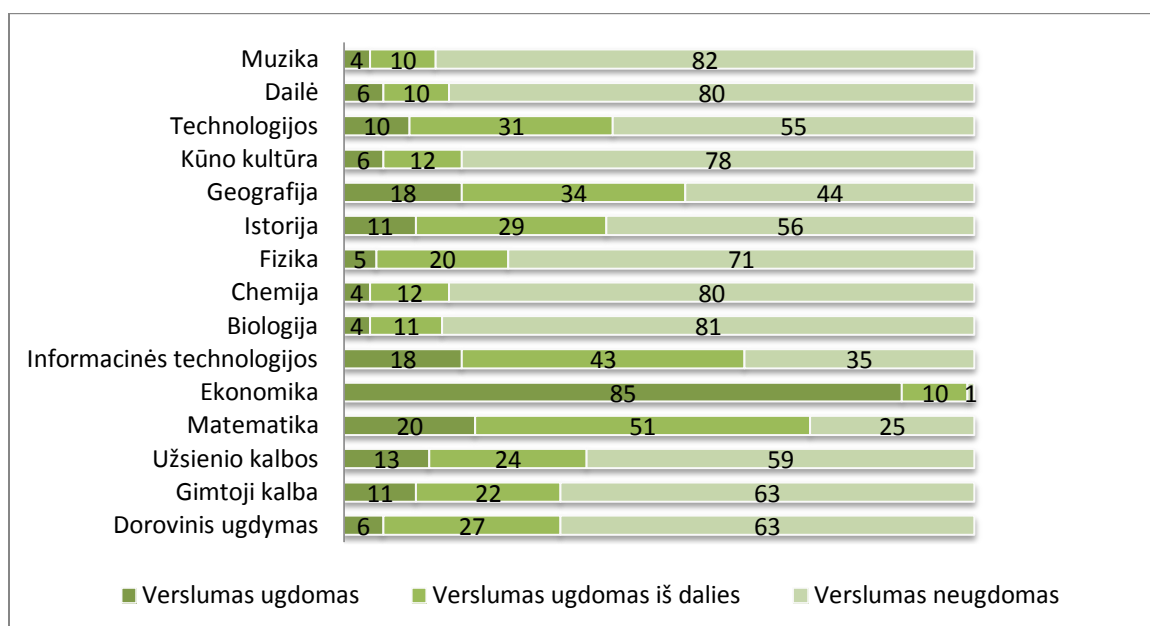
19 pav. Verslumo gebėjimai, kurių respondentai buvo mokomi mokykloje, N (N=96)

Respondentų liko nepastebėti įvairių pamokų metu ugdomi tokie verslumo skatinimo aspektai, kaip verslios asmenybės savybių, įgūdžių ir kompetencijų ugdymas.

Remiantis tyrimo rezultatais galima teigti, kad ir didmiesčio, ir mažesnio miestelio pagrindinės švietimo pakopos ugdymo programoje besimokantys moksleiviai ekonomikos pamokų metu supažindinami su tais pačiais verslumo skatinimo ir sampratos elementais, pristatytais 20 paveiksle ($p > 0,05$).

Remiantis respondentų apibendrintais atsakymais, analizuotose mokyklose labiausiai moksleivių verslumo kompetencija ugdoma ekonomikos pamokoje (žr. 20 pav. ir 9 pr. 1-2 lent.). Iš dalies jis jaučiamas gimtosios kalbos, matematikos, informacinių technologijų, geografijos, technologijų

pamokose. Pasak respondentų, mažiausiai moksleivių verslumo idėjos skatinamos muzikos, biologijos, dailės, chemijos, kūno kultūros pamokų metu.

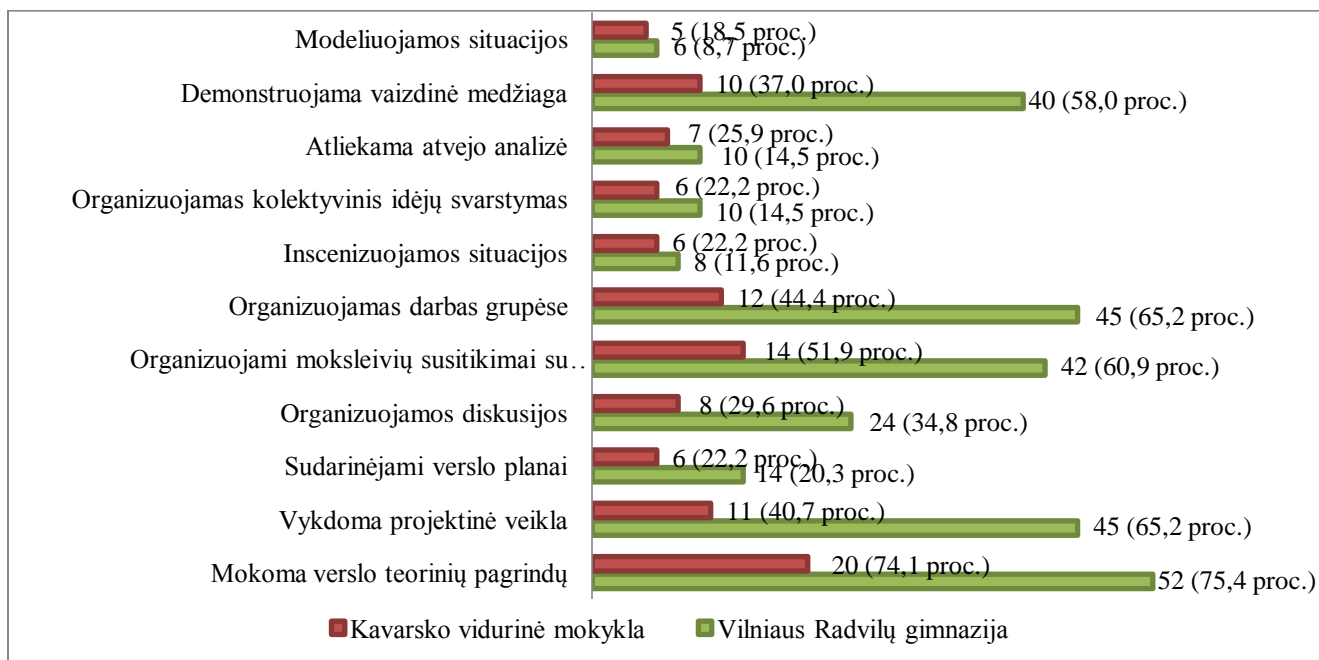

20 pav. Respondentams dėstomi dalykai, kuriuose labiausiai jaučiama verslumo ugdymo tendencija, N (N=96)

Abiejose tirtose mokyklose respondentų atsakymai, susiję su skirtingų pamokų metu ugdomo verslumo tendencijomis, statistiškai reikšmingai nesiskyrė ($p > 0,05$).

Pagrindiniai verslumo ugdymo metodai, taikomi tirtose mokyklose pagrindinės švietimo pakopos moksleivių ugdymui – verslo teorinių pagrindų mokymas, darbo grupėse organizavimas, moksleivių susitikimai su verslininkais, vaizdinės medžiagos demonstravimas (žr. 8 pr. 2 lent.).

Patikimai reikšmingai skyrėsi ($p < 0,05$) Vilniaus Radvilų gimnazijoje ir Kavarsko vidurinėje mokykloje verslumo ugdymui taikomi metodai (žr. 21 pav. ir 8 pr. 2 lent.).

$p < 0,05$, $p = 0,009$.

21 pav. **Vilniaus Radvilų gimnazijoje ir Kavarsko vidurinėje mokykloje verslumo ugdymui taikomų metodų palyginimas, N (N=96)**

Kavarsko vidurinėje mokykloje dažniau nei Vilniaus Radvilų gimnazijoje moksleivių verslumo ugdymui yra modeliuojamos situacijos, atliekama atvejo analizė, organizuojamas kolektyvinis idėjų svarstymas, inscenizuojamos situacijos. Tuo tarpu Vilniaus Radvilų gimnazijoje dažniau nei Kavarsko vidurinėje mokykloje verslumo ugdymui taikomi tokie metodai, kaip vaizdinės medžiagos demonstravimas, darbo grupėse organizavimas, moksleivių susitikimų su verslininkais organizavimas, projektinės veiklos vykdymas.

Verslo teoriniai pagrindai bei verslo planų sudarinėjimas, kaip verslumo ugdymo metodai, taikomi panašiu dažnumu abiejose tyrime dalyvavusiose mokyklose.

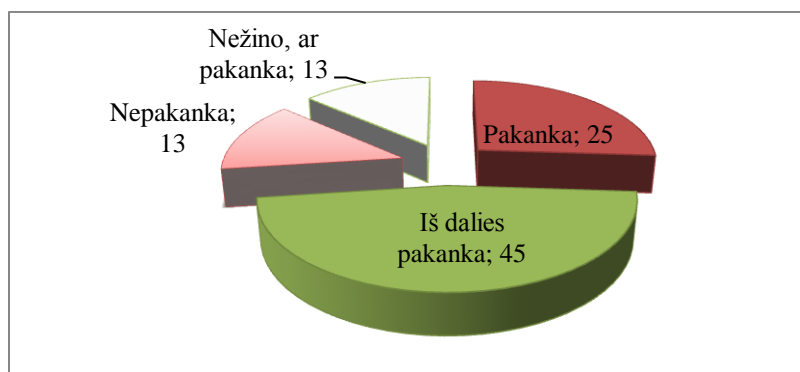
Taigi, beveik visis respondentai mano, jog mokykloje mokinių verslumą ugdyti reikia. Verslumo mokymo kiekiu savo mokykloje yra patenkinti tik kiek daugiau nei trečdalis visų respondentų. Pagrindiniai verslumo gebėjimai, kurių respondentai yra mokomi mokykloje: samprata apie organizacijas, sugebėjimas parengti verslo planą, išmanymas, kaip idėją galima būtų paversti preke (paslauga), pardavimo metodų samprata. Tirtose mokyklose labiausiai moksleivių verslumo kompetencija ugdoma ekonomikos pamokoje. Pagrindiniai verslumo ugdymo metodai, taikomi tirtose mokyklose pagrindinės švietimo pakopos moksleivių ugdymui – verslo teorinių pagrindų mokymas, darbo grupėse organizavimas, moksleivių susitikimai su verslininkais, vaizdinės medžiagos demonstravimas.

Patikimai skyrėsi moksleivių verslumo ugdymo metodai Vilniaus Radvilų gimnazijoje ir Kavarsko vidurinėje mokykloje.

2.5. Pedagogų pasirengimas ugdyti moksleivių verslumo kompetenciją

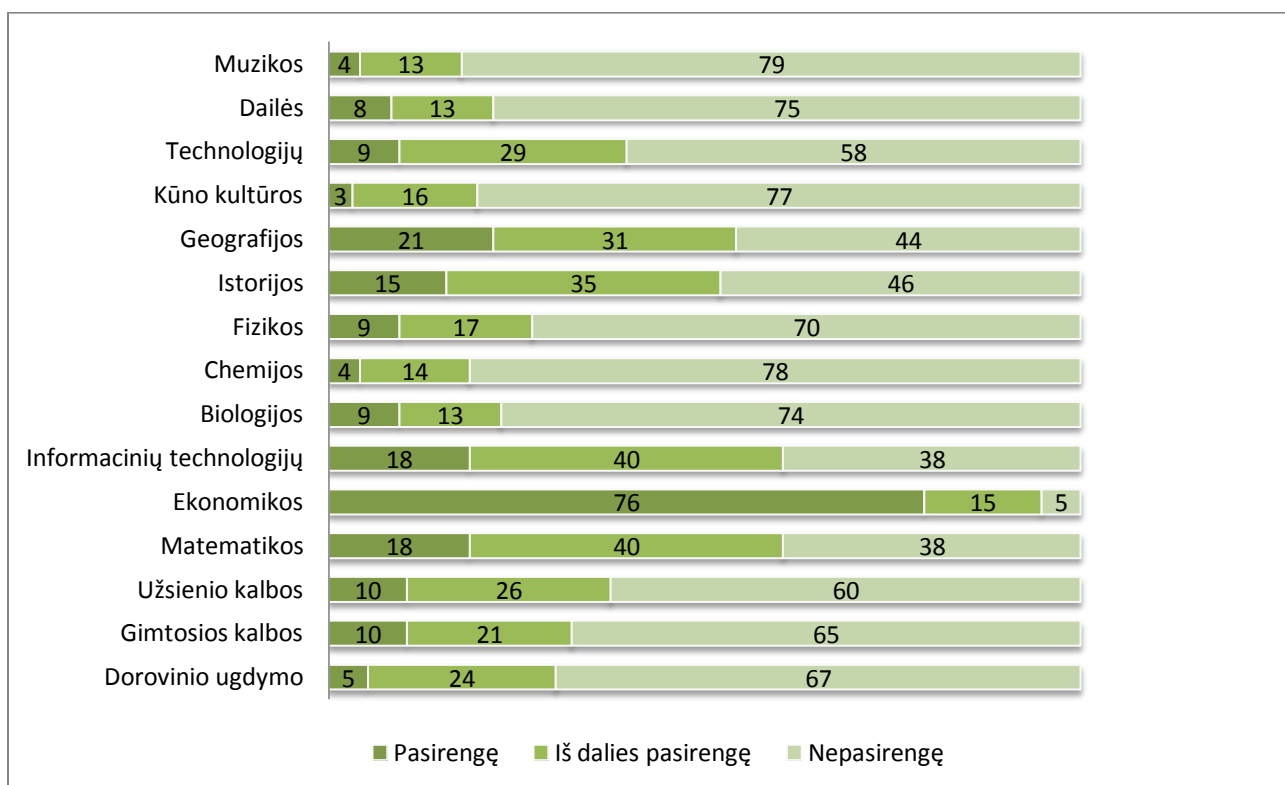
Respondentų paprašius įvertinti savo mokyklos pedagogų sugebėjimą ugdyti moksleivių verslumą, net 69 proc. respondentų atsakė, kad jų mokytojai sugeba sudominti mokinius savo verslo kūrimo galimybėmis (žr. 7 pr. 3 lent.). Abiejų tipų tyrime dalyvavusių mokyklų respondentų atsakymai reikšmingai nesiskyrė ($p>0,05$).

Nepaisant to, kad respondentai patenkinti savo mokytojų sugebėjimu sudominti moksleivius nuosavo verslo kūrimo perspektyva, tik ketvirtadalis respondentų mano, kad jų pedagogai yra tinkamai pasirengę ugdyti pagrindinės švietimo pakopos moksleivių verslumo kompetenciją (žr. 22 pav. ir 11 pr. 1 lent.). Šiai minčiai pritaria ir Vilniaus Radvilų gimnazijos tyrime dalyvavę dešimtokai, ir Kavarsko vidurinės mokyklos dešimtokai ($p>0,05$).

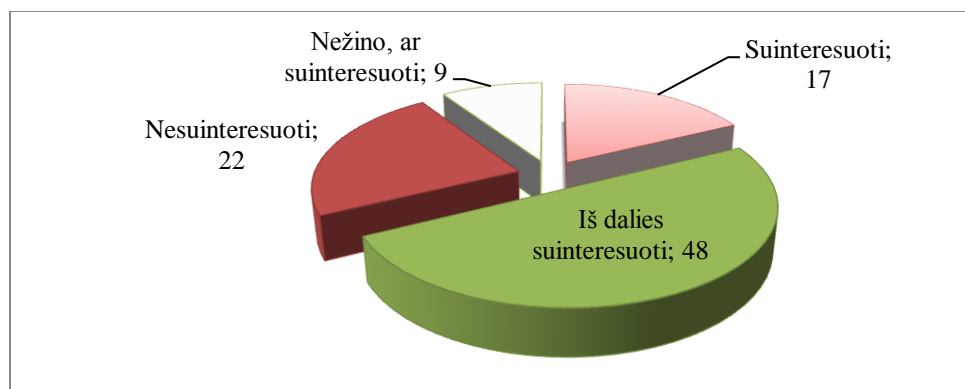
22 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal tai, ar, jų nuomone, jų mokyklos pedagogams pakanka kompetencijos ugdyti moksleivių verslumo kompetenciją, N (N=96)

Labiausiai moksleivius verslumo kompetenciją ugdyti sugeba abiejų mokyklų ($p>0,05$) ekonomikos, geografijos, informacinių technologijų, matematikos, istorijos mokytojai. Labiausiai nepasirengę to daryti – muzikos, chemijos, kūno kultūros, dailės mokytojai (žr. 23 pav. ir 10 pr. 1-2 lent.). Analizuojamu aspektu apibendrinus respondentų požiūrį į jų mokyklos pedagogų pasirengimą ugdyti moksleivių verslumo kompetenciją galima teigti, kad didžioji dalis mokytojų net iš dalies nėra pasirengę to daryti.

23 pav. Atskirų dalykų mokytojų pasirengimas ugdyti moksleivių verslumo kompetenciją, N (N=96)

Apibendrinus apklausos rezultatus paaiškėjo pakankamai šokiruojantis faktas – tik 9 proc. respondentų mano, jog jų mokyklos pedagogai yra suinteresuoti, kad mokykloje moksleiviai įgytų verslumo kompetenciją ir pabaigę mokyklą galėtų efektyviai dalyvauti rinkos ekonomikoje (žr. 24 pav. ir 11 pr. 2 lent.). Respondentų nuomonė šiuo klausimų tyrime dalyvavusiose skirtingo tipo mokyklose nesiskyrė ($p>0,05$).

24 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal tai, ar jų mokyklos pedagogai suinteresuoti ugdyti moksleivių verslumo kompetenciją, N (N=96)

Apibendrinant šį poskyrį galima teigti, kad *abiejų tyrime dalyvavusių mokyklų pedagogai sugeba sudominti savo mokinius nuosavo verslo steigimo galimybe, tačiau nėra suinteresuoti arba suinteresuoti tik iš dalies ugdyti moksleivių verslumo kompetenciją. Be to, nėra tam tinkamai pasirengę. Labiausiai moksleivius verslumo kompetenciją ugdyti sugeba abiejų mokyklų ekonomikos, geografijos, informacinių technologijų, matematikos, istorijos mokytojai.*

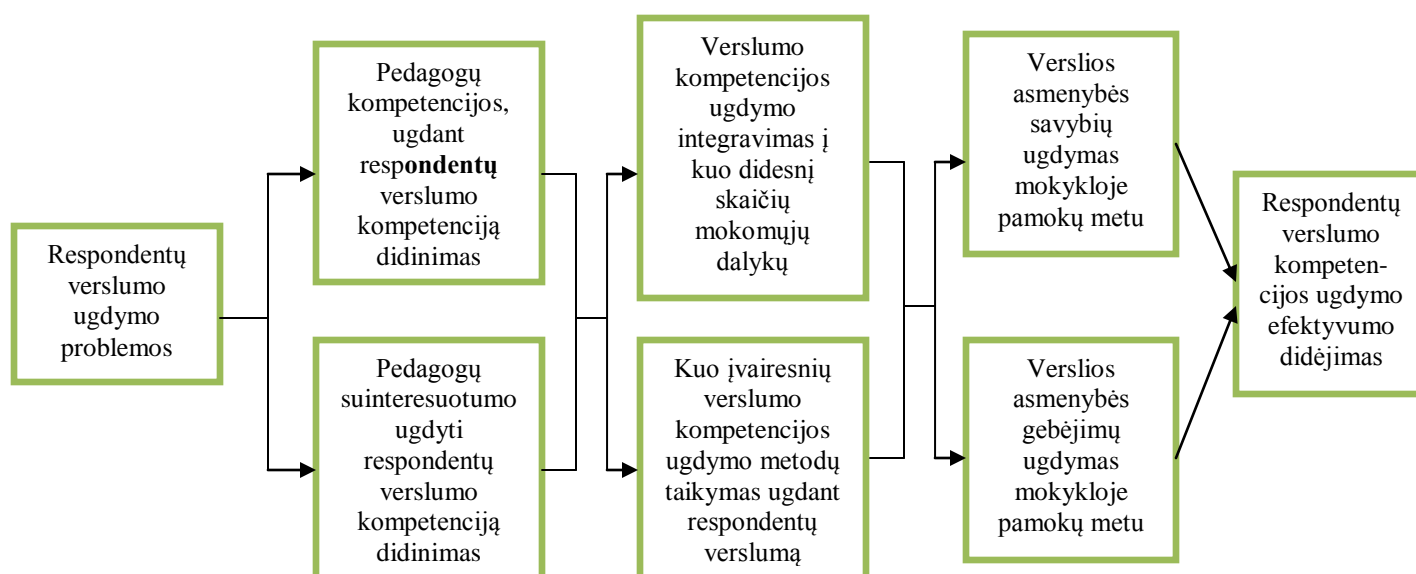
3. PAGRINDINĖS UGDYMO PAKOPOS MOKSLEIVIŲ VERSLUMO KOMPETENCIJOS UGDYMO KOKYBĖS GERINIMO GALIMYBĖS

Apibendrinus tyrimo rezultatus paaiškėjo, kad tyrime dalyvavusiose mokyklose pagrindinio ugdymo pakopoje besimokančių moksleivių verslumo kompetencija ugdoma vidutiniškai:

- Net 51 proc. respondentų mano, jog jie yra tik iš dalies verslūs, o 16 proc. – mano, kad iš viso yra neverslūs.
- Daugiau nei pusė (51 proc.) respondentų nepasitiki savimi ir nėra įsitikinę dėl savo finansinio stabilumo ateityje.
- Daugiau nei pusė (57 proc.) respondentų mano, jog jiems neužtenka arba tik iš dalies užtenka, kiek jie mokykloje yra mokomi verslumo.
- Tik kelios iš pagrindinių verslaus asmens asmeninių savybių yra ugdomas respondentų mokyklose.
- Analizuotose mokyklose ugdomi ne visi svarbiausi verslios asmenybės gebėjimai.
- Didžioji dalis respondentų (73 proc.) mano, jog jų mokyklos pedagogai nesuinteresuoti ar tik iš dalies suinteresuoti efektyviai ugdyti moksleivių verslumo kompetenciją.
- 60 proc. respondentų teigia, kad jų pedagogams nepakanka kompetencijos efektyviai ugdyti moksleivių kompetenciją.

Empirinio tyrimo rezultatai atskleidė, kad siekiant didinti pagrindinėje ugdymo pakajoje besimokančių moksleivių verslumo kompetencijos ugdymo efektyvumą, tikslinga tai daryti orientuojantis į dvi pagrindines kryptis: pedagogų kompetencijos ugdant moksleivių verslumą didinimas ir pedagogų suinteresuotumo ugdyti moksleivių verslumo kompetenciją didinimas (žr. 25 pav.). Išsprendus šias dvi esmines problemas verslumo ugdymas mokyklose būtų plačiau integruojamas į skirtingų dalykų programas, taikomi įvairesni verslumo ugdymo metodai. Taikant įvairiapusišką moksleivių verslumo ugdymo programą būtų ugdomas ne atskiros verslios asmenybės asmeninės savybės ir sugebėjimai, o visas jų kompleksas, kas, savo ruožtu, didintų moksleivių verslumo ugdymo efektyvumą.

Pedagogų suinteresuotumą ugdyti moksleivių verslumo kompetenciją bei jų sugebėjimą tai padaryti efektyviai galėtų įtakoti įvairios programos, kursai, projektai, kuriuos šalyje organizuoja Ugdymo plėtotės centras (toliau – UPC), kitos viešosios įstaigos.

25 pav. **Vilniaus Radvilų gimnazijos bei Kavarsko vidurinės mokyklos pagrindinio ugdymo pakopos moksleivių verslumo kompetencijos ugdymo efektyvumo didinimo modelis**

Šiuo metu UPC vykdomi šie su moksleivių verslumo kompetencijos ugdymo artimiausiai susiję projektai, kuriuose gali sudalyvauti tyrime dalyvavusių mokyklų pedagogai:

1. „Mokymosi krypties pasirinkimo galimybių didinimas 14-19 metų mokiniams, II etapas: gilesnis mokymosi diferencijavimas ir individualizavimas siekiant ugdymo kokybės, reikalingos šiuolaikiniam darbo pasauliui“. Projekte tarp kitų aktualių problemų pristatomas ir verslumo gebėjimų ir darbinės veiklos gebėjimų ugdymo ir darbo pasaulio pažinimo metodinės rekomendacijos.
2. „Kūrybingumo plėtra Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose pritaikant ir įdiegiant kūrybinį partnersčių modelį“. Šiame projekte akcentuojama, kad pagrindiniu švietimo uždaviniu tampa kompetencijų, tai yra gebėjimų, žinių ir nuostatų visumos, būtinos tam tikroms veikloms ar užduotims atlikti, ugdymas. Kūrybiškumas kaip gebėjimas stebėtis, abejoti, kritiškai mąstyti, ieškoti sąsajų ir spręsti problemas kuriant naujoves yra viena pamatinių bendrųjų kompetencijų, lemianti sėkmingą asmens veiklą šiuolaikinėje dinamiškoje visuomenėje ir sėkmingą visuomenės raidą. Kūrybinių partnersčių modelis siūlo mokykloms unikalią kūrėjų patirtį, ugdymo atnaujinimo idėjas bei praktinę pagalbą jas įgyvendinant, padeda keisti mokymąsi ir sudaryti sąlygas vaikų kūrybiškumui ugdyti keisdamas mokymą – metodus, priemones, organizavimą, aplinką ir mokytojų požiūrį į savo pačių kūrybiškumą bei kūrybiško darbo galimybes.

Kitos Vilniaus Radvilų gimnazijos pedagogams bei Kavarsko vidurinės mokyklos pedagogams moksleivių verslumo ugdymo kvalifikacijos tobulinimui rekomenduotinos institucijos, vykdančios mokytojų ir švietimo pagalbą teikiančių specialistų kvalifikacijos tobulinimą:

- VŠĮ Ekonominio švietimo sklaidos centras.
- VŠĮ Jaunimo karjeros centras.
- VŠĮ Ugdymo inovacijų centras.
- VDU Švietimo studijų centras.
- Lietuvos Edukologijos universiteto Profesinių kompetencijų tobulinimo institutas.
- KTU Socialinių mokslų fakulteto Edukologijos instituto Edukologijos komunikacijos centras.
- Anykščių Švietimo pagalbos tarnyba.

Daugeliu atvejų Europoje pedagogų verslumo mokymu darbo vietoje užsiima išorės organizacijos, kurios rengia programas mokykloms. Pvz., Rytų Norvegijos tyrimų instituto atliktas vertinimas rodo, kad 80 proc. mokymo darbo vietoje kursų rengia NVO *JA-YE Norway*. 2007–2008 m. tokiuose mokymuose dalyvavo apie 2 000 mokytojų. Labai svarbu, kad mokytojų mokymo procesas būtų toks pats, kokį mokytojai naudos dirbdami su moksleiviais, t.y. jie turėtų sukurti idėją ir ją įgyvendinti, aptarti mokymąsi, įvertinti įgytus įgūdžius ir žinias bei įvertinti visą procesą. Rengiant mokytojus būtina išugdyti konkrečius įgūdžius, reikalingus mokant verslumo Profesinis rengimas ir verslumas (Ekspertų grupės galutinė ataskaita, 2009):

- Projektų valdymo įgūdžiai.
- Pedagoginiai įgūdžiai.
- Asmeniniai įgūdžiai.

Apibendrinti tyrimo rezultatai atskleidė atskirų dalykų mokytojus, kuriems, respondentų nuomone, derėtų aukščiau pristatytose įstaigose pakelti savo kompetenciją ugdant moksleivių verslumą.

Tai:

- Kūno kultūros mokytojai.
- Dailės mokytojai.
- Muzikos mokytojai.
- Chemijos mokytojai.
- Biologijos mokytojai.

Analizuotose mokyklose moksleiviams mokomi dalykai, kuriuose respondentai mažiausiai jaučia integruotą verslumo ugdymą:

- Muzika.

- Biologija.
- Chemija.
- Dailė.
- Kūno kultūra.
- Fizika.
- Dorovinis ugdymas.
- Gimtoji kalba.

Tyrimė dalyvavusių mokyklų pedagogai planuodami moksleivių verslumo kompetencijos ugdymo programas turėtų atkreipti būtent į šiuos dalykus. Nepaisant to, kad jie savo dėstomo dalyko esame nėra tiesiogiai susiję su verslumu, šiose pamokose moksleiviams pateikiamos žinios gali būti vienaip ar kitaip susiejamos su jų ateities ekonominėmis perspektyvomis.

Siekiant visapusiškai ugdyti moksleivių verslumo kompetenciją, tikslinga taikyti įvairius ugdymo metodus, apibendrinti empirinio tyrimo rezultatai atskleidė faktą, kad dažniausiai tyrimė dalyvavusiose mokyklose pagrindinėje ugdymo pakopoje besimokantiems respondentams mokantis verslumo taikomi dažniausiai teoriniai ugdymo metodai, dažniausiai atmetant pažangesnius aktyviuosius. Todėl siekiant pagerinti analizuotų mokyklų respondentų verslumo kompetencijos ugdymo kokybę rekomenduojama pedagogams imti taikyti šiuos ugdymo metodus:

- Įvairių verslo situacijų modeliavimas kompiuteriu.
- Įvairių verslo situacijų skirtingų vaidmenų imitavimas.
- Praktinių žinių įgijimas lankantis įvairaus tipo verslo įmonėse.
- Kritinio mąstymo metodų taikymas.
- Tarpdisciplininių žinių taikymas.

Tyrimė dalyvavusiose mokyklose įvairesniuose mokomuose dalykuose ėmus taikyti verslumo kompetencijos ugdymo veiklas, pritaikius įvairesnius šio ugdymo metodus, tikėtina, kad būtų įmanoma pasiekti efektyvesnių šių mokyklų pagrindinio ugdymo pakopoje besimokančių respondentų verslumo ugdymo rezultatų. Pagrindiniai aspektai, į kuriuos turėtų būti nukreipta jau kvalifikuotesnių pedagogų veikla, susijusi su moksleivių verslumo kompetencijos ugdymu – jų asmeninių savybių, tiesiogiai susijusių su verslumu bei atitinkamų gebėjimų ugdymu. Tyrimo rezultatai parodė, kad abiejų tyrimė dalyvavusių mokyklų respondentai skundžiasi šių verslios asmenybės gebėjimų ugdymo jų mokyklose stoka:

- Veržlumas.
- Kūrybingumas.

- Optimizmas.
- Iniciatyvumas.
- Komunikabilumas.
- Išradingumas.

Pagrindiniai verslios asmenybės gebėjimai, kurių stokoja Vilniaus Radvilų gimnazijos bei Kavarsko vidurinės mokyklos pagrindinėje ugdymo pakopoje besimokantys respondentai:

- Mokėjimas vadovauti.
- Tolerancija neapibrėžtumui.
- Aiškių vertybių turėjimas.
- Sugebėjimas formuluoti naujas idėjas.
- Gebėjimas dirbti ir priimti sprendimus neturint visapusiškos informacijos.
- Sugebėjimas tinkamai elgtis konfliktinėse situacijose.
- Savo galimybių įvertinimas pasirenkant sunkius, bet įgyvendinamus tikslus.
- Išmanyti administracines ir su bendrovės steigimu susijusias procedūras.
- Suvokti apskaitos, komercinės teisės ir mokesčių teisės pagrindus.
- Kurti tinklus su kitais moksleiviais ir suaugusiais.

Taigi, siekiant didinti pagrindinėje ugdymo pakopoje besimokančių moksleivių verslumo kompetencijos ugdymo efektyvumą, tikslinga tai daryti orientuojantis į dvi pagrindines kryptis: pedagogų kompetencijos ugdant moksleivių verslumą didinimas ir pedagogų suinteresuotumo ugdyti moksleivių verslumo kompetenciją didinimas. Išsprendus šias dvi esmines problemas verslumo ugdymas mokyklose būtų plačiau integruojamas į skirtingų dalykų programas, taikomi įvairesni verslumo ugdymo metodai. Taikant įvairiapusišką moksleivių verslumo ugdymo programą būtų ugdomas ne atskiros verslios asmenybės asmeninės savybės ir sugebėjimai, o visas jų kompleksas, kas, savo ruožtu, didintų moksleivių verslumo ugdymo efektyvumą.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Aptarus mokinių verslumo kompetencijos ugdymo teorines prielaidas pateikiamos tokios išvados:

- Moksleivių verslumo kompetencijos ugdymo tikslas – ugdyti mokinių gebėjimus, reikalingus jiems siekiant gyventi visuomenėje, pagrįstoje rinkos ekonomikos sąlygomis. Jis mokyklose vykdomas Bendrųjų ugdymo programų pagrindu, kurios turėtų skatinti moksleivius kūrybiškai mąstyti, veiksmingai spręsti problemas, objektyviai analizuoti verslo idėjas, bendrauti, dalyvauti socialiniuose tinkluose, vadovauti ir vertinti bet kokį projektą, vystyti pagrindines verslios asmenybės asmenines savybes. Pagrindinės moksleivių ugdymo pakopos verslumo kompetencijos ugdymui aktualiausios komunikavimo ir darnaus vystymosi integruojamosios programos. Bendrosiose ugdymo programose numatytos tik verslumo kompetencijos ugdymo gairės, orientuotos į moksleivių ugdomų asmeninių savybių kompleksą, kurių įgyvendinimo būdus kiekviena mokykla pasirenka individualiai.
- Moksleivių verslumo ugdymo procese turėtų būti naudojami formaliojo ir neformaliojo ugdymo metodai, kokybiška mokymo medžiaga bei priemonės, paruošta tinkama ugdymosi aplinka.
- Lietuvos mokyklose moksleivių verslumo ugdymo kompetencijos ugdymas susijęs su daugeliu problemų: ugdymo priemonių stoka, pedagogų menku pasirengimu ugdyti verslumą ir jų stygius, nustatytų verslumo ugdymo mokykloje standartų trūkumu ir kt. Skirtingų specialybių mokytojai mokyklose turi skirtingą pasirengimo ugdyti moksleivių verslumą lygį. Geriausiai pasirengę tai ekonomikos mokytojai. Nemaža pedagogų dalis savo pamokose visiškai neįtraukia jokių verslumo ugdymo aspektų.

2. Išanalizavus ir palyginus skirtingo tipo mokyklose (didmiesčio bei mažesnio šalies miestelio) pagrindinėje ugdymo pakopoje besimokančių moksleivių verslumo kompetencijos ugdymo tendencijas pateikiamos tokios išvados:

- Beveik visi abiejų mokyklų respondentai mano, jog mokykloje mokinių verslumą ugdyti reikia. Verslumo mokymo kiekiu savo mokykloje yra patenkinti tik kiek daugiau nei trečdalis visų respondentų. Pagrindiniai verslumo gebėjimai, kurių respondentai yra mokomi abiejose mokyklose: samprata apie organizacijas, sugebėjimas parengti verslo planą, išmanymas, kaip idėją galima būtų paversti preke (paslauga), pardavimo metodų samprata. Tirtose mokyklose labiausiai moksleivių verslumo kompetencija ugdoma ekonomikos pamokoje. Pagrindiniai verslumo ugdymo metodai, taikomi tirtose mokyklose pagrindinės švietimo pakopos moksleivių

ugdymui: verslo teorinių pagrindų mokymas, darbo grupėse organizavimas, moksleivių susitikimai su verslininkais, vaizdinės medžiagos demonstravimas. Patikimai skyrėsi moksleivių verslumo ugdymo metodai Vilniaus Radvilų gimnazijoje ir Kavarsko vidurinėje mokykloje.

- Abiejų tyrime dalyvavusių mokyklų pedagogai sugeba sudominti savo mokinius nuosavo verslo steigimo galimybe, tačiau nėra suinteresuoti arba suinteresuoti tik iš dalies ugdyti moksleivių verslumo kompetenciją. Be to, nėra tam tinkamai pasirengę. Labiausiai moksleivius verslumo kompetenciją ugdyti sugeba abiejų mokyklų ekonomikos, geografijos, informacinių technologijų, matematikos, istorijos mokytojai.

3. Išanalizavus tyrime dalyvavusių mokyklų pagrindinėje ugdymo pakopoje besimokančių respondentų verslumo kompetencijos ugdymo pagrindinius bruožus pateikiamos tokios moksleivių verslumo kompetencijos ugdymo kokybės gerinimo kryptys:

Siekiant didinti pagrindinėje ugdymo pakopoje besimokančių moksleivių verslumo kompetencijos ugdymo efektyvumą, tikslinga tai daryti orientuojantis į dvi pagrindines kryptis:

1. Pedagogų kompetencijos ugdant moksleivių verslumą didinimas.
2. Pedagogų suinteresuotumo ugdyti moksleivių verslumo kompetenciją didinimas.

Įvairių kursų, seminarų, mokomųjų programų pagrindu išsprendus šias dvi esmines problemas moksleivių verslumo kompetencijos ugdymas mokyklose būtų plačiau integruojamas į skirtingų dalykų programas, taikomi įvairesni verslumo ugdymo metodai. Taikant įvairiapusišką moksleivių verslumo ugdymo programą būtų ugdomas ne atskiros verslios asmenybės asmeninės savybės ir sugebėjimai, o visas jų kompleksas, kas, savo ruožtu, didintų moksleivių verslumo kompetencijos ugdymo efektyvumą.

REKOMENDACIJOS

Atlikus tyrimą Vilniaus Radvilų gimnazijos bei Kavarsko vidurinės mokyklos vadovams pateikiamos šios rekomendacijos pagrindinėje ugdymo pakopoje besimokančių moksleivių verslumo ugdymo kompetencijos kokybei gerinti:

1. Didinti pedagogų, dirbančių su pagrindinėje ugdymo pakopoje besimokančiais moksleiviais kompetenciją ugdant jų verslumą siunčiant juos įvairius su moksleivių verslumo kompetencijos ugdymu susijusius kursus, seminarus, mokymo programas.
2. Skatinti mokyklų pedagogus taikyti įvairiuose kursuose, seminaruose, mokymo programose įgytų žinių, susijusių su moksleivių verslumo kompetencijos ugdymu, praktikoje.
3. Didinti pedagogų, dirbančių su pagrindinėje ugdymo pakopoje besimokančiais moksleiviais, suinteresuotumą ugdyti jų verslumą pritaikant specialią motyvacinę sistemą.
4. Skatinti mokyklų skirtingų dalykų pedagogus kooperuotis ugdant moksleivių verslumą.
5. Mokyklų pedagogų bendruomenėje skatinti „gerosios patirties“ sklaidimą moksleivių verslumo kompetencijos ugdymo aspektu.

LITERATŪRA

1. 2006–2012 m. Bendrojo lavinimo ugdymo turinio formavimo, įgyvendinimo, vertinimo ir atnaujinimo strategija, 2006.
<http://www.pedagogika.lt/puslapis/naujienos/UT%20strategija%202006-2012.pdf> [žiūrėta 2012 03 15].
2. **Adamonienė R., Ruibytė L.** Vadovų kompetencijų ugdymo sistemos formavimo kryptys // Management theory and studies for rural business and infrastructure development, 2010, Nr.5(24).
<http://baitas.lzuu.lt/~mazylis/julram/24/6.pdf> [žiūrėta 2012 03 15].
3. **Adamonienė R., Šilingienė V.** Lietuvos kaimo gyventojų verslumo ypatumai, 2006.
http://www.google.lt/#q=verslumas&hl=lt&prmd=imvns&ei=Z1MmT6KuOsbi8AP1wtirBw&sqi=2&start=10&sa=N&bav=on.2,or.r_gc.r_pw.,cf.osb&fp=9f389e4716f58e6&biw=1170&bih=829
[žiūrėta 2012 02 16].
4. **Arėška V.** Verslumo įgūdžių tyrimas. Studijos besikeičiančioje verslo aplinkoje // Respublikinės mokslinės-praktinės konferencijos, įvykusios Alytaus kolegijoje 2009 m. balandžio 23 d., pranešimų medžiaga, 2009, p.52-56.
5. **Astromskienė A., Ramanauskienė J.** Kaimo gyventojų verslumas: problemos ir gerinimo galimybės // Vadybos mokslas ir studijos – kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai: Mokslo darbai, 2011, Nr.5(29), p.22-32. [http://baitas.lzuu.lt/~mazylis/julram/29/ManagementKaunas5\(29\).pdf](http://baitas.lzuu.lt/~mazylis/julram/29/ManagementKaunas5(29).pdf) [žiūrėta 2012 02 16].
6. **Atkočiūnienė V.** Kėdainių ir Jonavos rajonų vietos veiklos grupių mokymo programos „Verslumo įgūdžių ugdymas kaime“ parengimo poreikio tyrimo ir verslumo įgūdžių skatinimo metodinis informacinis leidinys. Kėdainiai: Aleksandro Stulginskio universitetas, 2011.
http://www.kedainiuvg.lt/uploads/K%C4%97dainiu%20VVG%20doc/verslumo_ugdymo_medziaga_2011.pdf [žiūrėta 2012 01 10].
7. **Baltutytė V.** Ikimokyklinių įstaigų direktoriaus(-ės) pavaduotojų ugdymui vadybinių kompetencijų sistemos raiška ir turinys: Magistro darbas. Šiauliai: ŠU, 2008. http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2008~D_20080925_105504-69928/DS.005.0.02.ETD [žiūrėta 2012 m. 01 10].
8. **Bankauskienė N.** Pedagogų rengimo įstatyminiai pagrindai: būklės analizė ir kaitos poveikis. Besimokančios visuomenės iššūkiai pedagogų rengimui. - Kaunas: KTU, 2006.
9. **Barker R.L.** The Social Work Dictionary. - Wachington DC: Nasw press, 1995.
10. Bendrųjų kompetencijų ir gyvenimo įgūdžių ugdymas, 2008.
<http://www.pedagogika.lt/get_file.php?file=bkdObDJuSEV4cXV1bFphbm1xbGtxOGhvbmfOa3Fa

MmJtWkxLb0d1bW5OS2NvR0dUYU5hZHFAM0psRiUyQmFuMIJqbDZaeGo1U2ZuNkhLejVhZGxxV2JsTW1ybGNwcXpNaWxjTXRwbzV5SaGxacktvbWljYUo1cGJKV1puWEZzWUdmVnlAAHF5bWllbElKcTFHbWttcGVTbThpcm5hV1VxRzJzbWRMTHEyMWdtOVdjBUpYS2FKNIZkR2cIM0Q
[žiūrėta 2012 01 10].

11. **Collins L.A. at al.** Applying a synergistic learning approach in entrepreneurship education // Management learning, 2006, Nr.37(3), p.335–354.
12. **Čiburienė J., Guščinskienė J.** Jaunimo verslumas: lyčių aspektas // Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos, 2009, Nr.1(14), p.62-69.
13. **Danikauskienė R.** Verslumo kompetencijų ugdymas bendrojo lavinimo mokykloje: Magistro darbas. - Vilnius: VPU, 2006. http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2006~D_20060621_122837-12072/DS.005.0.01.ETD [žiūrėta 2011 12 15].
14. DELFI verslas. Lietuvoje verslumas perpus mažesnis nei Europoje, 2011. <http://verslas.delfi.lt/business/lietuvoje-verslumas-perpus-mazesnis-nei-europoje.d?id=46906289>
[žiūrėta 2011 m. 12 15 d.].
15. **Dubinas V., Ševareikienė D.** Profesinės veiklos motyvacija // Organizacijų vadyba: Sisteminiai tyrimai, 2001, Nr.22.
16. **Edvardsson B., Thomasson B., Ovretveit J.** Quality of Service. Making it Really Work. - McGraw-Hill Book Company, 1994.
17. Ekonomikos mokymo programa ir standartai, 2001. <http://www.google.lt/url?sa=t&rct=j&q=ekonomikos%20mokymo%20programa%20ir%20standartai&source=web&cd=3&sqi=2&ved=0CC4QFjAC&url=http%3A%2F%2Fwww.rema.lt%2FEMPSprojektas.pdf&ei=qvswT-WhKIzV8QPxwvDbBg&usq=AFQjCNfSSkThd34UJs4szFO7UVdDrWzMw>
[žiūrėta 2012 02 10].
18. Ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymo strategija, 2004. http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=235714&p_query=&p_tr2= [žiūrėta 2011 12 08].
19. Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto (EESRK) nuomonė dėl Komisijos komunikato „Igyvendinant Bendrijos Lisabonos programą: verslumu pagrįsto mąstymo puoselėjimas ugdant ir mokant“, 2006. <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52006AE0971:LT:NOT> [žiūrėta 2011 12 08].
20. Europos Sąjungos taikomi instrumentai jaunimo verslumui skatinti, 2011. <http://www.npi.lt/files/file/naujienos/081121-02%20pristat%20Kviklys.pdf> [žiūrėta 2011 12 11].

21. **Gaidys R.** Mokinių požiūris į verslumą kaip sąlygą efektyvesniam verslumo ugdymui mokykloje: Magistro darbas. - Vilnius: VPU, 2009. http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2009~D_20090630_095006-86516/DS.005.0.01.ETD [žiūrėta 2011 12 11].
22. **Garavan T.N., O'Cinneide B.** Entrepreneurship Education and Training programmes: a Review and Evaluation - Part 1. // Journal of European Industrial Training. 1994, Nr.18(8), p.8 -12.
23. **Gegieckienė L., Graikšienė A.** Verslumas. - Vilnius: Ciklonas, 2009.
24. **Gevorgianienė V., Galkienė A., Grincevičienė V.** Verslumo gebėjimų raiška kryptingo ugdymo sąlygomis // Pedagogika, 2008, Nr.89, p.90-98.
25. **Gibb A.A.** SME policy, academic research and the growth of ignorant, mythical concepts, myths, assumptions, rituals and confusions // International small Business Journal, 2000, Nr.18(3).
26. **Gibb Y.K., Nelson E.G.** Personal Competences, Training and Assessment: A challenge for Small Business Trainers' // Proceedings of European Small Business Seminar. Finland, 1996, p.97-107.
27. **Golcova R.V.** Mokinių verslumo įgūdžių ugdymas gimnazijoje: Specialiųjų profesinių studijų baigiamasis darbas. - Kaunas: VDU. 2008. http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2008~D_20080904_130831-00089/DS.005.0.02.ETD [žiūrėta 2011 12 08].
28. Grantas Pažeros asmeninė erdvė. Verslo iniciatyva - mentoriaus projektas, 2011 <http://www.grantas.lt/component/content/article/5-mentorstye/18-verslo-iniciatyva-mentoriaus-projektas> [žiūrėta 2012 03 12].
29. Green Paper on Entrepreneurship in Europe, 2003. http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2003/com2003_0027en01.pdf [žiūrėta 2012 02 10].
30. **Gronskas V.** Prekinės verslininkystės ekonominis turinys // Inžinerinė ekonomika, 2000, Nr. 3(18).
31. **Heeboll J.** Mokslinių verslininkų įmonių pradžia. - Danija, 1995.
32. **Hisrich R.D., Peters M.R.** Entrepreneurship. - 4th ed. Irwin MCGraw, Boston, 1998.
33. Integruojamųjų (papildomųjų) programų gairės, 2007. [http://www.google.lt/url?sa=t&rct=j&q=integruojam%C5%B3j%C5%B3%20\(papildom%C5%B3j%C5%B3\)%20program%C5%B3%20gair%C4%97s&source=web&cd=1&ved=0CCAQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.pedagogika.lt%2Fpuslapis%2FGaires.doc&ei=i_AvT42cLsPS-gba89inDg&usq=AFOjCNEtQyoFGyuyq6lcuOPe-bzJzdHJTQ](http://www.google.lt/url?sa=t&rct=j&q=integruojam%C5%B3j%C5%B3%20(papildom%C5%B3j%C5%B3)%20program%C5%B3%20gair%C4%97s&source=web&cd=1&ved=0CCAQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.pedagogika.lt%2Fpuslapis%2FGaires.doc&ei=i_AvT42cLsPS-gba89inDg&usq=AFOjCNEtQyoFGyuyq6lcuOPe-bzJzdHJTQ) [žiūrėta 2012 03 12].
34. **Ireland D.R. et al.** A model of strategic entrepreneurship: the construct and its dimensions // Journal of management, 2003, Nr.29(6), p.963–989.
35. **Jasinavičius R.** Verslumas ir lyderystė. - Vilnius: MRU, 2006. <http://www.google.lt/url?sa=t&rct=j&q=verslumas&source=web&cd=4&sqi=2&ved=0CEQQFjAD>

<http://www.finansai.dtiltas.lt/engine/download.php?fid=3D20&ei=Z1MmT6KuOsbi8AP1wtirBw&usg=AFQjCNH3qyGIvrtgGhpa8emXJD9xSvRq7Q> [žiūrėta 2012 01 03].

36. **Jovaiša L.** Edukologijos pradmenys. - Kaunas: Technologija, 1997.
37. **Jovaiša T., Shaw S.** Žvilgsnis į bendrųjų gebėjimų ugdymą Rytų ir Centrinėje Europoje (partnerių šalyse) // Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos, 1998, Nr.5, p.58-66.
38. **Jucevičienė P., Lepaitė D.** Kompetencijos sampratos erdvė // Socialiniai mokslai. - Kaunas, 2003, Nr.1(22), p.44–49.
39. **Juozaitienė L., Stapokienė J.** Verslo vadybos įvadas. - Šiauliai, 2003.
40. **Kundrotaitė G.** Verslumo poveikis užimtumui kaimo vietovėse // Jaunasis mokslininkas 2009: Studentų mokslinės konferencijos straipsnių rinkinys. - Kaunas: LŽŪU, 2009, p.22-27.
41. **Laužackas R.** Profesinio rengimo metodologija: Monografija. - Kaunas: Vytauto Didžiojo Universiteto leidykla, 2005.
42. **Leonienė B.** Vadovavimas darbuotojams sparčiai besikeičiančioje aplinkoje // Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai, 2008, Nr.48, p.71-85.
43. **Lepaitė D.** Kompetenciją plėtojančių studijų programų lygio nustatymo metodologija: monografija. - Kaunas: Technologija, 2003.
44. Lietuvių kalbos žodynas. Kompetencija, 2012. <http://www.lkz.lt/startas.htm> [žiūrėta 2011 12 10].
45. Lietuvos Respublikos vyriausybės nutarimas “Dėl Lietuvos respublikos vyriausybės 2004–2008 metų programos įgyvendinimo priemonių patvirtinimo“, 2005. <http://tar.tic.lt/Default.aspx?id=2&item=results&aktoid=3429F395-8F0C-497D-BC3B-45228D7B22AB> [žiūrėta 2012 02 13].
46. Lietuvos švietimo plėtotės strateginės nuostatos, 2003. <http://www.smm.lt/strategija/docs/svietimo.gaires.pdf> [žiūrėta 2012 02 03].
47. Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtros iki 2015 metų strategija, 2002. <http://www.ukmin.lt/lt/strategija/VIRS/Ūkio%20strategija/galutine040121.doc> [žiūrėta 2012 01 02].
48. **Lydeka Z.** Verslumas ir verslininkystės sėkmė // Ekonomika, 2000, Nr.52.
49. **Lukaševičius K. at al.** Verslo ekonomika. - Kaunas: Technologija, 2005.
50. **Martinkus B. at al.** Vadyba: specialistų rengimo kiekybinis ir kokybinis aspektas. - Kaunas: Technologija, 2002.
51. **Mincienė L.** Verslumo pradmenys. - Kaunas, 2004.
52. **Motiejūnienė E., Žadeikaitė L.** Kompetencijos ugdymas – iššūkis ugdymo turinio kūrėjams // Tarptautinės metodinės praktinės konferencija medžiaga. - Vilnius: ŠPC, 2007.

53. **Motiejūnienė E., Žadeikaitė L.** Kompetencijų ugdymas: iššūkiai ir galimybės // *Pedagogika*, 2009, T.95, p.83-96. <http://www.biblioteka.vpu.lt/pedagogika/PDF/2009/95/motzad86-93.pdf> [žiūrėta 2011 12 08].
54. Nacionalinė jaunimo verslumo skatinimo 2007-2011 m. programa, 2006. http://www.google.lt/url?sa=t&rct=j&q=nacionalin%C4%97%20jaunimo%20verslumo%20skatinimo%202007-2011m.%20programa&source=web&cd=2&ved=0CDEQFjAB&url=http%3A%2F%2Fwww.npi.lt%2Fsite%2FFailai%2Fverslumo_programa%2520konferencijai.doc&ei=5-kvT9fxPI mohAeuw43bCg&usg=AFQjCNH2pyyU4kSsD8pcUr3mMCUN6p5SDg [žiūrėta 2011 12 08].
55. Nacionalinė jaunimo verslumo skatinimo 2007-2011 m. programa, 2007. http://www.google.lt/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&frm=1&source=web&cd=4&ved=0CDsQFjAD&url=http%3A%2F%2Fwww.npi.lt%2Fsite%2FFailai%2Fverslumo_programa%2520konferencijai.doc&ei=1812T-b0D83ltQaaqDDBA&usg=AFQjCNH2pyyU4kSsD8pcUr3mMCUN6p5SDg&sig2=8ozllKtzJirzjITXedEARQ [žiūrėta 2012 03 30].
56. **Navasaitienė S. at al.** Ekonominio raštingumo pamokų ir kišenpinigių įtaka mokinių verslumo kompetencijos plėtotei, 2007. http://leda.lt/studijos_besikeiciancioje_verslo_aplinkoje.pdf#page=28 [žiūrėta 2012 01 03].
57. **Nickels W.G. at al.** *Understanding business.* - Boston: IRWIN, 1996.
58. **Palčiauskienė R., Virketytė R.** Verslumo skatinimas: kaip viena iš pagrindinių ekonomikos potencialo stiprinimo krypčių // *Studijos besikeičiančioje verslo aplinkoje: Respublikinės mokslinės-praktinės konferencijos, įvykusios Alytaus kolegijoje 2009 m. balandžio 23 d., pranešimų medžiaga*, 2009, p.22-34.
59. Pradinio ir pagrindinio ugdymo Bendrosios programos, 2008. http://www.pedagogika.lt/get_file.php?file=eDJOaDJtekVtS3R4bFdpbm1hbGlxNWxvYUtOaHFYS2JsNUthb0cybWE5S2RvSmFUbTlhZHFxekphViUyQmFuNVJqbGFab2oyZWZjYUhlejVIZFpLVnJsSmlyWmNxZXpNbWxhTXRnbzVSaGs1cWVvcHljazU1eWJKbWFtR2laWUclMkZWeDVoanluQ2V5SUtiM0dTUmtwWmdsWldzbTE1cHFYS2NsY21XYzVsdG5RJTNEJTNE [žiūrėta 2012 02 05].
60. Profesinis rengimas ir verslumas: Ekspertų grupės galutinė ataskaita, 2009. <http://www.google.lt/url?sa=t&rct=j&q=verslumas&source=web&cd=8&sqi=2&ved=0CGAQFjAH&url=http%3A%2F%2Fec.europa.eu%2Fenterprise%2Fpolicies%2Fsmes%2Ffiles%2Fsmes%2Fvocat>

[ional%2Fentr_voca_lt.pdf&ei=Z1MmT6KuOsbi8AP1wtirBw&usg=AFQjCNG4arZck6OcROw0TONIL1xJRUNv8Q](#) [žiūrėta 2011 12 10].

61. **Pruskus V.** Verslo etika. - Vilnius: Enciklopedija, 2003.
62. **Simoneit G.** Verslumo ugdymas Klaipėdos verslo ir technologijų kolegijos technologijų fakulteto inžinerinių mokslų srityse // Studijos besikeičiančioje verslo aplinkoje: Respublikinės mokslinės-praktinės konferencijos, įvykusios Alytaus kolegijoje 2009 m. balandžio 23 d., pranešimų medžiaga, 2009, p.45-51.
63. Smulkių ir vidutinių įmonių verslo sąlygos, 2008. <http://www.stat.gov> [žiūrėta 2012 12 10].
64. **Sodžiutė L.** Verslumo ugdymas aukštojo mokslo sistemoje: taikomų metodų vertinimas bei Lietuvoje vykdomų verslumo projektų patirties apžvalga // Studijos besikeičiančioje verslo aplinkoje: Respublikinės mokslinės-praktinės konferencijos, įvykusios Alytaus kolegijoje 2009 m. balandžio 23 d., pranešimų medžiaga, 2009, p.35-39.
65. **Strazdienė G., Garalis A.** Verslumas: ugdymo programos ir jų efektyvumo raiška // Organizacijų vadyba: Sisteminiai tyrimai. 2006, Nr.38, p.153-168.
66. **Strazdienė G., Geležienė R.** Mokymosi modelių taikymo prioritetai imitacinėje verslo įmonėje // Profesinio rengimo tyrimai. 2007, p.102-115. <http://www.minfolit.lt/arch/18501/18673.pdf> [žiūrėta 2012 02 03].
67. Švietimo plėtotės centras. Apie mus, 2012, <http://www.pedagogika.lt/index.php?-195584729> [žiūrėta 2012 01 04].
68. **Ulvidienė E., Bučienė R.** Jaunimo vertybinių nuostatų ir verslumo analizė // Studijos besikeičiančioje verslo aplinkoje: Respublikinės mokslinės-praktinės konferencijos, įvykusios Alytaus kolegijoje 2009 m. balandžio 23 d., pranešimų medžiaga, 2009, p.40-44.
69. **Vaidelis G.** Nacionalinė jaunimo verslumo skatinimo programa (2007-2011), 2006. <http://www.npi.lt/site/Failai/6%20Giedrius%20Vaidelis.pdf> [žiūrėta 2012 03 10].
70. **Vainienė R.** Ekonomikos terminų žodynas. - Vilnius: Tyto Alba, 2005.
71. **Valackienė A., Mikėnė S.** Sociologinis tyrimas: metodologija ir atlikimo metodika. - Kaunas: Technologija, 2008.
72. Valstybės ilgalaiškės raidos strategija, 2002. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=193888 [žiūrėta 2012 01 03].

73. Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatos, 2003.
http://www.google.lt/url?sa=t&rct=j&q=lietuvos%20%20c5%a1vietimo%20pl%c4%97tot%c4%97s%20strategin%c4%97s%20nuostatos&source=web&cd=2&ved=0cccqfjab&url=http%3a%2f%2fwww.smm.lt%2fti%2fdocs%2fstrategija2003-12.doc&ei=xeyvt4_agiqyhqfty4idca&usg=afqjcnh4_itdo6kjlquvzj68jzhkygziq [žiūrėta 2012 01 03].
74. Verslumo įvadas, 2012. <http://elinara.ktu.lt/plc/cdk-verslumas/170677.html> [žiūrėta 2011 12 08].
75. Vidurinio ugdymo bendrosios programos, 2011.
http://www.pedagogika.lt/get_file.php?file=bkdOaDJtekVtNnVjbFdtbmtxbGdxNVpvY2FPV3FXMmJ5NUxLb0dXbVo5TElvR21UYU5iSXFYREprMSUyRkhuMkpqeUtac2oybWZhYUdWejh1ZFpLVnZsTXFybHNwd3pNaWxhY3VWbzVKAxwcWRvbWljEo1eWFaV115MjFyWjJ1VHlhUml5SERKblhScXZKS0ZrblJvaE1wWmFibVRyNTZabGNIZW1abGdtcFBLWW1uWWNNVEpySERGazVuR3FHZVZtWjJla1dTc24yR1drY3VvYkphZHk1WnZhWjI4 [žiūrėta 2012 03 10].
76. **Wheatley M. J.** Leadership and the New Science: Discovering Order in Chaotic World. - San Francisco: Berrett-Koehler Publishers, 1999.
77. **Zaleskienė I., Žadeikaitė L.** Mokytojų požiūris į verslumo ugdymo prielaidas // Pedagogika, 2008, Nr.89, p.99-106, <http://www.biblioteka.vpu.lt/pedagogika/PDF/2008/89/zalzac99-106.pdf> [žiūrėta 2012 m. 01 03].
78. **Zavadskė A.** Personalo valdymas. Smulkaus ir vidutinio verslo valdymo žinynas. - Vilnius: UAB “Logotipas”, 2008.
79. **Žiurkutė N. At al.** Verslumo ugdymas: creator eu metodika // Studijos besikeičiančioje verslo aplinkoje: Respublikinės mokslinės-praktinės konferencijos, įvykusios Alytaus kolegijoje 2011 m. balandžio 15 d., pranešimų medžiaga. - Vilnius, 2011, p.94-102.
http://www.leda.lt/Studijos_besikeiciancioje_verslo_aplinkoje_2011.pdf#page=94 [žiūrėta 2012 01 04].
80. **Župerka A.** Moksleivių verslumo ugdymo tobulinimo kryptys Lietuvoje // Verslas, vadyba ir studijos, 2009, p.299-310.
81. **Župerka A.** Studentų verslumo ugdymo plėtra Lietuvoje // Management theory and studies for rural business and infrastructure development, 2011, Nr.2(26).
<http://baitas.lzuu.lt/~mazylis/julram/26/279.pdf> [žiūrėta 2012 03 10].

Telšinskytė G. Pagrindinės mokyklos mokinių verslumo kompetencijos ugdymo galimybės / Verslumo edukologijos magistro baigiamasis darbas. Vadovas doc. dr. R. Prakapas. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Socialinės politikos fakultetas, 2012. – 80 p.

ANOTACIJA

Baigiamajame darbe išanalizuota verslumo kompetencijos ugdymo samprata, aptartos mokinių verslumo ugdymo galimybės, išanalizuotos pagrindinės ugdymo pakopos moksleivių verslumo ugdymo tendencijos skirtingo tipo mokyklose, šioms mokykloms pateiktos moksleivių verslumo kompetencijos ugdymo kokybės gerinimo galimybės.

Darbas susideda iš trijų pagrindinių dalių. Pirmojoje darbo dalyje aptartos mokinių verslumo kompetencijos ugdymo teorinės prielaidos. Antroji darbo dalis skirta Vilniaus Radvilų gimnazijos bei Kavarsko vidurinės mokyklos pagrindinės ugdymo pakopos moksleivių verslumo kompetencijos ugdymo tendencijų analizės rezultatų pristatymui. Trečiojoje darbo dalyje pateikiamos pagrindinės ugdymo pakopos moksleivių verslumo kompetencijos ugdymo kokybės gerinimo kryptys (atlikto empirinio tyrimo pagrindu).

Raktiniai žodžiai: Verslumas, verslumo kompetencija, verslumo kompetencijos ugdymas, moksleiviai, pagrindinio ugdymo pakopa, bendrosios ugdymo programos.

Telšinskytė G. Possibilities for pupils' enterprise competence development at lower secondary school / Final Master's thesis in Enterprise Educology. Instructor doc. dr. R. Prakapas. – Vilnius: Mykolas Romeris University, Faculty of Social Policy, 2012. – 80 p.

ANOTATION

The final thesis provides an analysis of enterprise competence development definition, discusses pupils' possibilities for enterprise development, analyses tendencies of pupils' enterprise competence development in the basic stage of education at schools of different type, these schools were provided with possibilities for improvement of pupils' enterprise competence development quality.

The thesis consists of three general parts. The first part of the thesis discusses theoretical assumptions of pupils' enterprise competence development. The second part of the thesis represents the results of analysis of pupils' enterprise competence development tendencies in the basic stage of education, which was carried out at Vilnius Radvilos gymnasium and Kavarskas secondary school. The third part of the thesis presents improvement directions of pupils' enterprise competence development in the basic stage of education (on the grounds of empiric research).

Key words: Enterprise, enterprise competence, enterprise competence development, pupils, stage of basic education, general education programmes.

Telšinskytė G. Pagrindinės mokyklos mokinių verslumo kompetencijos ugdymo galimybės / Verslumo edukologijos magistro baigiamasis darbas. Vadovas doc. dr. R. Prakapas. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Socialinės politikos fakultetas, 2012. – 80 p.

SANTRAUKA

Nors verslumo kompetencijos ugdymas jau integruotas į įvairių švietimo lygių moksleivių ugdymo bendrąsias programas, dauguma jų vis dar negali teigti, kad jų verslumo kompetencijos ugdymo poreikis mokyklose yra pilnai patenkinamas. Esant didelei moksleivių verslumo kompetencijos ugdymo tematika tyrimų gausai, pasigendama skirtingo tipo mokyklose (pvz., didmiesčio ir mažesnio šalies miestelio) pagrindinę ugdymo pakopą bebaigiančių, t.y. X klasės moksleivių, verslumo kompetencijos ugdymo tematika atliktų tyrimų. Darbo problema: Ar pagrindinėje moksleivių ugdymo pakopoje moksleivių verslumo ugdymo kompetencija yra ugdoma pakankamai ir patenkina šių mokinių poreikius? Ar skirtingo tipo mokyklų pagrindinėje ugdymo pakopoje besimokančių moksleivių verslumo ugdymo kompetencijos vystymo pagrindinės tendencijos yra tapačios? Tyrimo objektas – pagrindinėje moksleivių ugdymo pakopoje besimokančių moksleivių verslumo kompetencijos ugdymas. Tyrimo tikslas – atskleisti pagrindinėje moksleivių ugdymo pakopoje besimokančių moksleivių verslumo kompetencijos ugdymo galimybes. Šiam tikslui pasiekti iškelti tokie uždaviniai: 1) aptarti mokinių verslumo kompetencijos ugdymo teorines prielaidas; 2) išanalizuoti ir palyginti skirtingo tipo mokyklose (didmiesčio bei mažesnio šalies miestelio) pagrindinėje ugdymo pakopoje besimokančių moksleivių verslumo kompetencijos ugdymo tendencijas; 3) įvardinti tyrime dalyvavusių mokyklų pagrindinėje ugdymo pakopoje besimokančių moksleivių verslumo kompetencijos ugdymo kokybės gerinimo galimybes. Darbe naudoti tyrimo metodai: literatūros analizė, anketinė apklausa.

Pagrindinės tyrimo išvados: Vilniaus Radvilų gimnazijoje ir Kavarsko vidurinėje mokykloje pagrindinėje ugdymo pakopoje besimokančių moksleivių verslumo kompetencijos ugdymo tendencijos beveik nesiskiria (išskyrus moksleivių verslumo ugdymo metodus). Remiantis abiejų mokyklų respondentų daugumos nuomone, pedagogams trūksta kompetencijos ir suinteresuotumo ugdyti moksleivių verslumo kompetenciją. Atlikus tyrimą Vilniaus Radvilų gimnazijos bei Kavarsko vidurinės mokyklos vadovams pateikiamos šios rekomendacijos pagrindinėje ugdymo pakopoje besimokančių moksleivių verslumo ugdymo kompetencijos kokybei gerinti: 1) didinti pedagogų, dirbančių su pagrindinėje ugdymo pakopoje besimokančiais moksleiviais kompetenciją ugdant jų verslumą siunčiant juos įvairius su moksleivių verslumo kompetencijos ugdymu susijusius kursus, seminarus, mokymo programas; 2) skatinti mokyklų pedagogus taikyti įvairiuose kursuose, seminaruose, mokymo

programose įgytų žinių, susijusių su moksleivių verslumo kompetencijos ugdymu, praktikoje; 3) didinti pedagogų, dirbančių su pagrindinėje ugdymo pakopoje besimokančiais moksleiviais, suinteresuotumą ugdyti jų verslumą pritaikant specialią motyvacinę sistemą; 4) skatinti mokyklų skirtingų dalykų pedagogus kooperuotis ugdant moksleivių verslumą; 5) mokyklų pedagogų bendruomenėje skatinti „gerosios patirties“ sklaidimą moksleivių verslumo kompetencijos ugdymo aspektu.

Darbas susideda iš trijų pagrindinių dalių. Pirmojoje darbo dalyje aptartos mokinių verslumo kompetencijos ugdymo teorinės prielaidos. Antroji darbo dalis skirta Vilniaus Radvilų gimnazijos bei Kavarsko vidurinės mokyklos pagrindinės ugdymo pakopos moksleivių verslumo kompetencijos ugdymo tendencijų analizės rezultatų pristatymui. Trečiojoje darbo dalyje pateikiamos pagrindinės ugdymo pakopos moksleivių verslumo kompetencijos ugdymo kokybės gerinimo kryptys (atlikto empirinio tyrimo pagrindu).

Telšinskytė G. Possibilities for pupils' enterprise competence development at lower secondary school / Final Master's thesis in Enterprise Educology. Instructor doc. dr. R. Prakapas. – Vilnius: Mykolas Romeris University, Faculty of Social Policy, 2012. – 80 p.

SUMMARY

Though the enterprise competence development is already integrated into general educational programmes for pupils in various education levels, however, most of them still cannot say that their need for enterprise competence development at school is fully satisfied. As there are lots of researches concerning the topic of pupils' enterprise competence development, there is not enough researches carried out concerning the topic of enterprise competence development of pupils finishing the basic stage of education, it is, of X form pupils, at schools of different types (for example, situated in a big city or in a smaller town). Thesis topicality: Is the pupils' enterprise competence in the basic stage of education being developed enough and does it satisfy the pupils' needs? Are the main tendencies of enterprise competence development of pupils learning in the basic stage of education at schools of different types? Object of research is pupils' enterprise competence development in the basic stage of education. Purpose of this study is to display the possibilities for pupils' enterprise competence development in the basic stage of education. To reach this purpose, the following tasks were raised: 1) to discuss theoretical assumptions of pupils' enterprise competence development; 2) to analyse and to compare tendencies of pupils' enterprise competence development in the basic stage of education at schools of different types (situated in a big city or in a small town); 3) to define any improvement possibilities for pupils' enterprise competence development quality. The following research methods were used in this study: literary analysis, questionnaires.

General conclusions of the research: tendencies of enterprise competence development of pupils attending Vilnius Radvilos gymnasium and Kavarskas secondary school in the basic stage of education are quite similar (except enterprise competence development methods). On the grounds of the opinion of the most respondents from the both schools, pedagogues characterize with a lack of competence and engagement in teaching pupils' enterprise competence. Upon carrying out of the research, the directors of Vilnius Radvilos gymnasium and Kavarskas secondary school were provided with these suggestions for improvement of pupils' enterprise competence development quality in the general stage of education: 1) to improve the competence of pedagogues working with pupils learning in the basic stage of education, in development of their enterprise by sending them for various courses, seminars and educational programmes connected with pupils' enterprise competence development; 2) to stimulate the school

pedagogues to apply to their daily practice any knowledge obtained in various courses, seminars and educational programmes connected with pupils' enterprise competence development; 3) to increase the engagement of pedagogues working with pupils learning in the basic stage of education in developing their enterprise by applying a special motivation system; 4) to stimulate school pedagogues teaching different subjects to cooperate when developing pupils' enterprise competence; 5) to promote the spread of „good experience“ in the community of school pedagogues in aspect of enterprise competence development.

The thesis consists of three general parts. The first part of the thesis discusses theoretical assumptions of pupils' enterprise competence development. The second part of the thesis represents the results of analysis of pupils' enterprise competence development tendencies in the basic stage of education, which was carried out at Vilnius Radvilos gymnasium and Kavarskas secondary school. The third part of the thesis presents improvement directions of pupils' enterprise competence development in the basic stage of education (on the grounds of empiric research).

1 PRIEDAS

Gerb. Moksleivi (-e),

šios apklausos tikslas – išanalizuoti moksleivių verslumo ugdymo galimybes tavo mokykloje. Apibendrinti tyrimo rezultatai bus naudojami magistro baigiamajame darbe „Pagrindinės mokyklos mokinių verslumo kompetencijos ugdymo galimybės“. Apklausa atlieka 6 kurso MRU studentė Gabija Telšinskytė.

Atsakymus žymėk apibrėždamas (-a) tavo nuomonę atitinkantį atsakymo variantą arba įrašydamas (-a) „X“ tavo nuomonę atitinkančiame lentelės langelyje.

Anketa anoniminė – nei vardo, nei pavardės rašyti nereikia.

Iš anksto dėkoju už atsakymus.

1. Ar laikai save versliu žmogumi?

1. Taip	2. Iš dalies	3. Ne	4. Nežinau

2. Ar tiki, kad ateityje pradėsi savo verslą?

1. Taip	2. Galbūt	3. Ne	4. Nežinau

3. Ar tiki, kad ateityje uždirbsi daug pinigų?

1. Taip	2. Galbūt	3. Ne	4. Nežinau

4. Tavo nuomone, ar reikia mokytis būti versliu (-ia)?

1. Taip	2. Galbūt	3. Ne	4. Nežinau

5. Tavo nuomone, kada tikslinga pradėti ugdyti asmens verslumą?

1. Specialiai ugdyti verslumą iš viso yra netikslinga	5. Vidurinėje mokykloje
2. Ikimokyklinėje įstaigoje	6. Aukštojo mokslo įstaigoje
3. Pradinėje mokykloje	7. Tada, kai atsiranda poreikis kurti verslą
4. Pagrindinėje mokykloje	8. Kita

6. Baigęs (-usi) pagrindinę mokyklą tu planuoji:

1. Mokytis toliau	4. Emigruoti
2. Dirbti samdomu darbuotoju (-a)	5. Kurį laiką būti ekonomiškai pasyvus (-i)
3. Kurti savo verslą	6. Kita

1 priedo tęsinys

7. Kurios iš žemiau pateiktų asmeninių savybių yra būdingos tau?

	Tikrai taip	Taip	Galbūt, nežinau	Ne	Tikrai ne
1. Pasitikintis (-i) savimi					
2. Veržlus (-i)					
3. Ryžtingas (-a)					
4. Kūrybingas (-a)					
5. Darbštus (-i)					
6. Iniciatyvus (-i)					
7. Komunikabilus (-i)					
8. Optimistas (-ė)					
9. Atkaklus (-i)					
10. Atsidavęs (-usi) darbui					
11. Turinis (i) savo nuomonę					
12. Savarankiškas (-a)					
13. Išradingas (-a)					
14. Smalsus (-i)					
15. Mėgstantis (-i) naujoves ir permainas					
16. Kita					

8. Ar tu:

	Būdinga	Iš dalies būdinga	Nebūdinga
1. Turi poreikį laimėti?			
2. Turi polinkį rizikuoti?			
3. Kontroliuoji save?			
4. Turi aiškias vertybes?			
5. Tolerantiškas (-a) neapibrėžtumui?			
6. Pastebi galimybes?			
7. Teigiamai žiūri į aplinką?			
8. Gali virtai išgyventi nesėkmes?			
9. Esi kūrybiškas (a)?			
10. Moki rasti geriausią problemos sprendimą?			
11. Moki elgtis konfliktinėje situacijoje?			
12. Moki planuoti?			
13. Moki vadovauti?			
14. Gali prisiimti atsakomybę už savo veiksmus?			
15. Turi savo ateities viziją?			

1 priedo tęsinys

9. Kurie iš žemiau išvardintų teiginių būdingi tau?

	Būdinga	Iš dalies būdinga	Nebūdinga
1. Žiūrėjimas į ateitį			
2. Siekimas įvykdyti užduotis			
3. Gebėjimas pačiam (-iai) priimti sprendimus			
4. Mokėjimas dirbti savarankiškai			
5. Sugebėjimas formuluoti naujas idėjas			
6. Naujovių ir permainų pomėgis			
7. Gebėjimas dirbti ir priimti sprendimus neturint visapusiškos informacijos			
8. Savo galimybių įvertinimas pasirenkant sunkius, bet pasiekiamus tikslus			
9. Sugebėjimas pasinaudoti gyvenimo duotomis galimybėmis			
10. Tikėjimas, kad pats esi savo „likimo kalvis“			

10. Ar tikslinga mokykloje mokinius mokyti verslumo?

1. Taip 2. Galbūt 3. Ne 4. Nežinau

11. Ar tau užtenka tiek, kiek mokykloje esi mokomas (a) verslumo?

1. Užtenka 2. Iš dalies užtenka 3. Neužtenka 4. Nežinau

12. Kurių iš žemiau išvardintų gebėjimų buvote mokomis mokykloje?

1. Išnaudoti galimybes	8. Parengti verslo planą
2. Sugalvoti, kaip idėją galima būtų paversti preke (paslauga)	9. Išmanyti administracines su bendrovės steigimu susijusias procedūras
3. Drąsiai veikti ir spręsti problemas	10. Suvokti apskaitos, komercinės teisės ir mokesčių teisės pagrindus
4. Kurti tinklus su kitais moksleiviais ir suaugusiais	11. Suvokti verslo etiką ir socialinę atsakomybę
5. Priimti savo pačių pasirinkimo pasekmes	12. Suprasti rinkos funkcionavimo mechanizmą
6. Valdyti išteklius ir pinigus	13. Išmanyti pardavimo metodus
7. Suprasti, kaip visuomenėje veikia organizacijos	

13. Kuriuose tavo mokykloje dėstomuose dalykuose labiausiai jaučiama verslumo ugdymo tendencija?

	Verslumas ugdomas	Verslumas iš dalies ugdomas	Verslumas visiškai neugdomas
1. Dorovinis ugdymas			
2. Gimtoji kalba			
3. Užsienio kalbos			
4. Matematika			
5. Ekonomika			
6. Informacinės technologijos			
7. Biologija			
8. Chemija			
9. Fizika			
10. Istorija			
11. Geografija			
12. Kūno kultūra			
13. Technologijos			

14. Dailė			
15. Muzika			
16. Kita			

14. Kokiais būdais jūsų mokykloje ugdomas moksleivių verslumas?

1. Mokoma verslo teorinių pagrindų	7. Inscenizuojamos situacijos
2. Vykdoma projektinė veikla	8. Organizuojamas kolektyvinis idėjų svarstymas
3. Sudarinėjami verslo planai	9. Atliekama atvejo analizė
4. Organizuojamos diskusijos	10. Demonstruojama vaizdinė medžiaga
5. Organizuojami moksleivių susitikimai su verslininkais	11. Modeliuojamos situacijos
6. Organizuojamas darbas grupėse	12. Kita

15. Ar pedagogai tave sugeba sudominti nuosavo verslo įkūrimo galimybėmis?

1. Taip 2. Iš dalies 3. Ne 4. Nežinau

16. Tavo nuomone, ar jūsų mokyklos pedagogams pakanka kompetencijos ugdyti šiandieninių moksleivių verslumą?

1. Taip 2. Iš dalies 3. Ne 4. Nežinau

17. Tavo nuomone, kurių dalykų tavo mokyklos mokytojai yra labiausiai pasirengę ugdyti moksleivių verslumą?

	Pasirengę	Iš dalies pasirengę	Nepasirengę
1. Dorovinio ugdymo			
2. Gimtosios kalbos			
3. Užsienio kalbos			
4. Matematikos			
5. Ekonomikos			
6. Informacinių technologijų			
7. Biologijos			
8. Chemijos			
9. Fizikos			
10. Istorijos			
11. Geografijos			
12. Kūno kultūros			
13. Technologijų			
14. Dailės			
15. Muzikos			
16. Kita			

18. Tavo nuomone, ar jūsų mokyklos pedagogai suinteresuoti ugdyti moksleivių verslumą?

1. Taip 2. Iš dalies 3. Ne 4. Nežinau

19. Tu esi:

1. Berniukas 2. Mergaitė

20. Įrašyk, kurioje mokykloje tu mokaisi:.....

21. Įrašyk, kelintoje klasėje tu mokaisi: